

Милена Ангелова

(НЕ)СПОДЕЛЕНАТА ПАМЕТ НА КЪСНИЯ СОЦИАЛИЗЪМ

ДВИЖЕНИЕТО “НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА” (1983-1989)

Милена Ангелова

**(НЕ)СПОДЕЛЕНАТА ПАМЕТ
НА КЪСНИЯ СОЦИАЛИЗЪМ**

ДВИЖЕНИЕТО “НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА” (1983-1989)

**София
2010**

Посвещавам на Валка за всичко споделено

**(НЕ)СПОДЕЛЕНАТА ПАМЕТ НА КЪСНИЯ СОЦИАЛИЗЪМ-
ДВИЖЕНИЕТО “НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА” (1983-1989)**

© Милена Ангелова, автор

Семарш

ISBN 978-954-9590-12-8

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

СЪДЪРЖАНИЕ:

ПРЕДГОВОР	7
1. ПОЛИТИКИ НА ПАМЕТТА	
ПРЕЗ СОЦИАЛИЗМА	11
1.1. Историческата памет на социалистическото общество	11
1.2. Политики на паметта през 50-те – 70-те години на XX век: производство и разпространение на партизански мемоари	16
2. „НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА“	22
2.1. „ <i>Кого и как ще пуснете в голямата история?</i> “ Движението „Народната памет разказва“ и архивите	22
2.2. „ <i>Експерименталният полигон</i> “ - „Народната памет разказва“ в Благоевградски окръг	25
2.3. „ <i>За усъвършенстване паметта на партията</i> “. Цели, тематични направления и институционален обхват на националното движение „Народната памет разказва“	37
2.4. „ <i>Пионерски порив и вдъхновение</i> “. Краезнанието, пионерите, народната памет	48
2.5. „ <i>Проявление на социалната активност на трудещите се</i> “. Профсъюзите в „Народната памет разказва“	58
2.6. „ <i>За максимално изчерпване на паметта!</i> “ –	

„Социалистическата революция” като основен тематичен акцент на “Народната памет разказва”	62
2.7. <i>“Резултати, към които се стремим и непременно трябва да получим!”.</i>	
Възродителният процес в репертоара на мемоарната кампания “Народната памет разказва”	67
2.8. „С революционен плам”. Активните борци против фашизма и капитализма – големите разказващи.....	78
2.9. “Започнах денонощна партийна дейност”. Специфика на “спомените”	80
2.10. “За мъжеството на жените!”. Женските спомени в колекцията от документи на движението “Народната памет разказва” в Държавен архив – Благоевград	86
2.11. „С лице към проблемите”. Признатите слабости и недостатъци	90
 СТАНДАРТИТЕ НА КАМПАНИЙНИЯ СПОМЕН ОТ 80-ТЕ. ПОДРАНИЛО ЗАКЛЮЧЕНИЕ	93
 ИЗТОЧНИЦИ И БИБЛИОГРАФИЯ	121

ПРИЛОЖЕНИЯ

Програма за разгръщане в окръга на движение “Народната памет разказва” във връзка с инициативата на Окръжния партиен архив, на Окръжния исторически музей и на Окръжния държавен архив	136
--	-----

Методически препоръки за издирване, регистриране

(Не)споделената памет на късния социализъм

и събиране на документи от личен произход и на музейни материали в Благоевградски окръг по програмата „Народната памет разказва“ 143

Историческата памет на партията - реч на Милко Балев пред съвещание на работниците на архивното и музейното дело, проведено през април 1982 г., посветено на 25-годишнината от създаването на окръжните партийни архиви. 164

Стенографски протокол от заседанието на Втория разширен пленум на Комитета за култура ‘1300-години България’ – резултати, цели, перспективи, 28 декември, 1983 г., (откъс) 189

Развитие и проблеми на движението в Санданска селищна система 191

Материали от различен характер по възродителния процес в Благоевградски окръг, Отдел „Пропаганда и агитация“ на ОК на БКП, 1984 г. 193

“Ние винаги трябва да помним, че днешият ни светъл социалистически ден започва от Бузлуджа на Стара Планина, минава през епичните стачки и революционни борби на българските работници и селяни, през Владая 1918 г. и Септември 1923 година, през мечтата на хилядите политзатворници и концлагеристи, на разстреляните, през жестоките двубои с фашизма и увенчалата го всенародна победа на Деветия ден на месец септември 1944 година. **Това са върхове, по които винаги можем да се види къде е България. Но и памет, която всеотдайно да пазим!“¹**

„От изкривяванията на паметта вероятно научаваме повече за общество то, отколкото от достоверната памет.“²

ПРЕДГОВОР

В политиките на паметта от последните години на комунистическия режим в България, в екстремните форми на „социалното управление на миналото”,³ движението „Народната памет разказва” заема особено място. Ка-то кампания за организирана „масова” мобилизация на спо-мените, то се задава като най-мащабното събиране на ис-торически свидетелства и спомени, добивайки почти ин-дустриски размери. Едно по-задълбочено занимание с та-зи грандиозна мемоарна кампания има своите основания. През призмата на движението „Народната памет разказ-ва” може да бъде изследван и начина, по който се изграж-дат, функционират и разграждат някои от символните форми на обществото на социалистическата епоха, на ко-лективната и историческата памет на това общество.

Днес споменаването на етикета „Народната памет разказва” рядко буди ясен спомен – дори и родените в сре-дата на 70-те години на XX в. (включително и пишещата тук), които бяха активни пионери в средата на 80-те годи-ни и представляваха най-ясната цел на „всенародното дви-жение”, май са запазили само спомена за формалните ан-

гажименти към изпълнението на пионерските поръчения. Въпреки това, дори и днес - след повече от 30 години от изчерпването на “всенародното движение”, можем да видим активности, етикирани със запазената марка “Народната памет разказва”. Два читалищни клуба за работа с ученици във Варна⁴ и Благоевград⁵ сякаш изчерпват и оставят в някаква ентропия, това което през 80-те години се чертае като широкомащабна мемоарна кампания. Кампания, която беше насочена преди всичко към младежи и ученици, които да “усвоят и възпитат ПРАВИЛНАТА” историческа памет.

През призмата на движението “Народната памет разказва” може да се изследват детайлите на някои от социално изработените и режисирани механизми за придаване на идентичност и преживяване на идентичност, да се анализира и начина, по който се изграждат, функционират и разграждат символните форми на обществото на социалистическата епоха, на колективната и историческата памет на комунизма, на държавния контрол над паметта в неговите най-радикални форми.

Тук се представят и анализират **не толкова съдържанието на събраните в резултат на движението спомени, а организацията на тяхното създаване, официалните задачи, които се поставят пред тях и ролята, която им се отрежда в създаването на определена единна култура на спомняне и забравяне**. Проблематизира се правото на памет и „политическата употреба на спомените”, както и политическите инструментализации на миналото като цяло. **Проследяват се конкретните механизми в опита за създаване на историческа и колективна памет в параметрите на официалната политика на режима – задачи, функции, организация на “народната памет”.**

(Не)споделената памет на късния социализъм

Движението “Народната памет разказва” е оставило изключително богата, но и доста разпръсната и постепенно разпиляваща се документация: планове за дейност, ръководства за събиране на спомени и документи, упътвания за работа с деца и ученици при събирането на спомени и документи, междинни отчети на местните му структури, огромни колекции със спомени в архивите в страната и т.н. Тук са използвани **архивни материали** от Централния държавен архив, архивите в Кърджали, Пловдив и в най-голяма степен – от архива в Благоевград, както и необработения архив на клуб “Народната памет разказва” на читалището в Благоевград. Тъй като Благоевград се оказва своеобразен флагман на движението, концентрацията на документи по “Народната памет разказва” се оказа най-пълна именно тук. Затова и на този етап изследването в известна степен заключва случая “Благоевград” в по-конкретни детайли. Съдържателният анализ на местния партиен орган – вестник “Пиринско дело” за периода 1983-1989 г. – даде възможност за допълнителна илюстрация на активностите по мемоарната кампания.

Заниманията ми с тази проблематика започнаха в края на 2007 г., когато за една от сбирките на Ателието за автобиографични изследвания при Центъра за академични изследвания в София предложих темата *“Инициативата от 80-те “Народната памет разказва”⁶* – своеобразно продължение на представената по-рано в ателието от Кристина Попова лекция *“Планиране и производство на спомени”*. През 2009 г. проектът „*Политики на паметта през социализма. Движението “Народната памет разказва” (1983-1989)*“ беше включен в стипендиантската програма на Института за изследване на близкото минало, София и това направи възможна същинската изследователска работа по темата.⁷ В началото на 2010 г. в рамките

на магистърската програма „*Архиви и музеи. Опазване на културното наследство в информационното общество*“⁸ на специалност История на Югозападния университет беше включен и курсът „*Политики на паметта през епохата на социализма (1944-1989)*“. Заради нуждите на учебния курс и работата със студентите си позволих в края на текста да предложа по-обемиста секция с приложения за мемоарната кампания от 80-те години на XX в., както и да включва в него илюстративен материал и повече факсимилета на интересни документи.

1. ПОЛИТИКИ НА ПАМЕТТА ПРЕЗ СОЦИАЛИЗМА

1.1. Историческата памет на социалистическото общество

Инженерството на спомнянето е една от отличителните характеристики на социалистическата форма на тоталитаризъм. Преди полагането в теоретични рамки на проблема за конструирането на паметта, се очертава и основния методологически проблем – как назоваваме обществото, което живееше между 1944 и 1989 г. По-скоро се налага връщането към някои по-общи методологически въпроси, които се нуждаят от доуточняване. В една насокор публикувана статия Петя Кабакчиева отново постави въпроса за не съвсем завършения дебат върху назоваването, както и върху това, как исторически са се сложили понятията преди 1989 г.⁹ В сложната картина на дискурса за „*онова общество*”, която поне методологически е свързана с двойна подмяна на език, в България се говори повече за „*социализъм*”, отколкото за „*комунизъм*”.¹⁰ През по-

¹²

ледните години се появявиха сериозни изследвания, които не спекулират толкова методологически, а се опитват систематично, влизайки в архивите и вслушвайки се в различни гласове, да дадат емпиричния материал, върху който да се мисли и теоретически да се види това общество – комунизъм/социализъм – и да се потърси на базата на емпирията адекватната методологическа концептуализация.¹¹ Специално с проблемите на паметта на социалистическото общество в България тук трябва да се посочат изследванията на Лиляна Деянова, касаещи проблеми за преписването на официалната памет и “битките” за контрола върху паметта.¹² В този контекст на възраждащ се интерес към преживяването и реконструкция на комунизма, се вписва и проектът “Спомняйки си комунизма” (Remembering Communism), с ръководители проф. Мария Тодорова и проф. Щефан Тръобст.¹³ Проектът е сравнителен и обхваща изследователи от Румъния, България и Германия – историци, етнолози и социолози. Неговият фокус е върху процеса на спомнянето – как хората си спомнят обществото, в което са живели, какво оказва влияние върху този процес на спомняне, можем ли да говорим за колективна памет или само за индивидуални спомени и изобщо, дали е възможна преживяната колективна памет за оази епоха.¹⁴

Паметта си остава едно обтекаемо, понятие, което препраща ту към спомените или представите за миналото, чиито носителите са индивидите, ту към начина по който дадено общество управлява своята собствена история.¹⁵ Тук няма да припомням обстойно проблематизирането на дефинициите за „национална памет“, „официална памет“, „историческа памет“, „колективна памет“, „контра-памет“, „социално управление на миналото“ и пр. Дефинирайки колективната памет¹⁶ като спомен или съвкупност

(Не)споделената памет на късния социализъм

от спомени за преживян или митологизиран опит от някаква жива колективност, от особено значение е онази употреба на понятието “колективна памет”, която очерта-ва това, което наричаме **“историческа памет”** в усилието ѝ да осигурява постоянството на големите колективни митологии. Тя определя най-често колективната памет като “национална памет”.¹⁷ В този случай паметта се нарича колективна, доколкото тя е конструирана като национална и в същото време и сама е конструираща. Дефинирането на този тип “колективна памет” почива върху различието между история и памет, като и едната, и другата се мислят през призмата на нацията. Първата се свързва със знанието, предоставяно от историческата наука, а втората се свързва с идентичността и постоянното връщане към основополагащи митове.¹⁸ Във всяко общество разпространение получават най-вече текстовете, легитимиращи установените властови отношения. Старателно се архивира това, което елитът приема за значително.¹⁹ При самопредставянето на комунистическия режим в контролираното от него историческо познание на преден план обяснимо стои идеологията.²⁰ Каква е ролята на държавата в идеологията и процеса на записване, селекция, производство, архи-виране и оторизиране на спомени за превръщането им в история?

Националната памет се основава на разкази, които подобно на митовете и легендите имат наративна структура и носят със себе си едно много ясно изказване. Тя не съществува като лабилно и разводнено формирыване, а се основава на символи, които фиксират, обобщават и обединяват спомена и го правят годен да бъде предава от поколение на поколение. Със средствата на символното припомняне и честване спомените се стабилизират отвъд границите между поколенията. Търсят се такива символни

опори, които придават устойчивост на спомена и в бъдещето, задължавайки по-късните поколения да бъдат верни на общия спомен. Монументи и паметници, годишници, ритуали придават стабилност на спомена отвъд границите между поколенията с помощта на материални знаци или периодично повторение. Те пък предлагат на по-късните поколения да се вживеят в спомена.²¹

Лиляна Деянова в „*Очертания на мълчанието. Историческа социология на колективната памет*“ описва начините, по които индивидуалният опит става публичен свят, а също и институциите и групите, които задават „рамките на паметта“.²² Тя разглежда „режимите на историчност“ и режимите на публичност, използвайки ключовото понятие „публично пространство на историята“ и се занимава широко с проблема за отношението между биографична, колективна и историческа памет, с публичното пространство на историята. Става въпрос за онова пространство, което се състои от „общи места на памет“ и за опитите на държавата да притежава „символният монопол“ върху „местата на памет“. ²³

Аксиоматичността на единния комунистически разказ за миналото се обуславя на практика от превръщането на една маргинална история – тази на лявото революционно движение (при това представено като монолитно движение), в официалния национален разказ. Или, перефразирайки Пиер Нора,²⁴ паметта на един частен политически колектив, една „колективна памет“, бива представена за „историческата памет“ на цялата нация.²⁵ Яна Генова определя тоталитарната практика като автокумулативна – тя постоянно преповтаря нормата на своята интерпретация на националната история като я редуцира – чрез силови, институционални, медийни и образователни канали – до реално отсъствие на алтернативни погледи към нея.

(Не)споделената памет на късния социализъм

Властващата в символното пространство на историята норма се превръща просто в проекция на официалния исторически разказ. Комунистическата партия не се поколебава да използва техниките за манипулиране на миналото за да легитимира своята хегемония.²⁶ Миналото си набавя реалност от една единствена инстанция – тази на историята на Партията. Принципът на съвпадение между частния опит (личния спомен) и публичният исторически разказ тук е доведен до екстремум. Марксисткото мислене на историята като универсалноteleологическо движение е полето, осигуряващо възможност за разгръщане на внушението за абсолютна континуалност на българската история от Аспарух до Тодор Живков. Късният комунизъм прави съществени крачки към адаптиране и присвояване на историческото наследство под знамето на умерен националкомунизъм.²⁷ Тук особено важна е идеята за единството на понятието „народ“ и на неговия „исторически път“ в континуитета между революционното или „прогресивното за времето си“ минало и комунистическото настояще на България. Не на последно място „естествеността“ на връзката минало–настояще се постига и от перспективата на социалистическия проект за бъдещето²⁸

Историческата памет или по-скоро – „педагогиката на паметта“ (по сполучливия израз на И. Знеполски²⁹) почива върху „упоритото и търпеливо повторение“. Мемоарната кампания от 80-те години на XX в. се полага в полето именно на тази педагогика. Друг е въпросът, дали в резултат от това „обучение“ се случва действително превръщането на паметта в доброволно възприети от общността режими на паметта.

1.2. Политики на паметта през 50-те – 70-те години на XX век: производство и разпространение на партизански мемоари

Обществените функции на мащабната (и на моменти даже – истерична) мемоарна кампания „Народната памет разказва“ от 80-те години на XX век са част от цялостната политика на паметта, която започва непосредствено след 9 септември 1944 г. Тя е част и от поколенческата политика на властта, която първоначално включва разделянето и противопоставянето на поколенията и ограничаването на гласа на възрастните поколения, на техните преживявания и памет. Тази политика обхваща публичното пространство като цяло. Тя започва с изместване на паметта за непосредствено миналите десетилетия и увековечаване на новата памет – с даването на имена на партизански функционери на детски домове, училища, социални и старчески домове и т.н.³⁰

Системата на публикуване на **партизански спомени**, създадена след 1944/1945 г. се утвърждава не непосредствено в годините след края на Втората световна война, а най-вече във втората половина на 50-те години на XX век.³¹ В този процес на развитието на жанра на партизанските спомени, тяхното постоянно обращение, припомняне, разказване и публикуване се отрежда важна роля.³² Постепенно те изграждат хомогенно пространство на паметта, около което се структурира близкото минало.

В своето все още непубликувано изследване „Планиране и производство на спомени“ Кристина Попова анализира една статия на Нешо Давидов, отпечатаната през 1955 г. в теоретичния орган на БКП “Ново Време”.³³ В нея той изказва мнението, че преди появата на партизанските спомени, в България няма значителни произведения на

(Не)споделената памет на късния социализъм

жанра на мемоаристиката.³⁴ Три години по-късно в своята книга “Нашата мемоарна литература за партизанското движение” Кръстьо Генов до известна степен го коригира, че и в буржоазния период са публикувани не малко спомени, но са наистина малко онези, които са написани от правилни *“прогресивни и патриотични позиции”*. Кръстьо Генов посочва, че спомените за партизанското движение са най-важната част от мемоаристиката, “най-широката бразда” в нея.³⁵ Тази негова констатация за “широката бразда” е доста вярна за това време: в първото десетилетие след края на Втората световна война се публикуват почти само спомени на участници в партизанското движение 1941 – 1944г. или на политически затворници от същите години.³⁶

Специален интерес към политическата употреба на партизанските мемоари възниква след 1954 г., когато Тодор Живков и неговите “другари” от отряда “Чавдар” наделяват във вътрешнопартийните борби и легитимират ръководната си роля в партията и държавата чрез партизанското си минало. Публикуват се няколко книги за историческото значение на партизанската мемоаристика.³⁷ И в следващите три десетилетия те продължават да заемат най-съществен дял: от публикуваните за четири десетилетия – до средата на 80-те години от около 800 автобиографични и мемоарни книги – около 1/3 са спомени на такива участници. Затова през петдесетте години, а често и по-нататък в различни публикации понятието „мемоаристика“ се отъждествява с понятието „партизанска мемоаристика“, а основните характеристики на партизанската мемоаристика се пренасят върху целия жанр. Въпреки, че публикуваните спомени за партизанското движение са лишени от конкуренция в автобиографичния жанр, за да се постигне тяхното по-всеобхватно въздействие върху читателите, през

втората половина на 50-те години пред тях се поставя задачата да станат по-художествени. Кръстьо Генов показва как трябва да стане това: той настоява в тези спомени да се включват не само описания на партизански акции, но и повече психологизъм, както и описания на природни картини. Авторите са посъветвани да потърсят помощ от професионални писатели, да се учат от съветската мемоаристика, която масово се публикува и превежда по това време, както и да четат смятаните за класически образец спомени на Захари Стоянов „Записки по българските въстания“, публикувани в края на XIX век, а също така техните работи да се подложат и на литературна обработка от професионалисти.³⁸

В края на 50-те години **мемоарният тип музей** (посветен на революционни и антифашистки събития) е заменен с нов тип - къщите-музеи на партизани, ятаци и революционери. Тези музеи представляват не само (авто)биографични документи и реликви, но и местната история и фолклор и са подчинени не на Министерството на културата, а на ЦК на БКП.³⁹

В следващото десетилетие на 60-те години се оформя класическият модел на създаването на онзи тип спомени, чийто произход, написване, литературна обработка и публикуване минават през няколко политически и литературни инстанции на обсъждане, допълване и коригиране. Съответно на този механизъм, както и на дидактическите задачи на мемоарната литература, постепенно се утвърждава и определена единна представа за съдържанието на тези спомени. Независимо от авторството, те трябва да следват определени предписания за това кой трябва да бъде техният действителен главен герой, и какви трябва да бъдат неговите качества и характеристики. Определят се също така и онези места на паметта, които тези спомени

(Не)споделената памет на късния социализъм

трябва да описват (затвори, концлагери, партизански лагери); типа на събитията (бунтове и въстания, партизански акции), както и колективите (партизански отряди, бойни групи), в които героят действа и се изгражда като личност. Това, което се очаква от спомените, е създаването преди всичко на образи, които в своите конкретни постъпки и действия показват съответни колективни добродетели: героизъм, идеализъм, саможертва.

Краят на 60-те и 70-те години отново са белязани от интензивното публикуване на (авто)биографии на партизани и ятаци. За периода 1944-1985 г. са публикувани около 600 мемоарни книги за антифашистката борба (1923-1944 г.) като в 150 от тях партизанското движение е основна тема. Жанрът на партизанските спомени и техните обществени функции са описани в предговора на съставения в края на седемдесетте и началото на осемдесетте години библиографски справочник “Историята на България в мемоарната литература”.⁴⁰ В него се подчертава, че основният герой всъщност е народът, а той създава историята чрез своите “синове” – борци за свобода: “*Партизанската мемоаристика е предмет на най-много изследвания и проучвания, а влиянието ѝ върху читателската публика е огромно. Героичният живот на смелите народни синове, оставили дом и огнище и защитавали свободата при неимоверно тежки условия, буди възторг и възхищение... Главен герой в мемоарната литература е народът. Нищо друго не внушава мисълта за народа като творец на историята, както мемоаристиката. В нея читателят го вижда като създател на хиляди герои, в бунтове, въстания, стачки, в политическите затвори и концлагерите, в партизанските отряди,, в хилядите ятаци и помагачи, вижда социалното му положение, мечтите и въжделенията му в условията на капитализма*”.⁴¹

В началото на 70-те години политическото внимание към тези спомени и най-вече към тяхното използване и въздействие се обсъжда отново. В партийния печат на комунистическата партия и в литературния печат се появяват и статии, в някои от които вече се критикуват литературните обработки и се настоява на запазването на историческата обективност. Призовът към повече документалност се съчетава с похвални отзиви за спомени, които се придържат повече към непосредствено проследяване на събитията, отколкото към търсене на художествени въздействия. Като такива се сочат спомените на Давид Овадия “Август, август” (1973) и “Леваневски” (1980).⁴²

Още в средата на 70-те години на ХХ в. се задава базовата за следващото десетилетие регламентация за издаването на литература, *“отразяваща борбата срещу фашизма и капитализма”*. Това става с Решение №200 на Политбюро на ЦК на БКП от 14 май 1974 г. за оказване на непосредствена помощ и контрол върху издателската литература. Дори и през 1987 г. до окръжните комитети на БКП се изпращат “напомняния” на това решение. Поточно, напомня се, че “мемоарните ръкописи, посветени на събития и личности от окръжен и местен мащаб се издават след преглеждането им от ОК на БКП съвместно с Института за история на БКП и Националния музей на революционното движение в България.⁴³

До средата на седемдесетте години спомените на участници в партизанското движение 1941 – 1944 г. се превръщат във водещ образец на автобиографичното разказане. Единните характеристики на геройте, които всъщност представлят народа като колективен герой, местата на паметта, характера на събитията очертават ясно кръгът, в който може да се движи легитимният спомен. Проектът в културната политика от 70-те години за утвърждаване на

(Не)споделената памет на късния социализъм

националното, кулминира в честването на 1300-годишнината от създаването на държавата през 1981 г. Тук миналото се апоприра като ресурс за легитимност на комунистическия режим. Специално националната тенденция в културната политика сега се фиксира националистически върху етногенезиса и националното единство, а и се поставя в услуга на възродителния процес.⁴⁴

От края на седемдесетте и началото на осемдесетте години (отново не без връзка с грандиозните чествания на 1300-годишнината на българската държава) все по често се чете и чува призовът “за по-нататъшното подобряване и издаване на мемоарната литература, за повишаване на въздействието ѝ в патриотичното и интернационално възпитание”.⁴⁵ Така се стига до организирането на най-мащабното събиране на исторически свидетелства и спомени, което в началото на 80-те години добива почти индустриски размери. Това е движението „Народната памет разказва”.

В самото понятие **“народната памет”** става дума за една **”памет”** (в единствено число), която трябва да бъде потърсена и възстановена от отделните хора. Ето защо на тази памет са определени (както ще видим) единни основни **”места”**, за които трябва да се събират спомени: антифашистката борба, Девети септември, посрещане на Съветската армия и т.н. В своя обхват мемоарната кампания **„Народната памет разказва”** далеч надхвърля кръга на борците против фашизма, но те остават в центъра на тази акция.

2. „НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА”

2.1. „*Kого и как ще пуснете в голямата история?*”

Движението „Народната памет разказва” и архивите

22

Въпросът за достъпа до легитимния исторически разказ поставя почти риторично членът на Политбюро на ЦК на БКП Милко Балев на среща с архивни и музейни работници през април 1982 г. във връзка с на 25-годишнината от създаването на окръжните партийни архиви. Именно в тази негова реч за първи път се съобщава “*идеята да бъде организирано и разгърнато широко обществено движение за издирване, събиране и съхраняване на нови документи и веществени материали за героично-то минало и създателния днешен ден на България*”.⁴⁶ По всичко личи, че по това време вече са решени параметрите на бъдещата програма на мемоарната кампания. Като първа публичност на това решение, речта е публикувана четири години по-късно в многотиражния сборник “Народната памет разказва”.⁴⁷

Доколкото изказването на Милко Балев е първият анонс за движението, редно е да ѝ се отдели малко повече внимание. Ключовата постановка в речта (в сборника тя е подчертана именно като такава) е: „*Работата за издирването и комплектуването на нови документи и спомени трябва да придобие още по-голям размах и, бих казал, би следвало да прерасне в широко обществено движение, опиращо се на широк обществен актив.*”⁴⁸ По-нататък Балев откроява “полезността” на кръглите годишници като поводи за събиране на спомени, които да постъпят в архивите.

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

Той поставя две важни задачи пред архивните работници.

Първата задача е свързана със събирането на спомените на всички активни борци против фашизма и капитализма, които все още не са успели да ги напишат: „*Времето, както знаем, е безжалостно. Онези, които изнесаха на гърба си въоръжения сблъсък с врага преди деветосептемврийската победа, които минаха през ентузиазма, криволиченията и трудностите непосредствено след това, са вече на около осемдесет, седемдесет и шестдесет години...*”⁴⁹

Наред със събирането и комплектуването спомени-
те, Балев апелира всеки архивен работник да бъде истински „съвременник на бъдещето“ (!?). „*Той е длъжен – подчертава Балев – да предостави на бъдещето автентичната картина на проблемите, с които партията е живяла. Негов дълг е да съхрани съвременността, изкръстализирана в документи, за изследователите, за бъдещите синове и дъщери на нашия народ.*“ Милко Балев достига до невероятна детайлност в описание на това, което архivistите трябва да съхранят за ‘утрешните поколения’: „*Историята чрез съхранените документи трябва да им представи и миризмата – нека си послужа с израза на др. Т. Живков – на ‘зелевата чорба и спарените навуща и цървули’, и бутменето на булдозерите и тракторите, и грохота на заводите, и безшумния устрем на цифритите в еcranчето на електронноизчислителната машина... да им даде онова, което ще им помогне да вървят още по-уверено и по-бързо напред.*”⁵⁰

Натоварването на архивите с важни идеологически задачи не е открытие на 80-те години. Като място на съхранение на възможно “най-достоверна” памет обаче именно на системата на архивите се възлага важната задача да съхранят тези спомени и да ги конвертират в “стойност-

ни” документи. Красноречово в тази посока е изказването на проф. Дойно Дойнов (по това време – началник на Главно управление на архивите) когато малко по-късно очертава параметрите на развиxрилата се вече кампания “Народната памет разказва”: “*Голямо място в движението трябва да се отдели на историизирането или архивизиране на лица, събития, исторически културни явления в нашия динамичен живот... То би могло да стане чрез записи, чрез събиране на писмени спомени, чрез записването на герои на социалистическия труд, видни общественици и пр...*”⁵¹ Изобретяването на този тип памет е дотолкова премодулирано от четири десетилетия моделиране до степен, че индивидуалната биография на „заслужилите“ в обществото трябва да се превърне в убедителна обективна реалност и да влезе в архивите като институции на достоверната памет. Тук може да се работи с понятието на Пол Рикъор „споделена памет“, доколкото тя носи сигурност на индивида или на групата индивиди със сходна ситуация или позиция и тушира съмненията относно съдържателния аспект на паметта в границите на обществото.⁵²

Още през април 1977 г. е прието ключовото постановление на Министерския съвет “За по-нататъшното развитие и усъвършенстване на архивното дело в НРБ” (популярно като “Постановление №33” от април 1977 г.).⁵³ В него се припомнят отново основните насоки за утвърждаване на архивите като важни информационни и идеологически институти и се залагат важните задачи пред тези институции за съхраняването на **“паметта на народа”**.⁵⁴ Става дума именно за “добрата и невинна субстанция, съществуваща извън историята, езика и институциите” – както Петър Воденичаров образно описва разбирането ѝ – наречена “Народ”.⁵⁵

(Не)споделената памет на късния социализъм

Формулирането на архивите като институции, които „имат функционалната компетентност да издирват, обработват и съхраняват документалното богатство“ и представянето им в инициатори, координатори или просто фасада на планираната кампания още повече за силва в този момент важността им на „целия идеологически фронт“. ⁵⁶

2.2. “Експерименталният полигон” - “Народната памет разказва” в Благоевградски окръг

Случайно или не, Благоевградски окръг се оказва своеобразен флагман на движението “Народната памет разказва“. На 13 януари 1983 г. в Благоевград се провежда съвещание, посветено на движението “Народната памет разказва”, водено от Александър Лилов (член на Политбюро на ЦК на БКП) и с участието на завеждащият отдел “Деловодство” на ЦК на БКП Продан Стоянов, завеждащият отдел “Пропаганда и агитация” на ЦК на БКП Лазар Причаков, първият секретар на Окръжния комитет на БКП Владимир Сандев и председателя на Изпълнителния комитет на Общинския народен съвет Кирил Андонов. Освен представители на партийната номенклатура, тук са проф. Дойно Дойнов (началник на Главно управление на архивите) и чл.-кор. проф. Веселин Хаджиниколов (директор на Етнографския институт). На съвещанието присъстват и други представители на Централния партиен архив, Института по история на БКП, Централния държавен архив, Комитета за култура, музеите, окръжните партийни и държавни архиви, Българското историческо дружество,

Окръжния комитет на Комсомола, Окръжния комитет на ОФ, Професионалните съюзи и др. “обществени организации“. На това съвещание “са приети” програма и методически препоръки за разгръщане на обществено движение “Народната памет а разказва” в Благоевградски окръг.⁵⁷

От днес да се пази народната памет

Така краезнанието в окръга ще има
още по-здрави основи

Интересно и полезният движения е обединяло паметта обществоност. Да се предизвикат и индуцират паметта на хората за преживяванията от тях исторически събития, да се издират документи, илюстриращи тези събития, в благодатта, но и в труда работата. Стотиците обществени активисти, които са се запознали с тази задача, заняли малко време и създили неизходими, за да се запърже от паметта значими информации и още повече тя да бъде подредена по определени белег — хронологично, систематично и пр. Излязлото в листата, разпръснатото в легенди се предава от поколение на поколение. Трудно и почти неизвъзможно е обаче да се предават устни цифри, много имена и пр. Заради това ние се радваме, когато пак нашият провокативен и народното творчество, по съществено не по-малко удовлетворение, когато отирани ръкописи или печатни документи.

В-к “Пиринско дело”, 11.10.1983 г.

Засега не е ясно доколко задълбочени са били предварителните обсъждания на ниво отдел “Пропаганда и агитация” на ЦК на БКП относно цялостната рамка на движението “Народната памет разказва” в Благоевградски окръг, а и в страната. Прави впечатление, че в изложението си Ал. Лилов “свежда” вече добре разработени инструкции за работа: предпоставките, които определят характера на движението, мрежата от институции, които да го координират, както и тематичните направления, по които ще се работи най-активно.⁵⁸

Милена Ангелова

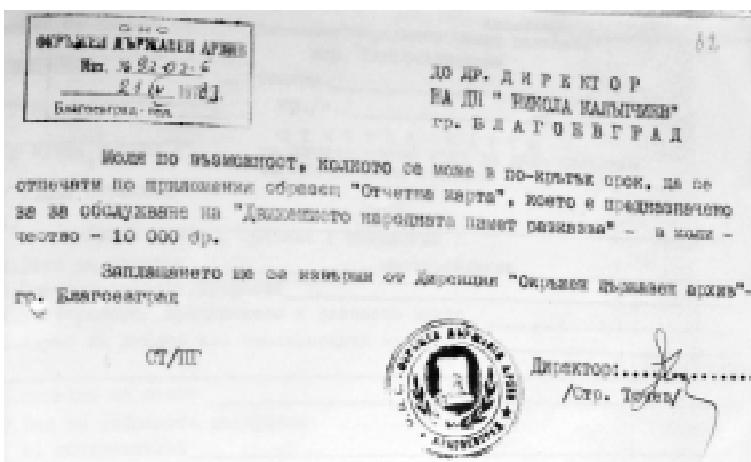
(Не)споделената памет на късния социализъм

Изказането на В. Хаджиниколов от същото заседание, явно запознат с подробностите в последния момент, потвърждават това: „*Да си призная, когато пътувах на сам, научих само наименованието на движението, кое то се подготвя в Благоевград. Тук се запознах набързо, малко преди това съвещание, с програмата и методическите насоки във връзка с неговата организация. Но след като изслушах доклада, разбрах, че е замислено солидно народно движение, което струва ми се, няма да бъде само работа на дейците в Благоевград. То ще стане пример и за другите наши градове и окръжни центрове, към които ще се присъединят събирачите на материали от цялата страна.*”⁵⁹

Приетата на съвещанието „*Програма за разгръщане в окръга на движение ‘Народната памет разказва’*”, както и „*Методическите препоръки за издирване, регистриране и събиране на документи от личен произход и музейни материали*” определят като главни експерти в движението архивните и музейните работници. Нещо повече – „Програмата” се представя като Инициатива на Окръжния партиен архив, на окръжния исторически музей и на Окръжния държавен архив.⁶⁰ Въпреки, че липсват ясно формулирани мотиви Благоевград да се окаже стартова точка за бъдещото разгръщане на кампанията, много податки обясняват избора и едва ли само ключовата позиция на завеждащ отдел „Пропаганда и агитация” на местния апаратчик Лазар Причкапов оказва решаващо влияние за това решение.

На споменатото съвещание от 13 януари 1983 г. докладчиците задават като първи голям тематичен акцент на начеващата мемоарна кампания събирането на **бежанска спомени**. „*Именно тогава – посочва в изказането си Ал. Лилов – Благоевград би могъл да се превърне в национал-*

на банка на народната памет на българското население, живяло и живеещо в района на Македония...да се разгърне широка планомерна и добре организирана дейност в това направление".⁶¹ Като ресурс, на който да се стъпи, се залага свършеното до този момент по линия на "България 1300" и по-специално програмата за научно сътрудничество на БАН с окръга – програмата "Благоевград".⁶² Като особено важна в това отношение се посочва и старицата през 1981 г. "Програма за социално-икономическо развитие на Родопския район на Благоевградски окръг за 1981-1985 г.", известна като **програма „Родопи“**.⁶³ Тук някъде е разковничето за избора на Благоевградски окръг като пилотен проект за мащабното движение. Самата програма „Родопи“ има десетилетна предистория и е тясно свързана с "възродителния процес", който в Благоевградски окръг се провежда още от края на 60-те години.

Заявка от ОДА-Благоевград за отпечатване на бланки за отчетни карти за движението "Народната памет разказва"
ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77.

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

В изпълнение на програмата “Благоевград – 1300” се разгръща и първата вълна широко дарителско движение в окръга към фонд “1300 години България”. По такъв начин се създава цяла мрежа от музеини кътове и сбирки в училищата, предприятията, селата и градовете. С дарителство е комплектуван фондът на музея в Петрич и отделите “Капитализъм и работническо движение” и “Социалистическо строителство” при Окръжния музей в Благоевград.⁶⁴

През същата 1983 г. се отчитат новооткрити важни експонати: дневникът на Гоце Делчев като учител по български език в Банско, препис на Паисиевата история, документални материали за 100-годишнината на Солунската гимназия, дневникът на първия партизанин Иван Козарев. В изброяването на дарените на архива материали се натъкваме и на странния факт, че д-р Борис Проевски е дарил документи и материали за миналото на гр. Ресен. Интересното в случая е, кой е направил дарението при положение, че доктор Проевски е покойник от 1961 г., а съпругата му – от 1972 г. Те нямат наследници и според завещанието на Славка Проевска още след смъртта ѝ цялото им имущество (включително и документите) са поделени между архива, музея и Солунска гимназия.⁶⁵

Особената важност на региона като авангарден пост на “идеологическия фронт” в началото на 80-те години на XX в. е свързана и с наливането на средства и усилия по линия и на **Комитета за култура**. В тази връзка едно от изказванията на съвместното заседание на Председателството на Комитета за култура и Изпълнителния комитет на ОбНС – Благоевград еднозначно определя Благоевградски окръг като своеобразен “експериментален полигон”: “...През последните години Благоевградски окръг под ръководството на Л. Живкова се превърна в един **експериментален полигон** не само за развитието на културата

*на територията на окръга, но и с голямо значение за страната. Експерименти, които бяха много грижливо отглеждани, успешно водени, с голямо значение за развитието на културата в Благоевградски окръг и страната.*⁶⁶

Така след като е бил експериментален в няколко проекта на режима от 60-те години нататък, в първите дни на 1983 г. Благоевградски окръг се представя като начален пункт за летящия старт и на новата кампания за паметта. Само няколко семици по късно „Народната памет разказва“ обхваща цялата страна.

Как се дефинират основните предпоставки, определящи характера и смисъла на това обществено движение в окръга? На първо място се заиграва с формулиите за патриотичното и класово възпитание в духа на решенията на XII конгрес на БКП (“обогатяване и извисяване на личността като борец за осъществяване на политиката на партията и комунистическия идеал”), съчетано с привиждането му като едно от проявленията на социалната активност на трудещите се. Непрекъснато в хода на движението се припомня един от акцентите в решенията на конгреса в посока на идеологическата работа – **патриотично-то и интернационалното възпитание**.⁶⁷ В тази посока се привижда грандиозна масовост на организираното припомняне: “Хиляди хора ще дадат своя принос в събирането и опазването на духовните ценности от миналото и настоящето, ще кажат своята дума за революционните борби на партията и днешната ѝ преобразуваща априлска политика”.⁶⁸

Като втора предпоставка за разгръщане на масова кампания за събиране на спомени в Благоевградски окръг се изтъква “богатата история” на района и задаващите се чествания, свързани с **годишнините** от избухването на

(Не)споделената памет на късния социализъм

Илинденско-Преображенско въстание и формирането на Македоно-Одринското опълчение. В тази права се добавят и „*мощното революционно движение с върхове Септемврийското въстание през 1923 и антифашистката борба 1941-1944 г. и богатата етнографска област, запазила до по-късно много от традиционните черти на българския бит и култура*“.

Третата основна предпоставка, която се посочва е „*образцовото*“ развитие на Благоевградски окръг – „*От крайна изостаналост до съвременно индустриско-икономическо равнище...* Този период, това време зад днешния ден заслужава в още по-голяма степен да бъде запаметено по подходящ начин с оглед новите политически, обществени и културни потребности”⁶⁹

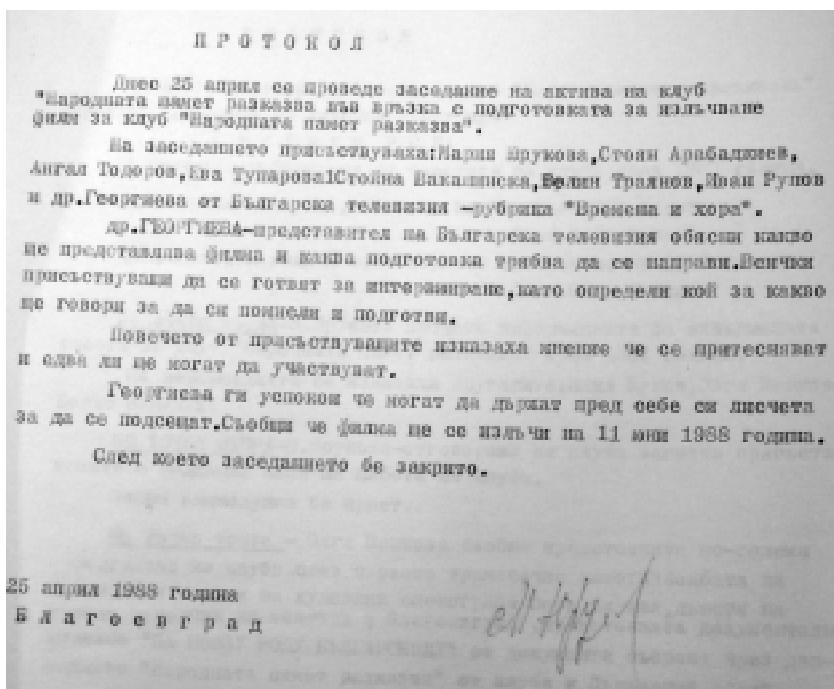
Задаващата се 80-годишнина от Илинденското въстание се съзира като подходящ повод за започване събирането на **бежански** спомени.

Въпреки извеждането на преден план в този момент на бежанските спомени и историческата тема за Македония, с постоянна настойчивост се задава основния мотив: „*Да се съберат спомените на поколението, което организира и проведе въстанията в този край, национално-освободителните борби. Така стои въпросът и с поколенията, които осъществиха нашата революция и първите периоди след нея...*”⁷⁰ Това означава практически, че „*масовото движение*“ ще се превърне в масово интервюиране на живи **активни борци**, на близки и сподвижници на загинали „герои“ и донаписване на техните „героични жития“ или възторжени спомняния на първопроходци – председатели и директори на ТКЗС-та, заводи и пр. поостарели „кадри“ с образцово реализирани биографии.

Още преди 1983 г. местният всекидневник „Пиринско дело“ и Радио-телевизионният център в Благоевград

поддържат стабилни историко-патриотични рубрики – съответно „Народната памет разказва“ (случайно?!?) във весника и „Крепости на българския дух“ в радиото.

Един опит за съдържателен анализ на в. „Пиринско дело“ показва най-висока интензивност на публикуване на материали, обслужващи кампанията „Народната памет разказва“ в два момента. Втората половина на 1983 г. и началото на 1984 г. е единият пик, а към 1985/86 – вторият.

**Протокол от заседание на клуб «Народната памет разказва»
към Обществения съвет на движението в Благоевград от 25
април 1988 г. във връзка с излъчването на филм за работата
на клуба – Архив на клуб «Народната памет разказва», чита-
лище Благоевград, необработен архив.**

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

Втората вълна на медиийно преекспоноране на движението в Благоевградски, а и в други окръзи с мюсюлманско население идва да подпомогне поредното задаващо се възпаление на възродителния процес в страната.

Още преди старта на мемоарната кампания във фонда на Радио-телевизионния център в Благоевград вече е обособена колекция със спомени на дейци на Окръжната партийна организация за годините на “въоръжената борба” и за “установяването и укрепването на народната власт” в Пиринския край. Изказванията от “Януарското” заседание в Благоевград посочват, че местният телевизионен център е подготвил и над 200 филма по повод “*важни събития и личности, сподвижници и съратници на комитите, основатели на партийните организации в окръга и по повод честванията на 70-годишнината от Балканската война*”.⁷¹

След всички тези аргументи на 13 януари 1983 г. в Благоевград е “*съставена и се поставя на обсъждане широка обществена програма*”. Преки **организатори на движението** “Народната памет разказва” се предвижда да бъдат обществените организации: структурите на Отечествения фронт, Профсъюзите, Комсомола и пионерската организация, а специализираните институти – архиви и музеи – да оказват методическа помощ.⁷²

В началната фаза на движението в Благоевградски окръг са сведени инструкции, събирането на спомени и “веществени материали” да се съобрази с предстоящите ключови годишници: 80 г. Илинденско-Преображенското въстание, 110 г. Априлско въстание, 105 г. Кресненско-Разложко въстание; 90 г. от създаването на ВМОРО, 60 г. Септемврийско въстание и, разбира се, 40 г. от социалистическата революция. Инструкциите разясняват как да се провеждат срещи с представители на родове, взели учас-

тие в "националноосвободителните движения, в Септемврийското въстание и във въоръжената борба от 1941-1944"; как да се издирват наследниците на бежанци в окръга; как по селища и общини да се организират срещи с активни участници "в утвърждаването на народната власт и в строителството на социализма"⁷³

34

4 ств

За да бъде съхранена историческата истина

Широк оставун на движението в Гоцеделчевска община

Движението "Народната памет разказва" извърши широк фронт в Гоцеделчевска община. В него се включват всички граждани и земеделци и землището ѝ е разбъркано члененето в него и утвърждането на истината.

В същност работата по изграждането в Гоцеделчевската община на тази традицията трябва да е началото на края на времето пред човечеството "век от човешка патология" възникнал от човешката природа като Спас Пасков и Георги Гьорев, документиращи добрещество и честното начинание на събитията по време на втора световна война. Понеже традиции имат място в тази насока имат място и учители и фолклорист Иван Килин, събирали спогоди народ

от различните места в България, и възстановили тях в Плевенска област и в Кочан и в Брезница градовете, използвайки фабричната инфраструктура и културните и промишлени центрове.

Същността на Балканския фронт е отиде в член на стихотворение на Ж. Димитров в Плевенска област и в Кочан и в Брезница градовете, използвайки фабричната инфраструктура и културните и промишлени центрове.

НАРОДНАТА
ПАМЕТ
РАЗКАЗВА

Рубриката "Народната памет разказва" във в-к "Пиринско дело", 1983 г.

Акценти на мемоарната кампания в окръга са и спомените на жени-участнички в антифашистката борба, спомени за младежкото и женското движение, както и спомени за участие в бригадирското движение.⁷⁴

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

ОТЧЕТ за дейността на ОС на БИД през 1984 година

През отчетния период дружеството беше изпълно подчинено на 40 годишния юбилей на Деветосептемврийската революция. Като основна задача съгласно пристигните през 1983 година мандати беше работата на дружеството по "народната памет разказва" и отчитане на резултатите през 1984 година.

Като голем успех на дружеството можем да посочим провежданата в гр. Сандански кръздавческа конференция, на която бяха изложени приживи подбрани и актуални събития, съобразени с изискуваната от ОС на движението "Народната памет разказва". Доподадените бяха изключително учители по история от гр. Сандански и района. На най-изявлените във външното пиръвничество на БИД раздаде предметни награди.

Членовете на БИД – музейни работници организираха съществено с ОС на движението на жените в Благоевград, научна сесия за женското движение в окръга. Всъщност тематика беше избрана и цялът от лекции в театърите района на окръга, за отделните седмици бяха изпратени специално подгответи за целта листовки. Организират беше в Благоевград и семинар с учителите по история, с предварително уточнена тематика и с участието на научни работници от София. На високо ниво пренеса и конфирмация научни работници от София "Архивно дело". От реченията провеждани от членовете на съюза "Архивно дело". От традиционните форми на разпространение на исторически знания сред населението от окръга чрез добре резултати ишли в поклонищата пропаганди. Изнесени са голем брой беседи и лекции във връзка с 40 годишнината от социалистическата революция и в кръгли гуменни на личности и други известни събития.

ПРЕДСЕДАТЕЛ:
Б. Шетков

Отчет за дейността на Окръжния съвет на Българското историческо дружество – Благоевград за 1984 г.

(ДА-Благоевград, ф.1169, оп.2, а.У5, л.42)

Само за една година опитът от Благоевград ще послужи за “образец” и на останалите райони от страната в разгръщането на движението. При отчитането на първия етап в края на 1984 г. за Благоевградски окръг се посочват около 4 000 постъпления във фонда на “Народната памет разказва”. Сред тях са 914 спомена и 185 звукозаписа. Една голяма част от спомените (563 на брой) са набрани през училищата – с **мобилизиране усилията на учениците и активното участие на активните борци против фашизма и капитализма като основни респонденти**. За този период весник “Пиринско дело” публикува около 20 статии за популяризиране резултатите от движението а радио-телевизионният център в Благоевград излъчва специално предаване за движението.⁷⁵

Междуд временено “паметната” треска се е разпространила и в останалата част от страната. Русенски окръг например се включва на 7 юни 1983 г. – тогава там се провежда окръжното заседание по организиране на движението “Народната памет разказва” в окръга. ⁷⁶

2.3. „За усъвършенстване паметта на партията”. Цели, тематични направления и институционален обхват на националното движение “Народната памет разказва”

Планираното като „широкомащабно идеологическо мероприятие”⁷⁷ движение „Народната памет разказва” в национален мащаб повтаря зададената в Благоевград матрица. И тук подготовката и честванията на 1300-годишнината от създаването на българската държава се представят като основа за разгръщането на мемоарната кампания. Една от активистките на движението представя нещата така: „*Засилиха се грижите на обществеността към историческите паметници. Породиха се масови инициативи за издирването и опазването им. Хиляди граждани се приобщиха към романтиката в търсенето на стариини, носеща им духовни и естетически наслади*”.⁷⁸

С обявяването на „Народната памет разказва” за национално движение в организацията на ‘създаване’, съхранение и разпространение на събираните в рамките на кампанията спомени, се откояват **различните нива на институционализирне**: от партийните директиви и ЦК на БКП до инструкциите на нивокварталното училище.

Като инициатори на движението „Народната памет разказва” се определят Централният партиен архив, Главно управление на архивите и Комитета за култура, а **ръководното звено е отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК на БКП**. Координацията по места и отговорен фактор за „масовизирането” трябва да се осъществява от окръжните и общинските комитети на **Отечествения фронт**.⁷⁹

За провеждането на движението „Народната памет разказва“ се учредяват по места специални **„обществени съвети“**. Те трябва да координират дейностите на няколко институции: окръжните комитети на БКП, **клубовете на активните борци против фашизма и капитализма**, отделите „Културно-историческо наследство“, окръжните архиви на БКП, окръжните държавни архиви, музеите, местните подразделения на Българското историческо дружество, комитетите на Отечествения фронт, организацията на ДКМС и пионерските организации, профсъюзните комитети, читалищата и др. Обществените комитети се създават като подресорни на **Националния комитет на ОФ** – най-вероятно заради всенародния мащаб, задаван на „Народната памет разказва“, „най-масовата“ организация стои най-добре като шапка на движението.⁸⁰

Обществените съвети разгръщат организационната си структура на ниво окръг, селищна система, община, а на места – и на ниво райони, квартали, училища, предприятия.⁸¹ „Основното задължение на обществените съвети – сочи едно пространно описание в списание „Архивен преглед“ през 1986 г. – е реализирането на поставените в програмата цели и задачи пред движението ‘Народната памет разказва’. Те трябва да осигурят на своята територия планомерното, целенасоченото и компетентното ръководство, да установят здрави и динамични връзки между участниците, единодействието и координацията на многопосочните и разнообразни дейности, да спомагат тяхното разширяване, обогатяване и масовизиране, да следят за спазването на действащите закони, да съдействуват за популяризиране на инициативата и да създават условия за временното съхранение на откритите материали до предаването им в държав-

(Не)споделената памет на късния социализъм

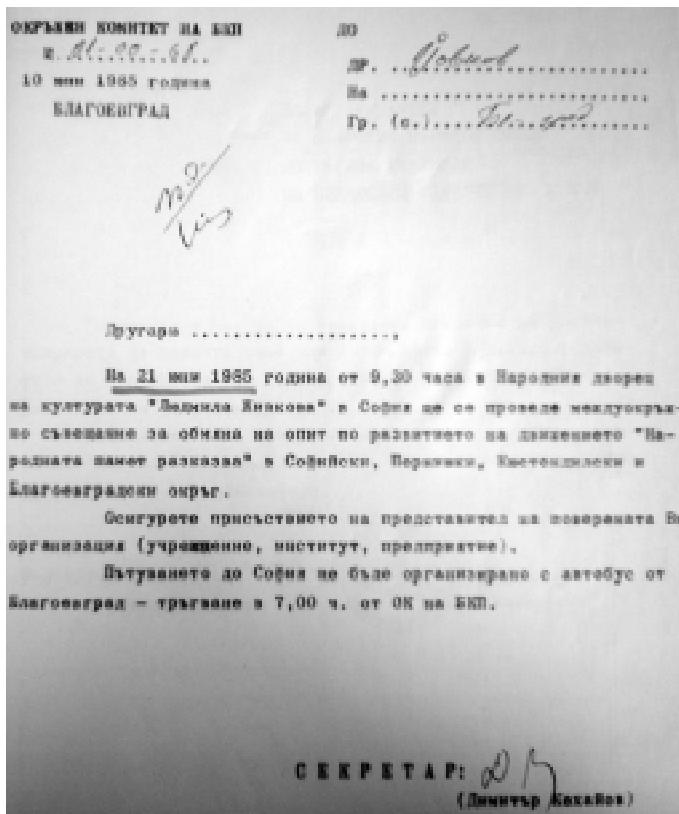
СОЦИАЛНО-ДАНИЕНИЕ „Народната памет разказва“ Обр. Благоевградски						
СТАТИСТИЧЕСКИ ОТЧЕТЕН ЛИСТ						
Община Благоевград пр. (с.) Благоевград						
за 1983 - 1984 г. (по приватни и за градина)						
Т Е М А	Брой и количество на събрани материали					
	стари	нови	други материали	първични източници	предочитани	общо
I. Националноосвободителни борби						
Красногорско-Радомирско въстание	3	3				6
Македонско въстание	2	14	8	1	4	29
ВМОРО	5	1				6
Балкански войни	98	40	4		12	44
Балканският възход	22	6	2	1	13	44
Други	93	8	65		24	181
II. Обществено-политически явления						
Работническо и професионално движение	1	4				5
Българска комунистическа партия	48	51	40	2	2	183
Съветско движение – ВДИС	1					1
Младежко движение	38	55				93
Женски движения						
Борбите за предимството на жените, правоподдържане на жените, организация и дружества	2	4	1		1	6
Съветското въстание 1923 г.	63	31	19	2	1	114
Борба с народни фронтове	1					1
Възраждането борби 1941–1944 г.	26	40	15	1	2	114
III. Народно стоянище						
Промишленост	3	1	1		1	6
Селско стопанство	3	11	2		3	21
Градина	5	-	2			7
Консервативни движени	3	-	4		2	9
Други				1		1
	349	491	189	4	63	119

39

Статистически отчетен лист за 1983 – 1984 г. на обществения съвет, Благоевград – Необработен архив на клуб „Народната памет разказва“, читалище-Благоевград

*ните хранилища. Най-общо тежен дълг е провеждането на единна политика по утвърждаването на културно-историческите ценности, формирането на обществени критерии и оценки за тях и включването им като действено средство при изграждането на всестранно развитата и хармонична комунистическа личност*⁸²

40

Писмо за участие в междуокръжното съвещание по развитието на движението „Народната памет разказва” от 21 юни 1985 г. в НДК „Л. Живкова”, София

ДА-Благоевград, ф.998, оп.5, а.е.4, л. 38.

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

Основната цел на движението, формулирана в бодряшка формула е да утвърждава “героичната история на народа, добродетелите на българския дух, изконния му стремеж към социална и национална свобода”. Още един важен момент, залегнал дълбоко в разбирането за необходимостта от инициативата за събиране на тези спомени е **търсенето на възпитателните ефекти в целенасочено изграждане на връзка между поколенията.** И отново красноречивия цитат: “...инициативата е извор не само на свидетелства, но и на възпитание, при това един от най-силните, най-дълбоките и най-траяните извори на патриотично, интернационално и класово-партийно възпитание... на всички съставки на нашето комунистическо възпитание... едно от най-силните средства, с които разполага възпитателната и идеологическата работа на партията.” Инструкциите апелират за възприемане **на активно отношение към миналото** – да не се поднася само “наготово” в уроци и чествания, а да се въвлича населението в събирането и опазването на определеното като ценно от това минало, а всичко това – като част и от възпитателната работа.⁸³

Казано с други думи, целта на кампанията е “активно” да се събират повече спомени, свидетелства и документи за “героичното минало на българския народ”, за чийто връх се смята антифашистката борба: “Да дадем нов импулс на събирателската работа, да я превърнем в широко обществено движение за възпитанието и самовъзпитанието на трудещите се и младежта в добродетелите на народа, на работническата класа и Комunistическата партия. Без съмнение разкриването, събирането и обработката на архивни документи, спомени, снимки, фолклорни и етнографски образци и други материали ще съдействат за постигане целите и на на-

шата историографска наука и култура.”⁸⁴

По въпроса за **методологията** на събирателската дейност се заявява, че тя трябва да се организира не просто от позицията на “*историческата истина*”, а от патетичната позиция на “*свещените за България исторически истини*”, с последователното прилагане на “*класовия подход*”. Подчертава се, че тази класова интерпретация на процесите трябва да обхване и “*борбите, и героите на тези борби, предателите в тях, обикновените хора и т.н.*”. Най-важна обаче остава директивата за прилагането на класово-партийния подход. Тук формулирите зазвучават във високите тонове на виртуозната доктрина . В случая става въпрос тя да се прилага не как да е, а по начин “**който ще ни изведе до онези резултати, към който се стремим и който непременно трябва да получим.**”⁸⁵

В канона на предписаното спомняне особено важна става предварителната решетка на лицата, чито спомени ще се събират както и утвърждаването на представата за съдържанието на тези спомени. Независимо от авторството, те трябва да следват определени предписания за това, кой трябва да бъде техният действителен главен герой и какви следва да бъдат неговите качества и характеристики. Определят се също така и онези места на паметта, които спомените трябва да описват (затвори, концлагери, партизански лагери); типа на събитията (бунтове и въстания), както и колективите (партизански отряди, бойни групи), в които героят действа и се изгражда като личност.⁸⁶ С оглед на това местните **комитети на борците против фашизма** вече си поставят задача да съберат спомени от всички свои членове и отново да ги разкажат на съответно организирани срещи. Провеждат се многобройни срещи с тях и заедно с това като една от активностите в рамките на „Народната памет разказва“ всички те са поканени да напи-

(Не)споделената памет на късния социализъм

шат и спомен на тема “Как посрещнах Девети септември 1944 г.?” Публикуват се **наръчници** за това, как да се интервиюират все още живи участници в партизанското движение. Инструкции за това, как да се събират родови истории и фолклор също се разпространяват в училищата. Официалните наръчници, окурожават разказването на всяка семейна и местна история съобразно официалните стандарти на припомнянето и всяко нещо, което се отклонява от стандартните биографични норми, трябва да бъде подтиснато, забравено или подменено.⁸⁷

Една от многобройните статии във вестник “Пиринско дело” в рубриката “Народната памет разказва” – в-к “Пиринско дело”, октомври 1983 г.

Разбира се, за да се изпълни основната цел на движението – масовостта на спомнянето и намеренията за широка съпричастност, **централният и местният печат** отде-

лят подобаващо място на страниците си за отразяване на „Народната памет разказва”. През целия период между 1983 и 1987 г. постоянно се поддържат рубрики като „Народната памет разказва”, ‘Никой не е забравен’, „Семейната памет”, „Младежка щафета ‘Памет’”, „Архивите разказват”, „Живите помнят”, „Хроники, документи, събития”, „Героичен летопис”, „От поколенията за поколенията”, „Из миналото на родния край”, „София /Варна, Русе и пр./ в старите снимки”, „Дарители, дарения” и др.⁸⁸

Характерните измерения на многобройните „социалистически съревнования” не подминават и „Народната памет разказва”. Отчетните документи по движението многократно докладват за първенците – събиратели и награждените активисти: „*В съответствие с указанията на Централното оперативно бюро от 11 до 28 юни т.г. (1985) в 6 района на страната (София, Бургас, Разград, Габрово, Пловдив и Михайловград) се проведоха срещи на първенците в общественото движение ‘Народната памет разказва’. В тях участваха общо 1100 души общественици, председатели на окръжни и общински обществени съвети, представители на масовите организации, активни борци, учители, краеведи, младежи и пионери.... На срещите бе определен точно характерът и целта на срещите: да извършат обобщена преценка на постигнатото след двегодишен труд и едновременно да се превърнат в средища за обмяна на опит и идеи, както и да се даде нов тласък в следващия етап на движението...*”⁸⁹

Използването на арсенала от набралия предишните години инерция дарителски фонд „13 века България” използва **дарителството** като основен ресурс за набирането на материали и в „Народната памет разказва”. В повечето окръзи се организират окръжни среща на дарителите, включили се в инициативата „Моят дар за Родината”.⁹⁰ Ру-

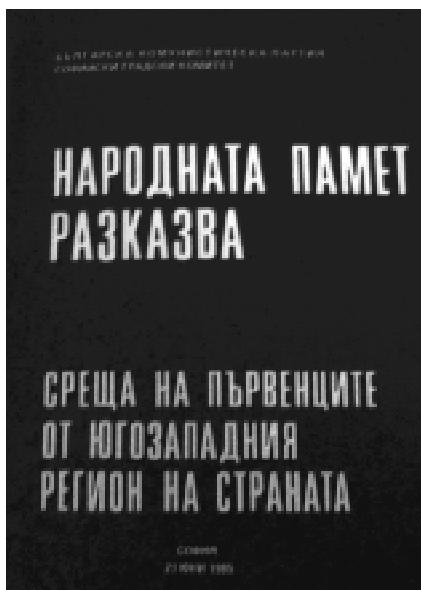
(Не)споделената памет на късния социализъм

се се посочва като водещ пример с голямата изложба „Дарителството в миналото и днес”, а Силистра и Шумен – с изложбите „Народната памет разказва” от дарени документи и книги.⁹¹

Основно чрез дарителската кампания в системата на архивите постъпват и се обработват огромно количество **лични фондове**. Докладът за дейността на Главно управление на архивите през първата година на движението отчита новоостъпилите лични фондове. Между тях като по-значими се отбелязват тези на ген. Иван Хариев (лекар в партизанска бригада ‘Чавдар’), на Марин Големинов, на Борис Керемидчиев – Кукушанина (общественик от Благоевград), на други “действи” на науката учени и пр. В архива на БАН постъпват документите на чл. кор. Азаря Попликаров, акад. Дончо Костов, проф. Живко Ошавков и др.⁹²

Въпреки, че в началните параметри не е зададено яс-

Сборникът “Народната памет разказва. Среща на първенците от Югозападния регион на страната”, София, НДК “Л. Живкова”, 21 юни 1985. Тя събира първенците от първия етап на движението от Благоевградски, Кюстендилски, Пернишки и Софийски окръг и гр. София. Срещата е открита и ръководена от Мирчо Димитров, завеждащ ЦПА при ЦК на БКП.

но, в хода на разгръщане на кампанията и събирането на документални материали за историята на **женското движение** след 1944 г. се превръща в особен акцент. Това мобилизира усилията и на Окръжните комитети на движението на жените. Паралелен акцент са и спомените на женни-участнички в антифашистката борба, младежкото и женското движение и в бригадирското движение.⁹³

Отчетите по изпълнението на задачите по общонационалното движение, въпреки посочваните слабости, като цяло звучат повече от оптимистично до към 1985 г.: “*В резултат на широката и задълбочена организаторска и методическа работа, проведена от окръжните партийни и от окръжните държавни архиви, от музеите, от обществено-политически организации, бяха реализирани редица важни мероприятия: окръжните комитети на борците против фашизма и капитализма положиха усилия за събирането на спомени от всички революционни кадри; окръжните комитети на Отечествения фронт организираха срещи на родовете и краеведчески проучвания, разработиха указания ‘Как да проучим нашите родове’; окръжните комитети на жените издирха и събраха материали за историята на женското движение в окръзите; окръжните комитети на ДКМС станаха инициатори на прегледи по комсомолски организации и пионерски дружини за издирване и събиране на архивни източници, веществени материали и духовни ценности от историята на окръзите. По линия на Движението за ТНТМ и окръжните съвети на народната просвета бяха сформирани кръжоци по краезнание, в резултат на което постъпиха много материали по разработени теми. Организирани бяха и прегледи на народните занаяти и носии. Окръжните съвети на профсъюзите съсредоточиха работата си в съставянето на му-*

(Не)споделената памет на късния социализъм

зейни сбирки в предприятията и набиране на материали за летописни книги.⁹⁴

Само за Пловдивски окръг за периода 1983 – 1984 г. се отчитат над 1900 „мероприятия” – събрания, срещи, конференции, обсъждания и др., свързани с движението. За да се подчертава масовостта, се посочва, че са се включли и се занимават с издирвателска и събирателска, културно-матерова и друга дейност над 25 000 не просто участници, а от „различни поколения”. Изрично се подчертава, че сред тях 16 000 са пионери и средношколци, 3 500 – профсъюзни дейци, 4000 – отечественофронтовци.⁹⁵

„Скритите” (при лица и семейства) исторически ценности, нерегистрирани в специализираните институции се очертават като **основен обект** на движението. Във витиевати фрази понякога се обличат комични на пръв поглед аргументи, обясняващи предпоставките за по-широкото навлизане на общественото начало в решаване на въпросите по съхранението и използването на културно-историческото наследство: „Условията за това са налице: нарастване материалното благосъстояние и свободното време на трудещите се, по-високия образователен цензор и култура на българина днес, обуславящи неговите по-разнострани интереси и потребности и повишенното му внимание към историческите паметници.”⁹⁶

Методическите указания и наръчниците по кампанията, а и всички предписания като цяло представляват съдена до инструкция идеологичност. Акцентите в тях, реториката им, смисълът им са изключително натоварени с нормиращата енергия на идеологията, която в последните години на режима отново зазвучава някак нереално истерично.⁹⁷ Междинните отчитания за резултатността на движението, често използват характерна реторика: “Окъръжните и общински комитети на БКП трябва да осъ-

ществяват непосредствено ръководство и контрол на работата по движението. Не по-малко важно е да се внесе по-дълбока системност и плановост в дейността на специализираните централни организации и звена, за да може то пълноценно да се направлява".⁹⁸ Така в самата лексика на движението за събиране на спомени, се утвръждават термини като "системност", "плановост", "контрол", "механизъм" и други понятия, характеризиращи социалистическата производствена терминология.⁹⁹

48

В една от основните си цели кампанията търси начини да бъдат привлечени колкото се може повече **младежи**, за да се възстанови (или по-скоро да се конструира) връзката на поколенията. Във връзка с тази поколенческа неотложност на спомнянето неслучайно Милко Балев смята, че именно поради разкъсването на тази връзка е станало възможно при събитията в Полша привличането младите хора към контреволюционните сили.¹⁰⁰

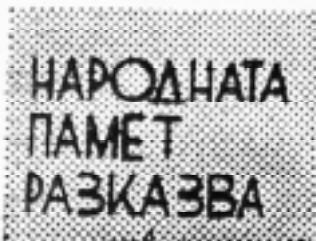
2.4. "Пионерски порив и вдъхновение" Краезнанието, пионерите, народната памет

Активно използваните форми на „идейно-пропагандната дейност за идейно-патриотично и интернационално възпитание“ в рамките на „Народната памет разказва“ залагат изключително на работата именно с подрастващите.¹⁰¹

На учителите по история и на ръководителите на пионерските дружини се задава основния ангажимент в работата с учениците. Макар кръжоците по краезнание да не са изключение и преди старта на кампанията, броят им граволомно нараства, особено в периода 1985-1987 г.

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

„Народната памет
разказва“ — в учи-
лищата на окръга

Движение с голям патриотичен заряд

Програмата на движението „Народната памет разказва“ има радиус прием в училищата на окръга. Многостранната и разнообразна дейност, която тя предлага, активизира вниманието и подтиква интересите на целите учителски колективи. Разбира се, и напълно логично на тази програма важна роля имат учителите по история, литература и другите културологически предмети.

В-к „Пиринско дело“, 2.02.1984 г.

През 1984 г. се организира Националният семинар на учителите – краеведи като постоянно действащ орган, а две години по-късно е утвърден специален Правилник за съдържанието, целите, задачите и организацията на този семинар. В Правилника изрично се подчертава, че в своята дейност Националният семинар ще се ръководи от указанията на ЦК на БКП за движението „Народната памет разказва“. Само за Благоевградски окръг за учебната 1986/87 година се отчита организирането в “извънкласни звена” на 1450 пионери и средношколци в 38 кръжока „Млад краевед“, 11 кръжока „Млад екскурзовод“, 10 експедиционни отряда, 9 кръжока „Родинознание“, а също така кръжоци по фолклор, етнография, нумизматика, археология и атеизъм.¹⁰²

НАЧАЛОТО

През есента на 1944 година участвах при изграждането на детско-юношеската организация в града. Съдействувах на Вълко Депчев и Олга Кирянова при предварителната подготвка. Учредителното събрание проведохме в една класна стая на училище "Отец Пантелей" в Кърджали. Много от мероприятията организирахме против волята на училищното ръководство по онова време. Насърчавахме децата да пишат писма до фронтовациите, да помагат на военнищките семейства.

50

Олга Кирянова и Мата Тиркаджиеva с раководителите на юношеските деца в двора на училище "Отец Пантелей"

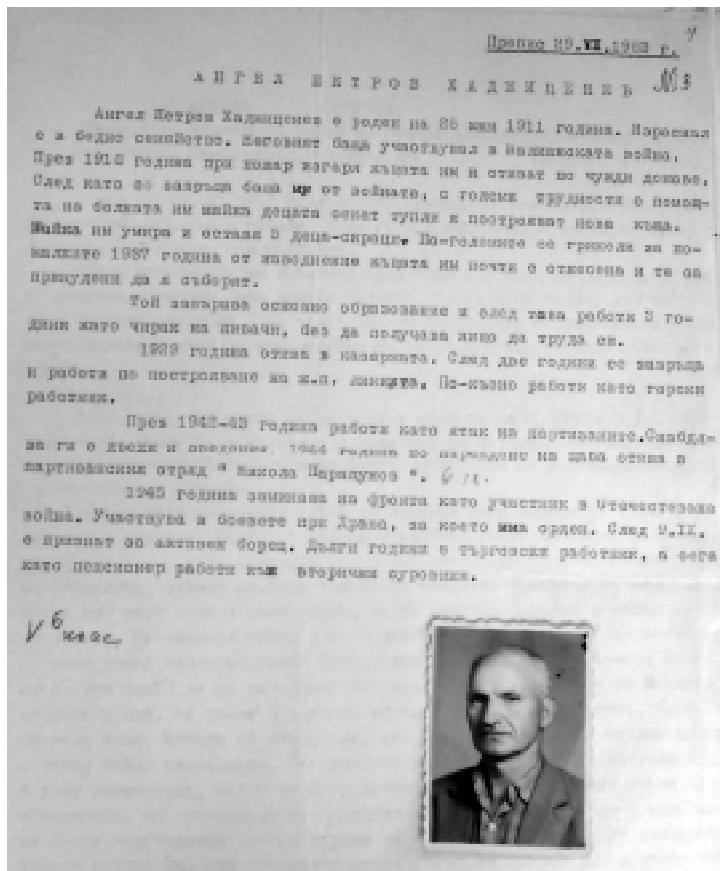
Спомени на Минчо Минчев – един от организаторите на ДПО "Септемврийче" в Кърджалийски окръг – за създаването на местните структури на организацията. Спомените са предадени в архива по линия на движението "Народната памет разказва" (ДА-Кърджали, ЧП 279, л. 35)

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

Сред тематичните акценти на заниманията с пионерите залягат, отново темите за: „*борбите за национално освобождение, социално-класовите сблъсъци в епохата на капитализма, създаването на Партията в съответния окръг, Балканските войни и Първата световна война, Септемвийското въстание, антифашистката борба 1941-1944 г., а след Девети септември 1944 г. – укрепването на народната власт и социалистическото строителство*“ – пълният тематичен спектър на “Народната памет разказва”.

Учениците в много училища под ръководството на учителите по история събират спомени от живи участници в антифашистката борба, активни борци против фашизма и капитализма, преселници от Егейска и Вардарска Македония, учредители на ТКЗС, участници в бригадирското движение. Пионерските експедиционни отряди издирват живи участници в “Отечествената” война и записват спомени.¹⁰³ Макар и мобилизираны за инициативата по линия на Клубовете на активните борци против фашизма и капитализма (АБПФК), в много случаи “ветераните” са в невъзможност да запишат сами исканите от тях “сведения”. В заседанията на една от регионалните срещи на учителите по история, Йордан Стоев (учител по история в с. Катунци, близо до гр. Сандански) коментира: „*Знае се, че селското население преди 9 септември 1944 г. беше малограмотно или неграмотно, затова срещнахме големи трудности в това отношение. Хората не можеха, даже и не искаха, да опишат своите спомени, а онези, които все пак изпратиха в повечето случаи са кратки, бедни, а някои страдат от неточности.*“¹⁰⁴ Затова на помощ идват пионерите – да запишат собственоръчно спомените и на последния жив ветеран, а после с помощта на учителя – и да го “доуточнят”, ако се налага

Биография на Ангел Хаджиценев – Колекция "Автобиографии на активни борци против фашизма и капитализма от Якоруда", събиранни от пионери - ДА–Благоевград, ЧП 251, л.4

На подобен случай се натъкваме и в гр. Якоруда – едно от селищата с най-много активни борци на глава от населението в Благоевградски окръг. Едно от частичните

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

постъпления в благоевградския архив комплектува усилията на цял пионерски отряд по събиране на спомени. Преписката озаглавена „Автобиографии на активни борци против фашизма и капитализма от Якоруда“ представя кратки и още по-кратки спомени на/за 38 души от Якоруда. Малко от тях са писани собственоръчно – повечето са преписани машинописно или с почерка на прилежаща пионерска ръка, а почти към всички е прикрепена снимката на съответния борец или боркиня. По всичко личи, че формалното изпълнение на пионерското поръчение е бил водещият мотив при събирането на голяма част от спомените. Един от най-екстремните варианти на биография в якорудската колекция е биографията на Александър Фарафутов, успял да набере тридневен партизански стаж: „Роден на 8.02.1907 г. Станал партизанин на 5.09.1944 г.“. Разбира се този биографичен екстремум е по-скоро изключение. Повечето спомени са далеч по-пространни и обстоятелствени, написани на характерния стереотипен и клиширан език, с пристрастна граматика и типичните официални фрази на времето, изпълнени със заклинателните фрази на предписаното политическо мислене.¹⁰⁵

Децата и младежите не само слушат, записват и обработват, но запаметяват и представят събраните от тях партизански и въобще героични истории. Те са драматизирани и представяни на **задължителните годишни прегледи на художествената самодейност**, а роднини и близки на героя или самият ветеран са почетни гости на всички училищни или ОФ-тържества, организирани от обществените комитети на движението „Народната памет разказва“. Като неизменна част от сценариите на такива „мероприятия“ пионерите рецитират откъси от спомените: „Със същото вълнение участниците в срещата следяха всяка дума на ученичката, когато тя цитираше откъси

от спомените на ст. лейтант Костадин Мешков, който си спомня за боевете при Драва Соболч...”¹⁰⁶

54

**Пионери от с. Баня, Разложко “непринудено” слушат спомени-
те на роднини на Васил и Сава Кокарешкови
“Пиринско дело”, бр. 166, 1984 г.**

Особено подчертан дидактичен заряд придобива ритуалното разказване пред пионерите когато става дума за **десет-герои**. Такъв е случая когато „личният другар и връстник“ на „героите от Белица“ (Васил и Сава Кокарешкови) Иван Тричков си „спомня“ за пореден път пред пионерския отряд: „Срещата ни започна непринудено. Събеседникът ни застана прав, защото щеше да говори за важни дела. Мислено се пренесе в спомените от нерадостното си детство и заразказва отмерено, сякаш спазваше ритъма на отминалите години... Всеки спомен на другаря Тричков е нестихваща болка по загиналите другари – народни верни синове.“¹⁰⁷

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

В Бургас за младите участници в движението (по линия на Окръжния комитет на ДКМС) са разработени специални практически насоки в 2000 екземпляра. Организират се и специални семинари на дружинните ръководители със специалисти от Окръжните държавни архиви, където те получават допълнителни методически насоки под формата на лекции за мястото и ролята на комсомолците и пионерите във всенародното движението „Народната памет разказва”.¹⁰⁸

Особено усърдни са активистите и от **Пловдивския окръжен съвет на народната просвета**, които патетично отчитат, че чрез движението „Народната памет разказва” извършват „задълбочена работа за възпитание на учащите се в борчески дух, в горещ патриотизъм и социалистически интернационализъм”.¹⁰⁹ Отново в Пловдивски окръг са открити в рамките на по малко от две години 25 музейни сбирки в училищата. Посочва се примера с пионерите от основно училище „Петър Ченгелов” в Пловдив, които издирват непубликувани дотогава снимки на Г. Димитров и спомени на Роза Димитрова. В окръга се разгръщат акциите „40 автографа” и „Паспорт на победата”, в резултат на които се отчитат събрани биографични данни и автографи от 108 участници в Отечествената война. Проявяват се „животът и делото” на патроните на училищата, организират се конкурси, викторини, „уроци по родолюбие”, които се провеждат в някой от музеите на революционни дейци от всякакъв калибър.¹¹⁰

Основните активности по линия на Комсомола (ДКМС) и пионерската организация (ДПО „Септемврийче”) в рамките на движението „Народната памет разказва” се обединяват около **международната щафета „Памет”**. В началото идеята на щафетата е да си издирват сведения за престоя на съветските войски в България от есента на

1944 г. и за участието на българската армия във финалната фаза на „Отечествената“ война. По-късно участниците в шафетата се насочват към всички теми от спектъра на актуалното припомняне по „Народната памет разказва“. За тази цел се разработват планове за конкурси с краеведческа тематика: литературни творби, фотографии, отново – записване на спомени за „антифашистката борба“ и установяването на „народно-демократичната власт“, българо-съветската дружба, както и за „успехите в изграждането на социализма“. Заедно с всичко това във всенародното мащабиране на кампанията по линия на направлението „Техническо и научно творчество на младежта“ (ТНТМ), под

В-к „Пиринско дело“, 3.10.1984 г.

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

контрола на окръжните съвети „Народна просвета“ и с помоща на окръжните държавни архиви и музеи, във всички окръзи са организирани кръжоци по краезнанание. Организиран е Национален политически конкурс за средношколци. В него кръжочниците от „Краезнание“ участват с реферати, като са насочвани към „подходящи“ теми, каквато е „Обновлението на моя роден край в годините на социалистическата власт“. ¹¹¹ Сред „отличниците“ в това направление се посочват окръжните клубове на краеведа в Кърджалийски и в Бургаски окръг, както и този в район „Девети септември“ в София. За образцови пионерски центрове ‘Народната памет разказва’, в който участниците представят издирените и събрани документи, снимки и записани спомени, се определят тези във Варна и Приморско.¹¹²

2.5. „Проявление на социалната активност на трудещите се”. Профсъюзите в „Народната памет разказва”

Като опит да възпитава „правилна” историческа съпричастност не само сред подрастващите, но и да засили „социалната активност” сред възрастното население „Народната памет разказва” включва и Българските професионални съюзи (БПС) като една от базисните институции за разгръщане на програмата. Ето защо архивите изобилстват и с документални следи за съвместни инициативи и между Централния съвет на БПС и Главно управление на архивите.¹¹³

Работата с Профсъюзите се съредоточава главно в организирането на музейни сбирки в предприятия и в събирането на материали за техни летописни книги. В повечето случаи се събират спомени за (или от) първите директори и коменданти на национализираните след Втората световна война предприятия. Разработват се и темите „Историята на мой завод” и „Историята на моята професия”.¹¹⁴ Най-често тиражираният пример в това отношение е Нефтохимическият комбинат в Бургас – една от емблемите на социалистическата стратегическа преработвателна индустрия. Макар и само с 25-годишна история към началото на мемоарната кампания, там разбираемо се изсипва най-много „експертен” идеологически ресурс. Докладваните резултати са показателни: „Под непосредственото ръководство на партийните комитети и първичните партийни организации както в производствените комплекси, звената и поделенията на СК ‘Нефтохим’, така и в строително-монтажните предприятия се учредиха общо 17 комисии, които разгърнаха на обществени начала дви-

(Не)споделената памет на късния социализъм

жението ‘Народната памет разказва’... В музейната експозиция на комбината са изложени повече от 300 броя факсимилета и оригинални снимков материали, около 150 броя предмети (продукти, награди, печатни материали, знамена). Основният фонд на музейната сбирка обхваща общо 55 комплекта филмов материал – негативи (оригинали и репродукции), и повече от 1 000 броя снимков и предметен материал, който продължава да се обогатява... Досега експозицията е посетена от повече от 13 000 души – официални делегации и работни групи, туристически и ученически групи. Тук се връчват партийни членски книжки на млади комунисти, приемат се млади хора в редовете на Комсомола и на пионерската организация.¹¹⁵

Все пак, основният фокус на активностите на профсъюзите в движението „Народната памет разказва“ представлява включавнето в мемоарната кампания на фрапантната инициатива **Героят е винаги в строя**“. Тази инициатива се разработва като мероприятие от втората половина на 70-те години като съвместна акция на Българските про-

“Героят е винаги в строя”
– бригада “Иван Козарев”, ЗИИУ, Благоевград
– в-к “Пиринско дело”,
бр.77, 1984

фесионални съюзи, Националния съвет на АБПФК и ДКМС. Разгърната като национално движение от 1977 г. във връзка с подготовката на честванията по 1300-годишнината на българската държава и 35-годишнината на „социалистическата революция”, тя цели да свърже „**възпитателната и организационна дейност на производствените колективи с революционното минало на народа**”.¹¹⁶

Българският вариант на „Героят е винаги в строя” е реплика на подобната съветска инициатива, наречена „За теб и за онзи момък”. Идеята е предимно младежки трудови колективи (заради търсения възпитателен ефект) под патронажа на местни клубове на активните борци против фашизма и капитализма да определят за патрони на производствените звена „загинали изтъкнати дейци на БКП, РМС и други прогресивни движения, революционери от борбата срещу османско владичество, фашизма и капитализма, прогресивното световно движение както от града и района, така и от страната, СССР и други братски страни”¹¹⁷ Всяка бригада трябва да подреди „кът на патрона” и при провеждане на събрания, срещи, чествувания и др. се осигурява присъствие на активни борци и изтъкнати политически и стопански дейци.¹¹⁸ Активните борци, наричани „приятели” и „кръстници” на бригадата предлагат кои да бъдат патроните, помагат с „живи” свидетелства за запознаването с биографията им и организират оформянето на кътовете на патроните, подредени най-често в т. нар. стаи за петминутки.¹¹⁹ Всеки патрон на бригада се завежда по ведомост и му се определя норма, която бригадата изпълнява, начислява му се трудово месечно въз награждение и така участва символично в производството.¹²⁰ Интересно е как се оценяват ползите от „Героят е винаги в строя”: „*Положителното е преди всичко, че членовете на тези бригади свързват своята производствена*

(Не)споделената памет на късния социализъм

дейност с живота и дейността на своя герой, чието име са приели за свой патрон. А това поражда сред трудовия колектив революционна енергия и стремеж за постигане на по-високи производствени резултата, с които допринасят за изграждането на социализма в НРБ, цел за която се е борил и загинал техният патрон. Това духовно свързване на трудовия колектив с името и делата на героя е фактически идеологическата основа, която служи като заряд, като стимул и стремеж към повисока производителност на труда.”¹²¹ Когато в началото на 1983 г. се форматира движението “Народната памет разказва”, “Героят е винаги в строя” веднага минава под неговата шапка. Оправдание за това, сценаристите на кампанията намират в тезата, че като правило честването на активни представители на национално-освободителните и революционните борби се предхождат от издирвателска, събирателска и изследователска работа.¹²² Във Видински окръг по-голяма част от 447-те бригади, както и 250-те „трудови колектива“ в Хасковски окръг, които участват в движението, носят имената на партизани и съветски воини. В паметната кампания те проучват и изучават биографиите на патроните си, дават „шефство“ над пионерски отряди и пр.¹²³

В благоговението и признателността пред самопринесената в жертва „кръв на хиляди герои“, останали ‘винаги в строя’ се търси измерение на смисъла на живота на всеки “труженик” и ново доказателство за силата на партията.¹²⁴

**Плакатът за Втората национална среща на колективите, носещи името на Димитър Благоев, Велико Търново, 6 юни 1986 –
ДА-Благоевград, ф.1336.оп.1, а.е.29, л.3.**

2.6. „За максимално изчерпване на паметта!” – „Социалистическата революция” като основен тематичен акцент на “Народната памет разказва”

“Девети септември” е не само главен национален празник в официалния календар между 1944 г. и 1989 г. но

(Не)споделената памет на късния социализъм

и базисен учредителски мит в идеологията на комунистическия режим. В условията на национализиране на паметта в началото на 80-те години, назоването, постоянно обговаряне и честването на тази дата продължава да бъде от магистрална важност за режима, понеже засяга начина по който се установява самият режим, а с това и неговата легитимност.¹²⁵

Началото на 1983 г. е и отправният момент за подготвка на честванията на **40-годишнината** от сакралната дата. Затова е разбираемо центрирането на движението „Народната памет разказва“ в целенасочена дейност по издаването на останалите несъбрани спомени, документи и материали, свързани с годишнината и с партизанското движение. През 1983 г. като най-важна задача в рамките на „Народната памет разказва“ се залага организирането на общински, окръжни и национални **изложби „Установяване и укрепване на народната власт в България, 1944-1948 г.“** В съответствие с това в системата на архивите са разпратени и съответните „Насоки“. Организацията на изложбите се възлага на Националния съвет на ОФ, съвместно с Централния партиен архив и Комитета за култура. Така форматът за събиране на материали за изложбите предполага „*активно участие на граждани*“, подпомагани от специализирани звена – архиви и музеи. Инструкциите разпореждат в изложбите да бъдат включени материали, „собственост на лица и семейства“, както и документи и предмети от сбирки в училища, читалища, предприятия, които не са регистрирани в музеите и архивите.¹²⁶

Тематичните раздели на подготвяните изложби определят и акцентите, за които се събират материали:

1. Създаване на политическата система на „народната демокрация“ – дейност и ръководство на партията по „революционното преустројство“ на обществото; изграж-

дане на местни органи на власт и управление; участие на населението; първи кметове; ОФ в новите условия след 1944 г.;

2. Политическите борби и мероприятията по укрепване на „народнодемократичната власт” – политически мероприятия, Народен съд; Избори за XXVI ОНС и ВНС, Референдум за Републиката; Дейност и „разгром” на опозицията;

3. Социално-структурните промени в икономиката – „възстановяване на местната промишленост”; заема за свободата; кооперативно дело – ТКЗС, ДЗС, МТС; социалистическо съревнование; 2-годишния стопански план; бригадирското движение; национализацията;

4. Социалната политика на партията и „народнодемократичната” държава;

5. Промените в областта на културата;

6. Външната политика – с акцент – българо-съветската дружба;

Изложбите се организират в своеобразна каскада от няколко етапа: до 1.01.1985 г. – общински; от 1.04.1985 г. – до 1.06.1985 г. – окръжни; национален етап – до края на 1985 г.¹²⁷

Годишнината от победата на „**социалистическата революция**” е поводът за събиране на, може би, най-голям брой материали (спомени, снимки, вещи на участници в съпротивата; документи за установяване на народната власт, социалистическото строителство, бригадирското движение и пр.) в рамките на движението „Народната памет разказва”. Само за Благоевградски окръг се посочва, че са събрани по този повод 444 спомена, 481 снимки, 140 частични постъпления и 42 записи.¹²⁸

Почти в същата полоса минава и отбелоязването на 40-годишнината от „победата над нацистка Германия”.

(Не)споделената памет на късния социализъм

Пионерски отряди и комсомолски организации издирват имена и биографични спомени за пристигането на Съветската армия. Архивни работници са командирани в Съветския съюз за да се срещнат и запишат спомени на съветски воиници и офицери за техния престой в България. В това направление отново за образец е сочен Бургаски окръг. Там са събрани много спомени за ‘освободителите’ на Бургаския край през 1944 г. В начинанието са мобилизираны окръжния и общинския съвет за българо-съветска дружба, пионерски отряди, а вестниците „Красная звезда“ и „Черноморски фронт“ поддържат специална рубрика „Експедиция ‘Освободители’“¹²⁹

Към края на 1984 г., малко преди приключването на първия етап и като мерки „за по-нататъшното разгръщане на движението ‘Народната памет разказва’, отдел ‘Идейно-възпитателна дейност’ при НС на ОФ и ГУА свеждат „за изпълнение“ поредния списък със задачи. Тъй като 1984-1985 г. минава под знака на честванията на 40-годишнината от „Установяването и укрепването на народната власт в България“, основните усилия се насочват към организирането по места на изложбите по този повод и подготовката на националната едноименна изложба. От **ОФ-структурите** по места се изисква да включват въпросите на движението ‘Народната памет разказва’ във възможно най-голям брой беседи, лектории, културно-масови мероприятия, както и да се подготвят и разпратят по окръзите апели и листовки за издирването, съхранението и използването на културно-историческото наследство. В резултат на това се решава и сроковете за **събирането на спомени на тема „Установяване и укрепване на народната власт“** да се удължи до 1986-1987 г. За целта Националният съвет на ОФ трябва да организира събирателската дейност, Главното управление на архивите – програмното и мето-

дическото осигуряване и подпомагане с техника, а обществените съвети по места да изградят щабове от доброволни сътрудници на движението и събирателски комисии.¹³⁰ По този повод в един от плановета за работа на Окръжния партиен архив в Благоевград (а вероятно повторен и на други места) се появява нетърпящият отлагане и доста истеричен апел: „*Да се работи за максимално изчерпване на памет по всички теми, отразени в програмата!*“¹³¹

Във всички окръзи са събрани спомени на участници във “въоръжената антифашистка съпротива”, проучва се историята на партизанските отряди и бригади, картотекират се и се описват паметните места и др. “*Те разкриват дълбоката нравствена зависимост на настоящето от революционното минало, взаимовръзката между поколенията.* – посочва се в отчетите за Пловдив – *По такъв начин движението (“Народната памет разказва”) се превръща във форма и средство за овладяване и запазване на духовните ценности, постигнати от нашия народ в този върхов момент от неговата революционна история. Те предават на поколенията и патоса на борбата, и драматизма, и героиката на тази народна епохя.*¹³²

Все в тази посока е организирането и на **Всенародния туристически поход** “*По огнената диря на Септември 1923-1944 година*” (1984 г.), в който участниците трябва да преминат “по стъпките” на партизанския отряд “Антон Иванов”, бригадите “Г. Димитров” и “В. Коларов”, както и на Среднородопската партизанска дружина “К. Шишманов”.¹³³

Краят на 1985 г. бележи и отчитането на **първата фаза от “реализацията” на кампанията “Народната памет разказва”**. Още през юни същата година вече са проведени **зоналните срещи на движението** в Бургас, Пловдив, Ми-

(Не)споделената памет на късния социализъм

хайловград (Монтана), София, Разград и Габрово. За печат се подготвя и големият сборник “Народната памет разказва” с материали от тези срещи за обсъждане хода на кампаниите.¹³⁴

2.7. “Резултати, към които се стремим и непременно трябва да получим!”. Възродителният процес в рептоара на мемоарната кампания “Народната памет разказва”

Възродителният процес има своята дълга предистория, различни измерения, проявления и фази.¹³⁵ Заедно с чисто репресивните мерки, във провеждането му е мобилизиран и целият арсенал от пропагандни механизми на държавата. Тук се разглеждат само онези моменти, които в провеждането му мобилизират и ресурсите на движението “Народната памет разказва”.

В продължение на няколко години държавата всячески се стреми да закрепи и задълбочи асимилационните “мероприятия” с пряко въздействие върху мюсюлманите (турци и помаци) чрез силовите и други структури, но също и върху цялото общество чрез пропагандната машина, администрацията, различните казионни организации и другите познати и станали традиционни механизми. Чрез най-различни начини и средства се търси и се осигурява съучастие или поне формална публична изява в подкрепа на партийната линия. Това се отнася за представителите на културния и обществения елит като цяло, а и за обикновените граждани.¹³⁶

В средата на 80-те години, след като са приключили честванията на 40-годишнината от 9.IX.1944 г., акцентите на движението “Народната памет разказва” коренно се променят. 1985 г. бележи нещо като **начало на втори етап на движението** – главните активности, които се наблюзват са в духа на Националната партийна конференция от същата година (1985) и на Четвъртия конгрес на културата – по отношение на класово-партийното, патриотичното и интернационалното възпитание на младежта и народа.¹³⁷

Още от първите дни на 1985 г., когато започва смяната на имената на турците в България, в мемоарната кампания основно се включват проблемите на “възродителния процес”. Финалната фаза на възродителните мероприятия, задействала активности, същностни за официалната култура от средата та до края на 80-те години, довежда до още по-силното акцентиране в „историческата тема“. На „историческото“ се придава свръхзначимостта на основен идеологически инструмент и се извеждат нови мотиви в пропагандното облъчване на обществото. Продължава и преструктурирането на дотогавашните идеологически ударения.¹³⁸

В района на Родопите упражненията по памет във връзка с възродителния процес не започват в средата на 80-те, както е в останалите окръзи с жители от компактно мюсюлманско население. В Благоевградски окръг например “активните” възродителни мероприятия към средата на 70-те години вече са преминали най-острата си фаза, а от 1981 г. особено интензивно се работи по т.нар. програма “Родопи”.¹³⁹

(Не)споделената памет на късния социализъм

В-к "Пиринско дело", бр.284, 02.12.1986 г.

Предписанията за посоките на движението "Народната памет разказва" в периода 1985 – 1989 г. задължават всички участници да станат съпричастни в реализацията на определяния като "обоснован, необходим и прогресишен възродителен процес". Дейността в тази посока е свързана с издиране на документи, вещи, предания за "българския национален корен" на онези, които (според истеричните инструкции) "в различни етапи от миналото с най-различни средства и подбуди са били отдалечавани от чистия извор на българския национален дух". В репertoара се предвижда и организирането на изложби, срещи и обсъждания на "намерени" ценни експонати, както и изяснянето на лекции и беседи с историческа и патриотична тематика. Нещо повече, както твърди председателката на общественя съвет на движението в Пловдив – Стефка Ка-

баиванска – “неговата програма и цели, особено в съответните общини, предстои да се подчинят изцяло на класово-партийното и патриотичното въпитание на населението”.¹⁴⁰

През 1985 г. Главно управление на **архивите** започва работа по специална “План-програма на ГУА при МС за издирване и поуляризиране на документи по възродителния процес”. Повтаряйки формули, вече познати и от старта на „Народната памет разказва”, но с модулирани акценти, там се посочва: „съдържащите се в документите сведения са богата база за активна възпитателна дейност, за формиране на бойко класово-партийно, непоколебимо българско, патриотично социалистическо съзнание”.¹⁴¹ Някои от дейностите на архивите в “подкрепа” на възродителния процес се задават за “съгласуване” с окръжните обществени съвети на ‘Народната памет разказва’. Нещо повече – в голяма част от случаите едни и същи архивисти работят паралелно по събирането на материали и по двете направления за отделни населени места.¹⁴²

С включването на възродителният процес като водещ мотив в репертоара на “Народната памет разказва” в цялата страна с особено усърдие (преди всичко в Благоевград, Смолян и Кърджали) се упражнява скоро “изобретената” традиция на **землячески срещи и събори**. Още в самото начало на 80-те години активностите по отбелязването на 1300-годишнината от създаването на българската държава и усилията по “патриотичното” възпитание създават традицията на. “юбилайните” събори и на родовите срещи. В честванията на 1300-годишнината се залагат 13 акцента, сред които с особена важност е “Денят на семейството и рода на България”, отбелаязан за първи път през 1981 г.¹⁴³ “Наръчникът” за кръжоците по **краезнание** в

(Не)споделената памет на късния социализъм

За служебно поддържане

ПЛАН – ПРОГРАМА

За изпирване и популяризиране на документи и подкрепа
на възродителния процес

Възстановяването на българските имена на потомците на нацисткево ислямизиращи и туранизиращи българи е изключително важен момент в процеса на по-нататъшното укрепление единството на българската социалистическа нация. Това е революционно де-
ло с патриотично и интернационално значение, което ще доприна-
се за активното участие на трудовите хора от нашата страна в
изграждането на развитото социалистическо общество.

**Архивите „Народната памет разказва“ и „Възродителния про-
цес“ – ДА-Благоевград, ф. 1082, оп.2, а.е.13, л.1.**

71

Благоевградски окръг конкретно обяснява как се прави то-
ва: „*В Родопските селища се изучават родовите корени
на християни и мюсюлмани – единокоренници и се разк-
рива кръвната родствена връзка между тях. Такъв е слу-
чаят в гр. Якоруда, където изследвайки родословното
дърво на християнския род Вардеви и мюсюлманския
род Крачови се установява общия корен на двата рода и
става ясно, че формирането на втория род е резултат
на насилиствено помохамеданчване... Тези проучвания и
популяризирането им сред населението и най-вече сред*

учениците, допринасят за успешния ход на възродителния процес сред българите от родопската част.”¹⁴⁴

По това време родовите срещи и събори се изтъкват като „особено силна и наложителна масова форма на въздействие, много типична за ОФ”. Събирането на родова и селищна история чрез движението „Народната памет разказва” има за цел изместване на акцентите върху срещите и побратимяванията между българи християни и мюсюлмани, а не върху родовата памет изобщо.¹⁴⁵ И в отчетите за Кърджалийски окръг изграждането на „българско социалистическо национално съзнание” се отбележва като основна задача на движението „Народната памет разказва”. Дружинните и комсомолските ръководители от Крумовградско „внедряват” в работата с учениците т. нар. „агитбригади” от средношколци, които с тематични краеведчески цикли и кратки програми да „разнообразяват ежедневието на хората в отдалечените родопски райони” – както се разяснява в евфемистичното обяснение за инициативата.¹⁴⁶ Във връзка с възродителния процес се организират поредица от обучения на краеведи, ръководители на кръжици, на дружинни ръководители и комсомолски организатори.¹⁴⁷ Цялата изследователска дейност по мрежата на движението „Народната памет разказва” се мобилизира за „разкриването на българските корени на населението от Източните Родопи”¹⁴⁸

Разкопките на средновековни некрополи, организирани по линия на дирекция „Културно-историческо наследство” се оказват най-експлоатирани за доказване българския произход. Идеята е веднага резултатите от разкопките да влязат в местните музеини сбирки, „през която да мине цялото село, за да види със собствените си очи живите български корени, да се докосне до историческата истина”. Препоръчва се при самите разкопки да участват

(Не)споделената памет на късния социализъм

ученици и младежи, които пък „със собствените си ръце изкарват живите въглени на своя роден български корен“. ¹⁴⁹

Показателно във връзка с доказването на българските корени е изказването на председателката на Окръжния обществен съвет на движението в Кърджали – Надежда Аспарухова.¹⁵⁰ Цитатът е пространен, но особено типичен за риториката и аргументите, които се ползват на всички равнища при обосноваване на връзката между двете големи (не от еднакъв калибър, разбира се) кампании на 80-те години: *“Тематиката на досегашните етапи не само, че не ограничи съдържанието на събирателската, изследователската и популяризаторска работа, но и подтикна участниците в движението към конкретни търсения на доказателствен материал за родовия корен на населението на нашия Източнородопски край. Тъкмо народната памет, съхранила жива истината за българското потекло у десетки възрастни хора в окръга, дълбоко развълнува техни близки и роднини, намери неотразим отзук в градове и села.* 94-годишния Илия Хубенов на общоселско събрание заяви, че българското родословно дърво – това е самият той, и е щастлив, че всички негови многобройни разклонения днес могат да възстановят българските си имена. Такива изповеди се превърнаха в живо потвърждение на историческата истина, запечатана в известни, монографии и студии на български учени, журналисти и държавници.”¹⁵¹ Словесните излияния в подобни изказвания и на представителите и от останалите райони, подлежащи на “възродяване” почти не се различават от това. Променянето на тематичния акцент мобилизира отново цялата мрежа участници в “Народната памет разказва” – от столетника до новоприетия пионер, или поне предписва такава степен на мобилизация.

Интересен пример от село Борино, Смолянско споделя на националното съвещание на „Народната памет разказва“ председателят на местния обществен съвет Ясен Карагьозов. В представянето на резултатите от „проучвателната“ дейност в Борино активистите на мемоарната кампания някак успяват да установят българските корени на фамилиите от Борино. „Установено“ е, че Кастови били преди това Костови, Меше – Милеви, Каинчалиеви – Калеви и пр. Неясните доказателства, разбира се, се оказват достатъчни съответните семейства (родове) да „възвърнат и утвърдят отново“ фамилните си имена.¹⁵²

„Социалистическият бит“ също влиза в репертоара на движението и то особено във връзка с възродителния процес: „*Високопатриотичната задача, която сме си поставили – да осмислим народните традиции и обичаи и да ги вплетем в културата на развитото социалистическо общество... На тази цел подчинихме проведените в целия окръг (Смолянски) ритуали за нов социалистически бит и култура и провеждащите се научнопрактически конференции на тема ‘Празнично-обредната дейност – извор на родолюбие, творчество и красота’, съпроводени с активна събирателска дейност.*“¹⁵³

В инициативите за мобилизиране на „народната памет“ особено активно се рекрутят **етнографията и фолклора**. Много от пионерските и средношколските „експедиционни“ отряди минават под „патронажа и научното ръководство“ на Института за български език и литература и Института по фолклор при БАН. С материали, събрани от тези ‘мероприятия’ Окръжният исторически музей в Кърджали например подготвя тематична изложба „Живи корени“. ¹⁵⁴ Показателно е, че още на първото национално съвещание за „Народната памет разказва“ от началото на 1983 г. е включен тогавашният корифей на българската

(Не)споделената памет на късния социализъм

етнографска наука и бъдещ ключов участник в пропагандната кампания по възродителния процес до края на 1989 г. Веселин Хаджиниколов. В публикациите си онзи период той следва теоретичните постановки, терминология и по същество есенциалисткото иteleологично разбиране на официалната съветска етнографска школа от този период.¹⁵⁵ Изцяло в този контекст е и наблягането на историческата приемственост в развитието на българския народ от средновековието до социализма по добре познатата схема племе(на)-народност-нация, а също на неизбежното и обозримо изчезване на етническите различия в резултат на “обективните социално-икономически условия”.¹⁵⁶ За да се улесни задачата на фолклористите в изпълнение на поставените им кампанийни задачи към дирекция „Културно-историческо наследство“ се изгражда и Научнометодичен център по проблемите на местния фолклор.¹⁵⁷

Родовата среща, такава, каквато е формирана именно през 80-те години на XX век е част от социалистическата политика, която прави опит за пълна секуларизация на традиционната празнична система.¹⁵⁸ Организирането на родови срещи и събирането на спомени за родовата история е нов момент в политиката на паметта и цели преразглеждане на традицията и ‘насочване’ на народната памет. На практика става дума преди всичко за съотнасяне на историята на всяко семейство към вече установените официални стандарти на спомнянето. В този смисъл институционализирането на тази родова памет също се превръща в институция на забравата: тя трябва да изтласка онова, което не подхожда на утвърдения стандарт.¹⁵⁹

За образцова се посочва подготовката за родова среща в Разградски окръг – „*Три века, единадесет поколения*“! Разбира се, „изяснява се“ общия родов корен между два рода от съседни села, единия от които бил „по-

мохамеданчен”, а родовата памет „запазила спомени на около 1000 (!!!!) потомци на потурчени българи от този род”.¹⁶⁰ „Изобретяването” на традицията на родовите срещи в районите със смесено етнически население (или с конфесионални различия), включването ѝ в репертоара на „Народната памет разказва” и поставянето ѝ в пряка връзка с възродителния процес върви паралелно с продължаващото още от края на 60-те години „внедряване” на социалистическата празнично-обредна система. В рамките на меморантата кампания често се повтаря рефренът : „да осмислим народните традиции и обичаи и да ги вплетем в културата на развитото социалистическо общество. За тази цел не просто се говори за провеждането на ритуалите за „нов социалистически бит и култура” а в рамките на „Народната памет разказва” се провеждат поредица конференции в „Празнично-обредната дейност – извор

(Не)споделената памет на късния социализъм

на родолюбие, творчество и красота”.¹⁶¹ В рамките на движението “Народната памет разказва” ОФ-организациите по места са натоварени *“системно да събират спомени; да организират родови срещи, чиито представители са взели участие в национално-освободителното движение, в борбата против фашизма; да организират прегледи ‘Моята родина България и моят род’”*.¹⁶²

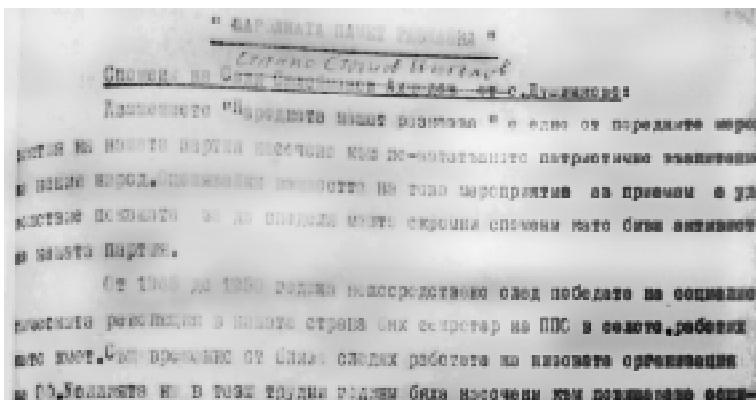
В поредица от инструкции за “Мероприятия на Окръжен държавен архив за по-нататъшно разгръщане на движението по програмата ‘Народната памет разказва’” (спуснати за всички окръжни архивни подразделения) “се предвижда Окръжните комитети на ОФ да установят чрез местните ОФ-комитети предстоящите **землячески срещи** и да организират събирането на материали за историите на селищата.”¹⁶³

От самото начало асимилационната кампания бива легитимирана чрез исторически обосновки, които се повтарят дори когато става дума за чисто репресивните или дискриминационните мерки, социалните проблеми, демографските и икономическите аспекти. Необоримата историческа или поне поднасянето и като необходима истина е считана за най-голям пропаганден ресурс.¹⁶⁴ Формалният край на “възродителния процес” настъпва с решенията на пленума от 29 декември 1989 г., но те само регистрират тежките и дълготрайни последици не само за режима, но и за българското общество като цяло.¹⁶⁵

2.8. „С революционен пламън“. Активните борци против фашизма и капитализма – големите разказващи

Ако има група, която наистина се включва и хвърля много усилия и време, извън формалното отчитане на „спуснати мероприятия“ в рамките на кампанията „Народната памет разказва“, това са **активните борци против фашизма и капитализма**.

78

**Откъс от спомените на Сали Ахмедов (Станко Ангелов),
с. Душилково, Момчилградско – ДА-Кърджали, ЧП 279**

Политическата конюнктура след 9 септември 1944 г. размества акцентите в конструирането на биографиите на група хора, познати като “бойци срещу фашизма”, а малко по-късно като “активни борци срещу фашизма и капитализма”¹⁶⁶ (сякаш борците могат да бъдат пасивни) – превърнали се в привилегирована каста в иначе егалитарното по дефиниция социалистическо общество.¹⁶⁷

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

В първата половина на 80-те години мемоарната кампания прави опит на приближи към престарелите активни борци младежите комсомолци – отново да препотвърди възпитателния заряд на „Народната памет разказва“. Мобилизираны са всички клубове на активните борци срещу капитализма и фашизма по места и от членският им състав се очаква да се превърне в ядро на кампанията. От окръжните патрийни и младежки (комсомолски) ръководства се изисква да се „съставят списъци“ не само на партизаните, а и на политзатворниците, на концлагеристите, на ятаците и помагачите и всички „заслужили“ в периода от 1924 до 1944 г.¹⁶⁸ Умишлено поставям по-горе съставянето на списъците в кавички, доколкото това своеобразно преброяване на редиците на ветераните на пръв поглед изглежда ненужно. Всички доказали някакви заслуги и допуснати в редиците на „активните борци“, получават съответните привилегии, произтичащи от статута им и са картотекирани отдавна. Идеята тук е да станат видими и за най-младата генерация, да възпитат не какви да е, а „революционни добродетели“, да съществят иначе утопична генерационна приемственост: „Комитетите и организациите на ОФ и клубовете на АБПФК в рамките на обществения разговор „Революционните добродетели на борците против фашизма и капитализма – извор на родолюбие и комунистическа целеустременост“ през 1983 – 1984 г., както и сега, дават на младите хора още една възможност да се докоснат до достойни примери на всеотданост, трудолюбие и високо гражданско съзнание.¹⁶⁹ Само в Русенски окръг общественият съвет на движението „Народната памет разказва“ утвърждава 10 комисии, които да работят с определени активни борци. Поставя им се задача до края на 1984 г. да осигурят писмени спомени, лични фондове от 70-80 лица.¹⁷⁰

Интересно е да се види, как тези хора, тези възрастни заслужили по повод на кампанията за пореден път преочертават собствената си биография, как се опитват да я легитимират според „повелите”, да я съобразят с публично-валидните модели за „нормална биография” и как в тези биографии се задава предписаното спомняне и интерпретацията на исторически събития.¹⁷¹ В повечето случаи вариациите на матрицата, по която се изгражда непротиворечивата героическа биография, са незначителни.

80

2.9. „Започнах денонощна партийна дейност” Специфики на „спомените”

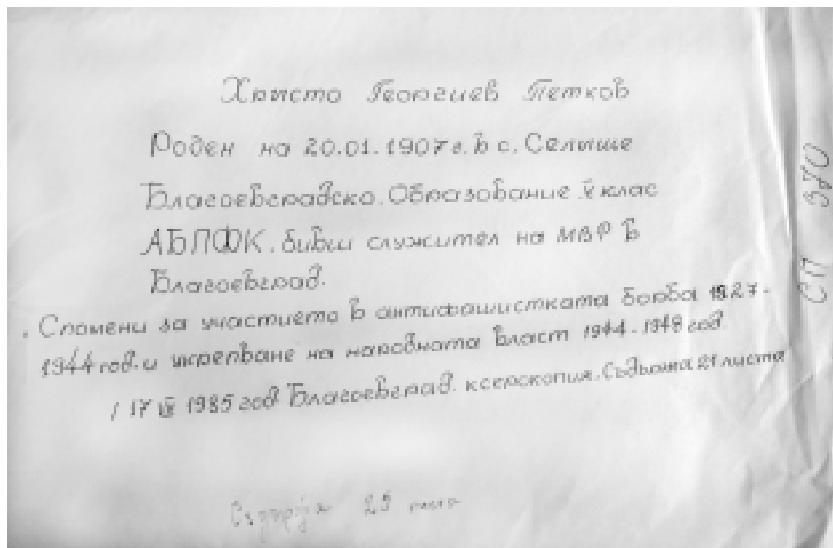
Тук представям накратко част от **колекцията „Спомени”** на Държавен архив - Благоевград, събирана между 1983 и 1989 г. в хода на движението „Народната памет разказва”.¹⁷² Както вече беше посочено, именно позастарелите ветерани – борци са основните гласове на „народната памет” в едноименното движение.

Почти от целия списъчен състав на комитетите на АБПФК са събрани „**Спомени за периода на антифашистката борба и първите мероприятия на народната власт**” по специално подгответи въпросници за написване спомените.¹⁷³

Усилията ми стигнаха да прегледам 1346 конкретни „спомени” от колекцията на Държавен архив - Благоевград. Част от материалите, събирана в рамките на мемоарната кампания са организирани и в частични постъпления или лични фондове и за да се обхватят всички е необходимо

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

В този вид са комплектувани повечето от спомените в колекцията „Спомени” на ДА-Благоевград, събиранни от активни борци по движението „Народната памет разказва”

мо допълнително време и усилия. Ето защо, засега по-изчерпателната работа с тях остава в хоризонта на бъдещи изследователски търсения.

От спомените, събиранни от 1983 г. нататък повече от половината са за участиято в „антифашистката борба” (1923-1944 г.), т.е. разказани именно от активни борци против фашизма и капитализма. Останалата част от спомените тематизират: Илинденското въстание и дейците на ВМРО, Балканските войни и Първата световна война, бежанското движение, „македонизацията” (1946-1948 г.), миналото на селища в района, родови истории, бригадирското движение, колективизацията, женското движение в окръга и др. Някои от спомените не могат точно да се опреде-

лят точно, доколкото покриват няколко тематични фокуса и затова условно ги наричам „комплексни” – типични в това отношение са спомените, например, на К. Калайджиева – „...за живота ѝ през турското робство, за Балканската война и за подпомагането на партизаните”.¹⁷⁴

Междурено и „високата“ историческа наука включва в ресурсите си спомените на активните борци. Така в средата на 1984 г. заради наближаващата 40-годишнина от 9-и септември 1944 г. и в списание „Исторически преглед“ стартира новата рубрика „Спомени“. Началото слагат спомените на Б. Попов, подписал се и с партизанско име „Венко“ за завземането на властта в Плевенската въстаническа оперативна зона.¹⁷⁵

Спомените на останелите борци, подобно на модела на публикуваните партизански биографии следват строг сакрален канон: разказващите в повечето случаи са родени в бедни селски семейства; въпреки че обичат книгите, са принудени да напуснат рано училище; намират работа в съседния град, където търсят унижения и експлоатация; срещат добър комунист (най-често земляк), който им разкрива героичната история за техните предци и марксистката истина за света и ги призовава да освободят народа, поробен от чуждестранни потисници; самообразоват се като четат марксистки книги и съветска литература; организират народната съпротива, но са арестувани от полицията, измъчвани са, но не предават мисията; другарите им помагат да се присъединят към партизанските отряди около тяхното село; понасят мизерия и страдания и се борят срещу полиция и войска; накрая се спасяват, за да свидетелстват за освободителното дело. Много от спомените „борците против фашизма“ говорят за необичайна биографична промяна – необразовани и неграмотни селяни, които доста случайно подкрепят партизанското движение.

(Не)споделената памет на късния социализъм

Най-често месец или два преди комунистическата партия да вземе властта на 9 септември 1944 г., успяват за много кратко време да се издигнат на високи служебни постове – офицери в армията и милицията, управители на индустритриални и земеделски предприятия:

„Роден съм 2 февруари 1912 г. гр. Банско. Произхождам от дребно селско семейство. Имам завършено първоначално училище. Още от дете почнах да работя за изхранване на семейството ни. До 17-годишна възраст ходех с овцете на баща ми. След това станах горски работник... После постъпих на работа в Столаро-бъчварската кооп. „Изгрев“ като работник. От 1938 до 1944 г. април бях постоянен работник в същата кооперация“. Тук в автобиографията се появява чудодейно просветление, изразено чрез партиен жаргон: „Още от началото на постъпването ми в кооперацията попадам в прогресивна среда, където почти всички кооператори беха с прогресивни разбирания. През април 1944 г. получих заповед да отида войник в ловната рота гр. Неврокоп. Но вместо да отида там, аз станах партизанин....След това станах председател на ТКЗС в града ни.“¹⁷⁶

В много от случаите се разказват спомени за загиналите партизани, канонизирани вече като герои – Никола Парапунов, Иван Козарев, Антон Попов, Никола Калъпчиев, Веса Бараковска и др. В тези случаи разказващите борци често се идентифицират с другарите си в една необходима героична модалност – това трябваше да се случи и с мене. Младият партизанин-мъченик, загинал в битка, е истинското въплъщение на тази модалност и се представя като за образец на младите. Авторите нямат чувство за индивидуална житейска траектория, те разказват и истории на своите другари, като до такава степен се вжivяват в тях, че цитират дори и предсмъртните им мисли.¹⁷⁷

Записите на спомените са привидно спонтанни, макар предварително да е ясно, че те са преминали стриктна вътрешнопартийна проверка и редакция. Повечето от спомените са центрирани единствено в участието на героя в борбата „против фашизма и капитализма“. В тях личат изгражданите с години стереотипи и изработените стратегии за оцеляване, превърнали се във втора природа.¹⁷⁸

В житейските сюжети големи периоди от живота са извън разказа, защото нямат (според авторите и очакванията) особено биографична тежест. Типичен пример в този смисъл са спомените на Вера Христова като първата аптекарка в Горна Джумая. Спомените ѝ се центрират не толкова в работата ѝ като аптекарка до началото на 1944 г., а описание на „бллизостта“ ѝ с прогресивни дейци в града и завършват с характерния финал: „...След Девети септември станах член на партията по препоръка от околовърхия комитет на БРП – Горна Джумая... Започнах денонционна партийна дейност, скоро след това скъсах с аптекарството и преминах на партийна работа. Това е все друга част от живот ми и няма да се разпростирам на нея.“¹⁷⁹

В кампанията за събиране на спомени „Народната памет разказва“ някои се включват с повече от едно „дарение“. Те предават спомени не само за „партизанското движение и съпротивата“, а и за активното им включване след това в „социалистическото строителство“. Такъв е случаят с Тома Шаламанов от гр. Белица, по време на кампанията за събиране на спомени живеещ във Велинград. В колекция „Спомени“ той фигурира със три спомена, покриващи най-препоръчителните точки за спомняне в „Народната памет разказва“. От обработката на материала се разбира, че не са писани от него самия (пък макар и редактирани после), а спомените са в резултат на разговор със сът-

(Не)споделената памет на късния социализъм

рудник на движението, който вероятно го е насочвал към ключови биографични бази за спомняне. Така спомените №398, 399 и 400 се оказват съответно: „*Спомен на Тома Шаламанов от Велинград за водената нелегална борба и през време на съпротивата з апериода 1941 – 1944 г. в с./ гр./*”, „*Спомени на Тома Шаламанов за утвърждаване и укрепване на властта след 9.09.1944 г. в гр. Белица*” и „*Спомени на Тома Шаламанов за създаването на ТКЗС и началните години на същото в гр. Белица*”.¹⁸⁰ Тези примери показват точно по какъв начин силовото поле на но-сещите живата памет се обсебва от идеологията до краен предел.

В някои случаи се натъкваме на „вторично”, даже „третично” събиране на спомени – една голяма част от ‘борците’ вече предали спомени, или са били интервюирани за колекцията спомени на ‘Партиен архив’, събиращи още през 60-те и 70-те.¹⁸¹

Често, иначе доста приземените спомени на народните борци са изпъстрени с характерните чудотворни изрази: „*Още от дете закърмен с идеите за борбата против фашизма; Още от началото на постъпването ми в кооперацията попадам в прогресивна среда, където почти всички кооператори беха с прогресивни разбирания; Тук бех подложен на нечувани инквизиции, но държанието ми бе твърдо и отстоях линията на партията като не издалох нищо.*”¹⁸² Тези изрази са задължителен елемент от “конвертируемата” биография, която е осигурила достъпа до властта и е дала възможности за професионална кариера именно на активните борци и в спомените си те повтарят биографичен рефрен, изпълняван през целия им съзнателен живот. Всички те са имали успешна кариера, заемали са относително високи места в различни йерархии на местно равнище, ползвали са се с известни приви-

легии, чувствали са се удовлетворени от това, което са вършили, в крайна сметка те най-успешно са функционирали в системата.

2.10. „За мъжеството на жените!”. Женските спомени в колекцията от документи на движението „Народната памет разказва” в ДА - Благоевград

86

В колекцията „Спомени“ на Държавен архив – Благоевград по движението „Народната памет разказва“ са събрани и се съхраняват над 1340 спомена. Става въпрос не само за ръкописи и машинописни материали, а и за магнитофонни и касетофонни записи. За съжаление магнитофонните ленти вече не могат да се ползват и една част от тях са отчислени и унищожени като некачествени. Записите на касетите са изключително любопитни, доколкото нивото на монтаж при разказа там е сравнително по-ниско в сравнение с неколкократно редактираните от сътрудниците на мемоарната кампания машинописни материали. Някои са текстове на речи от събрания, копия на изгответи по различни поводи (авто)биографични справки, „характеристики“, „уведомления“, попълнени въпросници, изгответи специално за 40-годишнината на „социалистическата революция“ и кампанийно събирани звукозписи.

В тази колекция **женските спомени** са 191 на брой. Над половината от тях са сумарно за „участие в антифашистката борба“¹⁸³, за **действостта на „видни антифашисти“**¹⁸⁴ (Никола Калъпчиев, Иван Козарев, Никола Вапца-

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

ров, Антон Попов, Константин Скарбин, Иван Гулев, Яким Цоков, децата-герои Васил и Сава Кокарешкови, Вела Пеева, Веса Бараковска), за **младежкото революционно движение в окръга до 1944 г.**¹⁸⁵ или за активностите на разказващите като **ятачки**¹⁸⁶ (записи на партизанки липсват). Обикновено „видните загинали антифашисти”, за които те за пореден път почти четири десетилетия разказват са техни бащи, братя, съпрузи и сродници или за някои загинали жени – героини (Веса Бараковска, Вела Пеева). Едни от симптоматичните разкази са тези за няколко майки-героини едновременно¹⁸⁷ и за „най-малката партизанка от Рило – Пиринския партизански отряд „Никола Парапунов” – Тодорка Георгиева Радонова“.¹⁸⁸

(ДА-Благоевград, ф.207, оп.7, а.е.18, л.2)

Около 14 на брой са женските спомени за участие в **бригадирското движение** – преди всичко за младежките бригади на Хайнбоаз заедно с тези в Разложко през периода 1948-1949 г.,¹⁸⁹ а и за участие в национална бригара в Южен Казахстан, СССР през 1957-1959.¹⁹⁰

Сравнително голям брой – общо 11 сред спомените на жени са разкази за ге-

роите на **македонското движение** Гоце Делчев и Яне Сандански и за Илинденско-Преображенското въстание.¹⁹¹ Най-характерни сред женските спомени (доколкото почти няма разкази на мъже в тази тематика) са **бежански** – 29 на брой.¹⁹²

Част от женските спомени в колекцията на благоевградския архив са за „новото“ начало на **женското движение** в окръга след 1944 г.¹⁹³ и за първите „профессионалисти“ на новия режим дружинни ръководителки, детски учителки, аптекарки и др.¹⁹⁴

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

Тук е мястото да отбележа, че в рамките на мемоарната кампания като най-голям акцент **ЖЕННИТЕ** се очеврavат в Русенски окръг. Още в разгара на движението много голяма активност демонстрира Окръжният съвет на Движението на българските жени в Русе. Подготвя се специално проучване за жените-участнички в работата на първите ОФ-комитети в региона (1944-1950 г.) и по тази линия са поканени останалите живи участнички да разкажат и да бъдат записани спомените им.¹⁹⁵ Архивистите и от Сливен – отново съвместно с Окръжния съвет на жените изграждат даже щаб „С магнитофон при жените – ветеранки на женското движение“. Със събрания в тези активности документален и снимков материал – сборникът се подготвя сборникът „Жените от Сливенски окръг в борбата за свобода и социален прогрес“.¹⁹⁶

* * *

Доколкото спомените реконструират собствения живот на разказващите, позававайянки се на официално одобрени идеали, неотклоняващи се от образцовия разказ на социализма, тук безпроблемно се използва именно този телеологичен модел. Държавата (или Партията) желае хората да мислят живота си в категориите и периодизацияте, които тя изработва. Когато това се случва, когато индивидуалните биографии следват образеца за жизнен път, гражданите признават правото на контрол над техния живот. Така, когато различните хора се обръщат към едни и същи големи разкази, последните, както отбелязва Джон Борнеман, „се превръщат в инструменти за създаване на социално сцепление“.¹⁹⁷

2.11. „С лице към проблемите” Признатите слабости и недостатъци

С разгръщането на движението “Народната памет разказва”, особено в отчетните материали след 1985 г., се появяват коментари за пропуските и слабостите в организацията на кампанията.

Една от често срещаните преценки по отношение на слабостите по изпълнение на програмата странно (странико заради подробно разработените и разпратени инструкции за търсеният акцент и предзададените резултати) сочи „работата по шаблон”.¹⁹⁸

Специално разпространена „Информация” от Главно управление на архивите до окръжните архиви в страната посочва серия от „слабости и недостатъци в общественото движение” .

Първата основна забележка е, че изградените обществени съвети по места „не навсякъде с успех изпълняват своите функции, мъчително си пробиват път в превръщането им в истински негови центрове-организатори”. За много от окръзи се посочва, че **не се осъществява по места замисленото взаимодействие** между трите „учреждения” – партиен и държавен архив и Дирекция „Културно-историческо наследство”.

Често се стига и до спорове между институциите, къде да се съхраняват комплектуваните материали.

Почти през цялото време от разгръщането на движението по места не успяват да се формират и да заработкаят **експертно-оценителните комисии**, които да преценяват стойността на постъпилите материали. Става ясно, че с изключение на комитетите на ОФ, на комитетите на активните борци и на учителите по история, които водят кръ-

(Не)споделената памет на късния социализъм

жоците по краезнание, участието на останалите „обществени организации“ е под очакването на координаторите на мемоарната кампания.¹⁹⁹

Нерешен остава въпросът с регистрирането на постъпленията в инвентарни книги на едно място, определено от окръжните обществени съвети. Посочва се липсата на помещения и хора по отделните общини: „*Събрани в училища, читалища, обществени организации и други учреждения, те не винаги се завеждат, картотекират и отчитат.*“ Нещо повече, заради невъзможност за правилно съхранение „*често се облагодетелстват различни частни лица, които след като получат достъп до тях, ги присвояват и се укриват*“²⁰⁰

Често даренията се **отчитат дублирано** и по линията на държавно-обществената организация „Фонд ‘13 века България’“. Както обяснява анализа за причините за дублирането: „*Това се дължи на едно обективно обстоятелство, а именно в държавно-обществената организация Фонд ‘13 века България’ вземат участие същите представители на културните институции и обществени организации, влизащи в състава на окръжните обществени съвети на движението ‘Народната памет разказва’... У нас има много движения, щафети и ред други такива мероприятия. Струва ни се обаче, че съществува тенденцията резултатите от всички тези инициативи механически да се прикрепват под рубриката на общественото движение ‘Народната памет разказва’. Смятаме, че този въпрос също трябва да се реши на централно равнище и че не трябва да търсим механическо измерение на тези резултати...*”²⁰¹

В постоянния репертоар на слабостите почти винаги за оправдание се посочват и недостатъчното популярни-

зиране в средствата за масова информация и лошата „техническа съоръженост”.

Експертите по провеждането на кампанията си дават ясна сметка, че в много случаи извършената дейност на обществените организации, творческите съюзи, държавните органи и институции по един или друг повод изкуствено се приписва на движението ‘Народната памет разказва’ активност по други поводи и кампании, с което – както се изразяват те – „се насаждда формално отношение към него”.²⁰²

Само от документалните материали трудно може да се прецени доколко проблематиката на паметта влиза в дневния ред на обществото извън числото на най-активните. Дори в неясните пасажи за проблемите и трудностите пред “всенародното движение”, се признава невъзможността в повечето случаи да се излезе извън рамките на формалния ангажимент и да се слуши „Народната памет разказва” в машабите на зададените първоначално хоризонти. За това говорят и все по-неясно звучащите предписания като тези за внасянето на „по-дълбока системност и плановост” или още по-неясните за „по-нататъшното развитие на движението в дълбочина”, което пък зависи от „усъвършенствуване на механизма на действие”. Дори когато се отчитат параметрите на някаква „масовост”, в смисъл на „разрастването на самодейната събирателска дейност”, тогава пък обвиненията са в “стихийност” и опасност от унищожаване на ценности.²⁰³

Стандартите на кампанийния спомен от 80-те Подранило заключение

Фразата за подранилото заключение не е ексцентрична поза, а признание, че темата „Народната памет разказва“ и мобилизирането на обществената памет от времето на „зрелия“ социализъм тепърва ще търси по-цялостно реконструиране и оценки. Все още стотици линейни метри документални масиви по мемоарната кампания стоят непокътнати и чакат да бъдат прочетени. Десетки спомени за „спомнянето“ в рамките на „Народната памет разказва“ предстоят да бъдат чути. На един по-късен етап на изследване тук ще се включат и ресурсите на устната история – интервюта с участници в движението – сътрудници на архивите, бивш директор на архив, председателка на обществен съвет, координатори по популяризиране на кампанията от 80-те години и пр. Възможно е тогава да се види и „отклоняващо се от зададената норма“ поведение – спомени, които е трябвало да останат скрити.

Комунистическият режим формира и строго контролира познанието за своя генезис и своето близко минало.²⁰⁴ Създаването на системата на събиране, публикуване и използване на спомените в продължение на повече от 40 години до голяма степен успява да моделира начина на спомняне на миналото. Дори родовото разказване по определени образци трябва да въведе това официално спомняне и в комуникативната памет. Движението „Народната памет разказва“ има именно тази цел: **да превърне един път вече легитимирания и утвърден модел на спомняне в колкото се може по-масов, да го превърне в родов и семеен спомен, да наложи неговия отпечатък върху отделната личност.**

Прокламираната цел на движението, изказано в по-реден вариант, е да утвърждава “*героичната история на народа, добродетелите на българския дух, изконния му стремеж към социална и национална свобода, ... а една от значимите заслуги на мемоарите е, че превръща нравствената чистота, идеализма и героичния живот на борците в пример за днешния ден*”.²⁰⁵ Мемоарната кампания трябва да обрече на забрава веднъж завинаги буржоазната модерност и да легитимира привилегирования статус на т.нар. “активни борци против фашизма и капитализма” като предизвика общонационална гордост от една митична съпротива и да застопори образът на комунистическия герой на екрана на обществените устои на режима. Образът на комунистическия герой (подобно на образа на героя при всеки друг тоталитарен режим) е важно оръжие от пропагандния арсенал на властта и част от усилията на партията да се замаскира негативизма, да се неутрализират заплахите за устойчивостта на строя и да се подсили позитивното начало.²⁰⁶

Разказващите спомените си в рамките на движението “Народната памет разказва” са Героите на комунистическата власт - ръководители и функционери на Партията от среден и нисък ешелон. В спомените си те задължително притежават вродена класова осъзнаност, несломим комунистически дух и преданост към партията и идеологията. Езикови клишета – фетиши, които изобилстват в колекциите със спомени също допринасят за сакрализацията на партизаните: цитати от Маркс и Ленин все още отвсят сакрални измерения, а национално-легендарно зучение на някои от спомените (както и на мемоарите от предишните десетилетия) придават фолклорно-песенни образност и мотиви. Колективното псевдо-фолклорно производство на мемоарите, както и литургично-празничното им

(Не)споделената памет на късния социализъм

изпълнение на масови чествания, почитането на снимки и паметници – икони на загинали партизани и на живите герои, както и на техните лични вещи също допринасят за мистицизма на националната гордост.²⁰⁷

Във втория етап на мемоарната кампания (1985/6 – 1989 г.), „Народната памет разказва“ в голяма степен пра-нарежда първоначалните си акценти, за да се включи в ар-сенала на възродителния процес. Някъде в този момент спира и стриктното количествено отчитане на събраните в рамките на движението материали.

Резултатът от кампанията до началото на 1986 г. сочи 8 801 броя спомени, 8 206 броя документи, 21 608 броя снимки и 1001 записа; 21 174 ‘веществени материали’; 43 изложби, 53 експозиции и музейни сбирки.²⁰⁸

В хода на разгръщането на движението „Народната памет разказва“, недостатъчно ясен остава въпросът за достъпа до събраните колекции и изобщо за допускането до източниците на официалната памет. Така по въпроса за достъпа до партийните архиви М. Балев (речта за началото на движението) счита, че те не бива да своеобразни “фе-одални крепости”. Независимо от масовия характер на събирането на спомените и лозунгите за отварянето на „креп-стите“, интерес представлява фактът, че достъпът до събра-раните спомени остава ограничен. В цитираното слово пред архивните работници Милко Балев изрично подчертава, че архивите не могат да бъдат “универсален магазин”, в който всеки може да влеза и да си взема каквото поиска. Така системата на контрол върху ползването на събрани-те спомени продължава да действа въпреки, че процесът на тяхното събиране и преди това също бил е изцяло кон-тролиран.²⁰⁹ Самият факт, че достъпът до тези архиви е ограничен показва известен страх и осъзнаване на това, че и с цялата сила на държавната власт не може да се овладее

цялото общество. Много ще е интересно да се видят – ако ги има, примери и форми на инакомислие. А това води до следващи въпроси – доколко има възможност за публична сфера, какви са спецификите й и т.н.

Спомнянето през 80-те се е превърнало в донякъде преднамерено, контролирано и силно избирателно; претендиращо да бъде обективно – да заличи личната позиция и да се генерализира, да бъде прието от всички. Стремежът е личният спомен да се преобразува в известна степен в колективно валидно преживяване – в колективна памет и в предел дори институционализирана История.²¹⁰ Ако 80-те години са времето на „мимикрията“ на реалния социализъм, то „Народната памет разказва“ се оказва подходяща илюстрация за това. Истеричното зучене и често още по-истерично задаваните инструкции по мемоарната кампания понякога стоят на границата на реалността. И ако бягството от реалността е патология на утопията, склерозата е патологията на идеологията: склеротичната власт започва да се крепи единствено на ритуалистичното, почти механично повтаряне, напълно изпразнено от смисъл.²¹¹

Политиката на спомняне, десетилетният контрол и последвалото масово произвеждане на спомнянето са постигнали определен резултат – най-малкото в производството на изтласкване, забравяне и – най-вече – на уеднаквяване.²¹² Безспорно, е, че през 80-те години мемоарната индустрия се опитва да произведе онова сливане между интелигенция и управляващи, което да предотврати възможностите за поява на обществена съпротива на режима и се опитва да заскоби паметта на гражданите на републиката в институциите, които произвеждат, възпроизвеждат, клишират и регулират хората. Вярно е, че донякъде възгледът за българската интелигенция като „послушна“ се развива от самия социалистически режим – като начин да се

(Не)споделената памет на късния социализъм

омаловажат и обезсилят инакомислещите. Не е съвсем ясно в случая с “Народната памет разказва”, доколко директивите “отгоре” срещат инициативата “отдолу”. Официалната реторика и мемоарните кампании изглежда донякъде успяват да убедят голяма част от българите, че тоталитарният режим е патриотично и модерно управление. Най-малко, със засиленото патриотично възпитание се цели – може би – отклоняване на вниманието от дефицитите на модернизационните процеси. Детилетният контрол и последвалото масово произвеждане на спомени са постигнали един резултат – моделирали в голяма степен един сравнително безкритичен начин за спомняне на миналото.

Бележки:

¹ Стоянов, Пр., С принос за решаването на историческите задачи - Народната памет разказва. Среща на първенците от Юго-западния регион на страната, БКП, Софийски градски комитет, София, 21 юни 1985, с. 7.

² Кандо, Ж., Антропология на паметта, С., ИК „Одри”, 2001, с. 78.

³ Lavabre, M-Cl., Le fil rouge. Sociologie de la mémmoire communiste. PFNSP, Paris, 1994, 583.

⁴ Награждават отличените участници в конкурса „Народната памет разказва“:

<http://news.varna24.bg/123908.html?showmonth=01.2010>

⁵ Клуб “ Народната памет разказва “ към читалище “ Н. Вапцаров “, Благоевград - <http://chitblagoevgrad.hit.bg/p11.html>

⁶ http://gate.cas.bg/full_event.php?id=157&local_lang=1

⁷ <http://minaloto.org>

⁸ <http://www.swu.bg/academic-activities/academic-programmes/masters-programmes/history-and-archeology/archives-and-museums-protection-of-cultural-heritage-in-the-information-society.aspx>

⁹ Кабакчиева, П., Дебатите за комунизма в България – в търсene на методологическо осмисляне – сп “Пирон”, бр. 2, 2009. <http://piron.phls.uni-sofia.bg/i>

¹⁰ Пак там.

¹¹ От особено значение тук са издадените книги на Института за изследване на близкото минало, които предлагат едно систематичното оглеждане на всички сфери в българското общество и как те са се развивали, а това дава възможност да мислим етапите на комунистическото общество и взаимната обвързаност на различните сфери - <http://minaloto.org/>

¹² Деянова, Л., Очертания на мълчанието. Историческа социология на колективната памет, ИК ‘Критика и хуманизъм’, С., 2009.

¹³ Remembering Communism –

<http://www.rememberingcommunism.org/index.php?id=1>

¹⁴ Кабакчиева, П., Дебатите за комунизма в България – в търсene на методологическо осмисляне – сп “Пирон”, бр. 2, 2009 – <http://piron.phls.uni-sofia.bg>

¹⁵ Лавабр, М.-К, История и памет: някои отправни точки – Социологически проблеми, 1998, 3-4, с. 7-15, с.7.

¹⁶ Колективната памет като понятие изкръстализира в основополагащите трудове на Морис Халбвакс и има за цел да обясни големия брой социални феномени, свързани с паметта. Големият акцент в неговата работа е върху това колко силно влияят социалните процеси не само върху личните човешки спомени в рамките на техния живот, но и върху споделените в общността спомени за миналото. Тези колективни спомени са решаващи за идентичността на групите. Пиер Нора говори за определни модалности на колективната памет – гледната точка на владетеля,

(Не)споделената памет на късния социализъм

на нацията, държавата, отечеството, гражданството и пр. Тези проявления на колективната памет често са взаимоизключващи се или в конфликт помежду си.

Лазова, Ц., Паметта в пресечната точка между историята и антропологията – Годишник на департамента по антропология, НБУ, 2008 - <http://antrobook.nbu.bg/data/10.html>

¹⁷ Колективната памет – онази част от широката гама възможности за определението, която касае онази активна съвкупност от спомени – официалната памет, поддържана от институции, ритуали, историография.

¹⁸**Лазова, Ц.**, Паметта в пресечната точка между историята и антропологията – Годишник на департамента по антропология, НБУ, 2008 - <http://antrobook.nbu.bg/data/10.html>

¹⁹ **Воденичаров, П.**, Език, пол, власт. Дискурсен анализ на българските модернизации (30-те и 60-те години), Благоевград, 1999, с.44.

²⁰ **Даскалов, Р.**, От Стамболов до Живков. Големите спорове за новата българска история, ИК “Гутенберг”, 2009, с.295.

²¹ **Асман, А.**, Места на памет. Между триумфа и травмата - В: Знеполски (съст.), Около Пиер Нора. Места на памет и конструиране на настоящето, С., 2004, с. 176-177.

²² “Социалните рамки на паметта” (1925 г.) на френския социолог Морис Халбвакс е първият класически труд, посветен на ‘колективната’ памет.

²³ **Деянова, Л.**, Очертания на мълчанието. Историческа социология на колективната памет, ИК ‘Критика и хуманизъм’, С., 2009, с11.

²⁴ **Нора, П.**, Колективната памет - В: Духът на “Анали”, съст. Л. Деянова, С.1997, 233-237.

²⁵ **Генова, Я.**, Националната памет на социализма. Наблюдения върху празничните чествания на 24 май и 2 юни. // Социологически проблеми, 1998, № 3-4, с.41.

²⁶ **Frison-Roche, Fr.**, Managing the Past in Bulgaria – In:

Henry Rousso (Ed.), *Stalinism and Nazism. History and Memory Compared*, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1999, 226.

²⁷ **Знеполски, И.**, Комунизмът – място на памет без общоприета опорна точка. Относно характера на посткомунистическата травма – В: Около Пиер Нора. Места на памет и конструиране на настоящето, С., 2004, с.128.

²⁸ **Генова, Я.**, Националната памет на социализма. Наблюдения върху празничните чествания на 24 май и 2 юни. // Социологически проблеми, 1998, № 3-4, с.43.

²⁹ **Знеполски, И.**, Неволите на историята на сегашното време: посткомунистически употреби на паметта – В: Знеполски (съст.), История. Разказ. Памет, С., 2001, с.231.

³⁰ **Popova, K.**, Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001, p.2.

³¹ **Хаджилиев, Д. (съст.)**, Партизаните разказват. Сборник от партизански спомени, С., 1961, с.5-6.

³² **Константинова, Е., Кр. Куюмджиев**, Развитие на разказа и повестта 1944/1956, С., 1979, с.55.

³³ **Popova, K.**, Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001.

³⁴ **Давидков, Н.**, Нашата мемоарна партизанска литература. София, 1955.

³⁵ **Генов, Кр.** Нашата мемоарна литература за партизанско движение. София, 1958.

³⁶ **Popova, K.**, Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001.

³⁷ **Воденичаров, П.**, България през 70-те години – национализъм, модернизация, еманципация? Критически дискурсивен анализ на тоталитарните политики на паметта – Балканистичен форум, 1-2-3, 2004, с.105.

³⁸ **Popova, K.**, Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001, p.2.

(Не)споделената памет на късния социализъм

³⁹ **Воденичаров, П.**, България през 70-те години – национализъм, модернизация, еманципация? Критически дискурсивен анализ на тоталитарните политики на паметта – Балканистичен форум, 1-2-3, 2004, с.108.

⁴⁰ **Митев, П., (ред.)**, История на България в мемоарната литература. Библиографски указател. Част ѝ ѹ. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“, 1985.

⁴¹ **Пак там**, с.7; **Popova, K.**, Planning and producing memories. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001.

⁴² **Воденичаров, П.**, България през 70-те години – национализъм, модернизация, еманципация? Критически дискурсивен анализ на тоталитарните политики на паметта – Балканистичен форум, 1-2-3, 2004, с.111.

⁴³ **ДА-Благоевград**, ф.2Б, оп.12, а.е.51, л.176.

⁴⁴ **Еленков, И.**, Културният фронт. Българската култура през епохата на комунизма: политическо управление, идеологически основания, институционални режими. С., Институт за изследване на близкото минало, Институт «Отворено общество», 2008, с.423-424.

⁴⁵ **Кръстев, Й.(съст.)**, Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.19.

⁴⁶ **Балев, М.**, Историческата памет на Партията. Реч пред съвещанието на работниците на архивното и музееното дело, април 1982 – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986, с.22.

⁴⁷ **Кръстев, Й.(съст.)**, Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986.

⁴⁸ **Балев, М.**, Историческата памет на Партията. Реч пред съвещанието на работниците на архивното и музееното дело, април 1982 – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986, с. 9.

⁴⁹ **Пак там**, с.9.

⁵⁰ **Пак там**, с.11.

⁵¹ **Дойнов, Д.**, Като необходимо явление то ще обхване цялата страна – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва, Благоевград, 1983, с.27.

⁵² **Знеполски, И.**, Неволите на историята на сегашното време: посткомунистически употреби на паметта – В: Знеполски (съст.), История. Разказ. Памет, С., 2001, с.218.

⁵³ През 1983 г. не без връзка с движението “Народната памет разказва” постановлението е актуализирано с Решение №33 на МС (23.03.1983) „За развитието на архивното дело” - **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.54.**

⁵⁴ **Балев, М.**, Историческата памет на Партията. Реч пред съвещанието на работниците на архивното и музейното дело, април 1982 – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986, с.8.

⁵⁵ **Воденичаров, П.**, България през 70-те години – национализъм, модернизация, еманципация? Критически дискурсивен анализ на тоталитарните политики на паметта – Балканистичен форум, 1-2-3, 2004, с.110.

⁵⁶ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.54** - Програма на Главно управление на архивите при Министерския съвет за разгръщането на всенародно движение ‘Народната памет разказва’, 24.03.1983 г.

⁵⁷ **Михайлов, Кр.** (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983; **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77** - Програма на Главно управление на архивите при Министерския съвет за разгръщането на всенародно движение ‘Народната памет разказва’, 24.03.1983 г.; **ТДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е.49, л.53** – ГУА, Доклад за дейността на архивите в страната през 1983 г.

⁵⁸ **Лилов, А.**, Слово на съвещанието , посветено на движението „Народната памет разказва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), На-

(Не)споделената памет на късния социализъм

родната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.4.

⁵⁹ **Хаджиниколов, В.**, Движение, което ще даде богати плодове – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.23.

⁶⁰ **Програма** за разгръщане в окръга на движение “Народната памет разказва” във връзка с инициативата на Окръжния партиен архив, на Окръжния исторически музей и на Окръжния държавен архив – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва, Благоевград, 1983, с.57-67.

⁶¹ **Лилов, А.**, Слово на съвещанието , посветено на движението „Народната памет разказва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.4.

⁶² **ЦДА, ф.405, оп.10. а.е.267, л.26** – Доклад ‘Основни насоки за развитието на културата в Благоевградски окръг в годините на Осмата петилетка’, 1983; **Михайлов, Кр.** (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.12.

⁶³ **ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е.2, л. 16-29** - Програма за социално-икономическо развитие на Родопския район на Благоевградски окръг за 1981-1985 г. (Програма „Родопи”), 1981 г.

⁶⁴ **Цели и задачи** на програмата “Народната памет разказва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва, Благоевград, 1983, с.13.

⁶⁵Пак там, с.13-14.

⁶⁶ **ЦДА, ф.405, оп.10. а.е.267, л.52** – Стенограма от съвместното заседание на Председателството на КК, Бюрото на ОК на БКП и ИК на ОНС, Благоевград, 27.01.1983.

⁶⁷ **ХII конгрес на БКП.** Доклади и решения. Партиздат, 1981, с.253.

⁶⁸ **Програма** за разгръщане в окръга на движение “Народната памет разказва” във връзка с инициативата на Окръжния

партиен архив, на Окръжния исторически музей и на Окръжния държавен архив – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва, Благоевград, 1983, с.10-11.

⁶⁹ **Програма** за разгръщане в окръга на движение “Народната памет разказва” във връзка с инициативата на Окръжния партиен архив, на Окръжния исторически музей и на Окръжния държавен архив – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва, Благоевград, 1983, с.11.

⁷⁰ **Лилов,** А., Слово на съвещанието , посветено на движението „Народната памет разказва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.5.

⁷¹ **Михайлов, Кр.,** Народната памет разказва, Благоевград, 1983, с.12-13.

⁷²**Пак там, ,** с.15.

⁷³ **Михайлов, Кр.,** Народната памет разказва, Благоевград, 1983, с.62.

⁷⁴ **Юрукова, М.,** Ярка проява на социална активност - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материал от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.224-225.

⁷⁵ **Точев, С.,** Движение с благородни цели – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материал от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.184.

⁷⁶ **Петков, Д., Н. Виткова,** Проблеми и перспективи в развитието на движението „Народната памет разказва” в Русенския край – Архивен преглед, Архивен преглед, 1986, 1, с.74.

⁷⁷ **Калъпчиева, Е.,** „Народната памет разказва” – цели, структура, статут и органи – Архивен преглед, 1986, 1, с. 62.

⁷⁸ **Калъпчиева, Е.,** „Народната памет разказва” – цели, структура, статут и органи – Архивен преглед, 1986, 1, с. 60.

⁷⁹ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.9** – Мероприятия на отдел ‘Идейно-възпитателна дейност’ при НС на ОФ и ГУА за

(Не)споделената памет на късния социализъм

по-натататъшното разгръщане на движението ‘Народната памет разказва’, 5.11.1984.

⁸⁰ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.5-12** – Мероприятия на отдел ‘Идейно-възпитателна дейност’ при НС на ОФ и ГУА за по-натататъшното разгръщане на движението ‘Народната памет разказва’, 5.11.1984; **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.54** – Програма на Главно управление на архивите при Министерския съвет за разгръщането на всенародно движение ‘Народната памет разказва’, 24.03.1983 г.

⁸¹ **Калъпчиева, Е.**, „Народната памет разказва” – цели, структура, статут и органи – Архивен преглед, 1986, 1, с. 63.

⁸² **Пак там.**

⁸³ **Лилов, А.**, Слово на съвещанието , посветено на движението „Народната памет разказва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.6-9.

⁸⁴ **Цели и задачи** на програмата “Народната памет разказва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.10.

⁸⁵ **Цели и задачи** на програмата “Народната памет разказва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.7.

⁸⁶ **Popova, K.**, Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001, p.2.

⁸⁷ **Popova, K.**, Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001, p.3.

⁸⁸ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.20** – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

⁸⁹ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.20** – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

жение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

⁹⁰ **Пак там, л.24.**

⁹¹ **Пак там, л.26.**

⁹² **ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е.49, л. 54 – ГУА,** Доклад за дейността на архивите в страната през 1983 г.

⁹³ **Юрукова, М.,** Ярка проява на социална активност – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материал от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.224-225.

⁹⁴ **Стоянов, Пр.,** Дълголетна и драгоценна българска традиция – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, 26-27.

⁹⁵ **Кабаиванска, С.,** Задължаващо наследство и насока – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 74-75.

⁹⁶ **Кальпчиева, Е.,** „Народната памет разказва“ – цели, структура, статут и органи – Архивен преглед, 1986, 1, с. 61.

⁹⁷ **Генова, Я.** Националната памет на социализма. Наблюдения върху празничните чествания на 24 май и 2 юни - Социологически проблеми, 1998, № 3-4, с.43.

⁹⁸ **Балев, М.,** Историческата памет на Партията. Реч пред съвещанието на работниците на архивното и музейното дело, април 1982 – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986, с.12.

⁹⁹ **Popova, K.,** Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001, p.5.

¹⁰⁰ **Балев, М.,** Историческата памет на Партията. Реч пред съвещанието на работниците на архивното и музейното дело, април 1982 – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986, с.15.

¹⁰¹ **ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е.49, л.63 – ГУА,** Доклад за дейността на архивите в страната през 1983 г.

(Не)споделената памет на късния социализъм

¹⁰² **Краезнание** и обучението по родна история (Из опита на учители от Пиринския край), Благоевград, 1987, с.3.

¹⁰³ **Краезнание** и обучението по родна история (Из опита на учители от Пиринския край), Благоевград, 1987, с.3-4.

¹⁰⁴**Пак там**, 1987, с.29-30.

¹⁰⁵ **ДА-Благоевград, ЧП 251** – Автобиографии на активни борци против фашизма и капитализма от Якоруда.

¹⁰⁶ **Стоев, Й.**, Краезнанието в извънкласната дейност – В: Краезнание и обучението по родна история (Из опита на учители от Пиринския край), Благоевград, 1987, с.33-34.

¹⁰⁷ **Беличенова, Я.**, Васил и Сава Кокарешкови - В: Краезнание и обучението по родна история (Из опита на учители от Пиринския край), Благоевград, 1987, с.105.

¹⁰⁸ **Пейков, П.**, От поколение на поколение - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, 33-34.

¹⁰⁹ **Кабаиванска, С.**, Задължаващо наследство и насока - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 72.

¹¹⁰**Пак там**, с. 77.

¹¹¹ **Янкулова, Н.**, Изключително актуален въпрос - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.110.

107

¹¹² **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.20-24** – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

¹¹³**Пак там, л.5-12..**

¹¹⁴**Пак там, л.20.**

¹¹⁵ **Кралева, Хр.**, Нефтохимическият комбинат – със свой принос - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 45 - 46.

¹¹⁶ **ДА-Благоевград, ф.458, оп.2, а.е.56, л.1** - ОбС на БПС, Разлог, Планове, отчети, сведения на предприятия в Разложка община по провеждането на инициативата „Героят е винаги в строя”, 1977-1981.

¹¹⁷ **ДА-Благоевград, ф.458, оп.2, а.в56, л.1** - ОбС на БПС, Разлог, Планове, отчети, сведения на предприятия в Разложка община по провеждането на инициативата „Героят е винаги в строя”, 1977-1983.

¹¹⁸ **Пак там.**

¹¹⁹ **ДА-Благоевград, ф.458, оп.2, а.е.60, л.13** – ОбЦ на БПС, Разлог, Планове, отчети, сведения на предприятия в Разложка община по провеждането на инициативата „Героят е винаги в строя”, 1983-1989.

¹²⁰ **Пак там, л.84**

¹²¹ **ДА- Благоевград, ф.456, оп.2, а.е.11, л.2-3** – ОбС на БПС – Гоце Делчев. Оценка за състоянието на патронажното движение „Героят е винаги в строя”, 1985 г

¹²² **Кабаиванска, С.**, Задължаващо наследство и насока – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 77.

¹²³ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.23** – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

¹²⁴ **Еленков, И.**, Културният фронт. Българската култура през епохата на комунизма: политическо управление, идеологически основания, институционални режими. С., Институт за изследване на близкото минало, Институт «Отворено общество», 2008, с.193.

¹²⁵ **Даскалов, Р.**, От Стамболов до Живков. Големите спорове за новата българска история, ИК “Гутенберг”, 2009, с.296.

¹²⁶ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.1-4** – Насоки за организиране на общински, окръжни и национални излижби по

(Не)споделената памет на късния социализъм

тема „Установяване и укрепване на народната власт в България 1944-1948”; Подписано от Зам. председателя на НС на ОФ Кр. Тричков, Зав. ЦПА на ЦК на БКП М. Димитров, Началник на ГУА при МС Д. Дойнов, Зам. председател на КК П. Бербенлиев.

¹²⁷ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.2** – Насоки за организиране на общински, окръжни и национални излижби по тема „Установяване и укрепване на народната власт в България 1944-1948”; Подписано от Зам. председателя на НС на ОФ Кр. Тричков, Зав. ЦПА на ЦК на БКП М. Димитров, Началник на ГУА при МС Д. Дойнов, Зам. председател на КК П. Бербенлиев.

¹²⁸ **Пак там, л.22.** .

¹²⁹ **Пак там, л.24.**

¹³⁰ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.11** – Мероприятия на отдел ‘Идейно-възпитателна дейност’ при НС на ОФ и ГУА за по-нататъшното разгръщане на движението ‘Народната памет разказва’, 5.11.1984.

¹³¹ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.38, л.31** – Окръжен държавен архив – Благоевград, Годишен план, 1984.

¹³² **Кабаиванска, С.**, Задължаващо наследство и насока – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 78.

¹³³ **Романов, Р.**, Осмисляне на народните традиции – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 99.

109

¹³⁴ **Кръстев, Й.(съст.)**, Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986.

¹³⁵ **Вж. Груев М., А. Кальонски**, Възродителният процес. Милюманските общности и комунистическият режим: политики, реакции и последици, ИИБМ, С., 2008, с.10.

¹³⁶ **Пак там, с.152.**

¹³⁷ **Маринов, Е.**, С лице към проблемите – В: Кръстев, Й.,(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.141; **Рашков, Р.**, Някои

изводи и предстоящи задачи на движението «Народната памет разказва» в столицата - В: Кръстев, Й.,(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.162.

¹³⁸ **Еленков, И.** Културният фронт..., с.437.

¹³⁹ Както сочи една докладна за работата на Изпълнителния комитет на Окръжния народен съвет – Благоевград за актуализация на дейностите по възродителния процес в региона, Програмата “Родопи” е пряко продължение на инициатива от 1974 г.: *“В изпълнение на решенията на секретариата на ЦК на БКП от 17.06.1970 по националното осъзнаване и патриотичното възпитание на населението – потомци на нацистествени помохамеданчените българи, през периода на V и VI петилетка беше отделено голямо внимание на изграждане на материалната база на икономиката и обслужващата сфера в Родопския район, както и за повдигане на културното равнище на населението в района. Още през 1974 г. бе приета ‘Програма за по-нататъшното социално-икономическо развитие на Благоевградски окръг’”*. След една актуализация от 1976 г., програмата е фиксирана окончателно през 1981 г. като програма “Родопи” – ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е.2, л. 18.

¹⁴⁰ **Кабаиванска, С.**, Задължаващо наследство и насока – В: Кръстев, Й.,(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.83.

¹⁴¹ **ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е. 13, л. 2.**

¹⁴² **Пак там, л. 6.**

¹⁴³ **Барова, В.**, Родовите срещи в Смолянско (от „възродителния процес” до наши дни) – Българска етнология, 1, 2008, с. 22.

¹⁴⁴ **Краезнание** и обучението по родна история (Из опита на учители от Пиринския край), Благоевград, 1987, с.5;

Ученическите кръжоци и клубовете по краезнание – само в Кърджалийски окръг към 1985 г. са 143 на брой - **Аспарухо-**

(Не)споделената памет на късния социализъм

ва, Н., Да съхраним истината - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986, с.86.

¹⁴⁵ **Барова, В.**, Родовите срещи в Смолянско..., с. 23; **Минчева, Е.** Побратимяване 1987 г. в Девинско (медийни и етнографски аспекти). – Във: *Социализмът: Реалност и илюзии. Етнологични аспекти на всекидневната култура*. С., ЕИМ, 2003, с.96.

¹⁴⁶ **Янкулова, Н.**, Изключително актуален въпрос - В: Кръстев, Й.,(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.109.

¹⁴⁷ Така например ст. н.с. Георги Христов от Института по български език към БАН е в Кърджали за да даде методически насоки за изучаване на топонимията - **Гавезова, К.**, Любов към изучаването на родния край - В: Кръстев, Й.,(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.115.

¹⁴⁸ **Гавезова, К.**, Любов към изучаването на родния край - В: Кръстев, Й.,(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.114-115.

¹⁴⁹ **Пак там**, с.115.

¹⁵⁰ Надежда Аспарухова (Найде Ферхадова) – известна повече като една от малкото жени – членове на Държавния съвет на НРБ.

¹⁵¹ **Аспарухова, Н.**, Да съхраним истината - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986, с.85-86.

¹⁵² **Карагьозов, Я.**, Дълбок патриотичен заряд - В: Кръстев, Й.,(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.120.

¹⁵³ **Романов, Р.**, Осмисляне на народните традиции - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 98.

¹⁵⁴ **Аспарухова, Н.**, Да съхраним истината..., с.86.

¹⁵⁵ **Хаджиниколов, В.** Етносът и неговите производни – предмет на етнографската наука. – Във: *Етнография на Бълга-*

рия, Т. ѝ, С., БАН, 1980, 23-29; **Бромлей, Ю.** *Етнос и етнография*. С., “Наука и изкуство”, 1976; **Бромлей, Ю.** *Этносоциальные процессы. Теория, история, современность*. Москва, “Наука”, 1987; **Госийо, Ж.-Фр.** *Власт и етнос на Балканите*. С., “Лик”, 2004, 17-24 - Цит. по **Груев М., А. Кальонски**, Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим: политики, реакции и последици, ИИБМ, С., 2008, с.125.

¹⁵⁶ Показателно е също, че В. Хаджиников предлага във вид на готова “експертиза” буквально същите постулати и текстове като член на Координационния съвет към Президиума на БАН за научно-изследователска дейност по “възродителния процес” и на специалната комисия към ЦК, оглавявана последователно от видните историци Илчо Димитров и Страшимир Димитров - **Груев М., А. Кальонски**, Възродителният процес..., с.125.

¹⁵⁷ **Романов, Р.**, Осмисляне на народните традиции - В: Кръстев, Й., (съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.98.

¹⁵⁸ **Барова, В.**, Родовите срещи в Смолянско..., с. 19;

¹⁵⁹ **Popova, K.**, Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001,4.

¹⁶⁰ **Добрев, Г.**, Значително народополезно начинание - В: Кръстев, Й., (съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.239.

¹⁶¹ **Романов, Р.**, Осмисляне на народните традиции - В: Кръстев, Й.,(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.98.

¹⁶² **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.58.**

¹⁶³ **Пак там, л.16.**

¹⁶⁴ **Груев М., А. Кальонски**, Възродителният процес..., с. 170.

¹⁶⁵ **Пак там**, Възродителният процес..., с.194.

¹⁶⁶ „Съюзът на бойците против фашизма” е създаден през 1946 г. като организация, която обединява участниците в “анти-

(Не)споделената памет на късния социализъм

фашистката” борба. През месец март 1951 г. се влива в новосъздадената „Доброволна организация за съдействие на от branata (ДОСО). Същевременно след 1951 г., като приемник на Съюза се създава „Комитет на борците против фашизма и капитализма”. Комитетът се занимава с “уреждане общественото, материалистичното и социално-битовото положение на активните борци против фашизма и капитализма” – **Енциклопедия ‘България’** 1980, с.502; Повече за тази организация вж.: **Димитров, Ив.**, Съюз на бойците против фашизма (юли 1945 – март 1951 г.) – Военно-исторически сборник, 1984, кн.2, с.83-98.

¹⁶⁷ **Воденичаров, П., М. Ангелова**, „Партията–майка” и нейните „героични синове”. Ролята на антифашисткия дискурс в едно клиентелистко балканско общество – Балканистичен форум, 1-2, 2008, с. 243.

¹⁶⁸ **Митрев, Д.**, С мисъл за утрешния ден – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 93.

¹⁶⁹ **Колев, И.**, Приемственост в идеалите на поколенията – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.43 – 44.

¹⁷⁰ **Петков, Д., Н. Виткова**, Проблеми и перспективи в развитието на движението „Народната памет разказва” в Русенския край – Архивен преглед, Архивен преглед, 1986, 1, с. 76.

113

¹⁷¹ **Деянова, Л.**, Очертания на мълчанието. Историческа социология на колективната памет, ИК ‘Критика и хуманизъм’, С., 2009, с.79.

¹⁷² Подобни колекции със спомени по ‘Народната памет разказва’ се съхраняват във всички подразделения на държавните архиви в системата на Държавния архивен фонд.

¹⁷³ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.20** – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

114

¹⁷⁴ **ДА-Благоевград**, Колекция “Спомени”, Сп. № 851 – Спомени от Катерина Калайджиева; Вж. също: Сп. №1110 – Спомени от Стефан Николов Божов от с. Скребатио, Благоевградско за кръщаването на сестра му Йорданка от Яне Сандански и за участиято му в антифашистката борба през 1942- 1944г., 6 л..

¹⁷⁵ **Попов, Б. (Венко)**, Завземането на властта в Плевенската (XI) ВОЗ – Исторически преглед, 1984, кн.5, с.100-111.

¹⁷⁶ **Воденичаров, П., М. Ангелова**, „Партията-майка” и нейните „героични синове”. Ролята на антифашисткия дискурс в едно клиентелистко балканско общество – Балканистичен форум, 1-2, 2008, с.241.

¹⁷⁷ **ДА-Благоевград, Колекция “Спомени”; Воденичаров, П., М. Ангелова**, „Партията-майка” и нейните „героични синове”. Ролята на антифашисткия дискурс в едно клиентелистко балканско общество – Балканистичен форум, 1-2, 2008, с.249.

¹⁷⁸ **Знеполски, И.**, Комунизмът – място на памет без общиноприета опорна точка. Относно характера на посткомунистическата травма – В: Знеполски (съст.), Около Пиер Нора. Места на памет и конструиране на настоящето, С., 2004, с.128.

¹⁷⁹ **ДА-Благоевград**, Сп.№ 1257

¹⁸⁰ **ДА-Благоевград**, Сп.№398, 399, 400 – Спомени и Тома Шаламанов.

¹⁸¹ **ДА-Благоевград, Колекция “Спомени”**.

¹⁸² **ДА-Благоевград, ф.172, оп.1, а.е.7, л.71**

¹⁸³ **ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”**: Сп. №1057 – Спомени от Гюргя Василева Ангелова от с.Хърсово, Сандански за участиято ѝ в антифашистката борба през 1939 - 1944г., 32 л.; Сп. №128 – Спомени от Естер Лиячева Данон, София - за участиято ѝ в антифашистката борба, 19 л., маш.; Сп. №200 - Спомени от Мария Костадинова Цветкова за участиято ѝ в антифашистката борба през периода 1941 – 1944 г., 4л.; Сп. №352 - Спомени от Райна Н. Парапунова за антифашистката борба, 12л., ръкопис; Сп. №353 - Спомени от Неделя А. Дункина за антифашист-

(Не)споделената памет на късния социализъм

ката борба, 2л. Ръкопис; **Сп. №98** – Спомени от Мария Костадинова Николчева за участието ѝ в антифашистката борба, снимки на Мария Николова и членове на нейното семейство, 8бр., 15л., машинопис; **Сп. №482** – Спомени от Елена Топалова за антифашисткото движение през 1935–1944 г., 2л. Машинопис; **Сп. №508** – Мария Г.Дринцолова, Якоруда, за участието ѝ в съпротивителното движение през 1943–1944г., 4л. Машинопис; **Сп. №509** – Спомени от Мария Николова Ращкова за участието ѝ в антифашистка борба, 9л. Машинопис; **Сп. №519** – Спомени от Зора Л. Катинчарова, Якоруда, за участието ѝ в антифашистката борба 1935–1944 г., 6л., ръкопис и др.

¹⁸⁴ **ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”:** **Сп. №15** – Спомен от Роза Смилянова за брат ѝ Антон Попов, 24л.; **Сп. № 777** – Спомени от Росица Босева от гр. София за участието ѝ в антифашистката борба 1941–1944г., 1 касета 45мин – доклад. Докладът е центриран преди всичко към Антон Попов; **Сп. №20** – Спомени от Елеонора Иванова Давчева за дейността ѝ като ремсистка с данни за Никола Калъпчиев, Станой Крекмански, Станке Лисичков, Стефан Миленков, Веса Бараковска, Никола Вапцаров и др., 24л.; **Сп. №208** – Спомени на Кирил Грамев за Веса Бараковска, 4 л.; **Сп. №237** – Спомени от Надежда Г. Апостолова за Вела Пеева 2л, Ръкопис; **Сп. №476** – Спомени от Мария Трифонова – дъщеря на Г. Папалезов – за живота и дейността му, 4л., ръкопис; **Сп. №555** – Спомени на Варвара Николова Апостолова (Белица) за убития ѝ син партизанин, 1 л., машинопис; **Сп. №558** – Спомени от Катерина Костадинова Кошова за арестуването и интернирането и през май 1944г. за участието в съпротивително движение и като съпруга на партизанин – 1л., Белица, машинопис; **Сп. №78** – Спомени от Мария Божикова–Николчева за живота и дейността на брат ѝ Илия Костадинов Божиков – най-малкия партизанин в Петричкия партизански отряд, 13л., машинопис и др.

¹⁸⁵ **ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”:** **Сп. С143-** Спо-

мени от Славка Георгиева Кордева за живота на ремсовата организация от юли 1942 г. до декември 1943 г. в град Горна Джумая (Благоевград), 7л., машинопис; **Сп. №144** - Спомени от Славка Георгиева Кордева за напускането на затвора в град Плевен от политическите затворници на 7.09.1944 г. и пътуването до гр. София и гр. Горна Джумая, 4л., машинопис; **Сп. №145** - Спомени от Славка Георгиева Кордева за дейността на РМС в Горноджумайската (Благоевградската) гимназия през периода 1939 – 1944 г., 9л.; **Сп. №465** - Спомени от Елена Н. Банкова, Белица за участието ѝ в ремсовата група през 1941-1944 г. в град/с. Белица. и др.

¹⁸⁶ **ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”:** Сп. № 838 –

Яна Марценкова, Белица за дейността ѝ като ятак, 1 л.; **№ 549** - Спомени от Магда Илиева Каааризанова за участието и в изработването на дрехи за якорудските партизани през 1943-1944г., 4л. Ръкопис; **Сп. №1021** – Спомени от Янка Николова Кокарешкова от гр.Белица за дейността ѝ като ятак на партизаните през 1944г., 1л. и др.

¹⁸⁷ **ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”:** Сп. №24 - Спомени от Елеонора Иванова Давчева за майките – героини Елена

Калъпчиева, Гина Крекманска, Петра Дерменджиева и Гина Междуречка, 6л.

¹⁸⁸ **ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”:** Сп. №1181 –

Биографичен очерк на Божидара Гаджева за най-малката партизанка от Рило - Пиринския партизански отряд „Никола Парапунов”- Тодорка Георгиева Радонова” по спомени от неини близки, 12 л.

¹⁸⁹ **ДА - Благоевград, колекция Спомени, Сп. №1117** – Спомени от Надежда Георгиева Динчева от с.Лозеница, Благоевградско за участието ѝ в младежката бригада на прохода Хайнбаз- 2 л.; **Сп. №1228** – Спомени от Елена Петрова Маринчина от с. Добринище,Благоевградско за участието ѝ в младежка бригада през 1949г. в месност „Матан дере”, Разложко - 1 л.; **Сп. №1230** –

(Не)споделената памет на късния социализъм

Спомени от Кърстана Иванова Люткова от гр.Белица за участието ѝ в Младежката бригада през 1949г. в Разложко- 1 л. и др.

¹⁹⁰ **ДА - Благоевград, колекция Спомени, Сп. №462** - Спомени от Надежда Иванова Пундова за участието ѝ в националната бригада в СССР през 1957-1959-3л. ръкопис, 11л.

¹⁹¹ **ДА - Благоевград, колекция Спомени, Сп. №1336** – спомени от Катерина Дерменджиева за убиството на Гоце Делчев в с. Баница, Серско, 9 л.; **Сп. №633** - Спомени от Елена Атанасова Велкова за Яне Сандански и Балканската война, 1л., машинопис; **Сп. №1122** – Спомени от Надежда Кърстева за живота на семейството ѝ след смъртта на баща ѝ - прилепския войвода Кърстю Наумов през 1905г., 4 л.; **Сп. №251** - Спомени от Мария Христова, братовчедка на Христо Стоилов Янков за революционната му дейност в четата на Кръстьо Асенов и живота му след Балканската война, 8л., машинопис; **Сп. №448** - Спомени от Христина Н. Банкова за Илинденското въстание през 1903г. и Балканската война.-2л, машинопис; **Сп. №1074** – Спомени от Мария Терзиева от с.Калапот за национално-освободителните борби през 1903-1912г., 20 мин. касета и др.

¹⁹² **ДА - Благоевград, колекция Спомени, Сп. №1077** – Спомени от Мария Лазарова Пелтекова от с.Карлъково,Драмско за бежанските години 1912- 1913г., 1 касета, 15 минути; **Сп. №1080** – Спомени от Вера Имбрева от с. Просечен (Гърция) за преселването в България, 1 касета, 25 минути; **Сп. №1148** - Спомени от (Борис) Мария Джокова за гр. Кукуш и бежанските години, 1 касета, 60 мин.; **Сп. №595** - Спомени от Мария Божкова (3 записа) за посрещането на българската армия през 1912 г. в гр.Кукуш и за бежанските години, записи + 3л. машинопис.

¹⁹³ **ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1108** – Спомени от Йорданка Костова Абаджиева от гр. Разлог за работата на оклийския комитет на Отечествения фронт в града и участието ѝ в създаването и дейността на женското дружество, 12 л.; **Сп. №882** – Спомени от Велика Анастасова Бачева за осно-

ваването на женско дружество гр.Петрич- 1 л.; **Сп. №900** – Спомени от Венера Димитрова Куртева за създаване на женско антифашистко дружество "Пробуда" в края на 1944г. в с. Лозеница, Благоевградско, 4 л.

¹⁹⁴ **ДА - Благоевград, колекция Спомени, Сп. №625** – Спомени от Мария Стоилова Стоева за първите стъпки на пионерската организация "Септемврийче" след 9 септември 1944г. в гр. Неврокоп; **Сп. №1132** – Спомени от Мария Атанасова Кайнакчиева за създаването на **хидрометеорологично бюро** през 1972 г. в Благоевград и дейността му до 1987г; **Сп. №1133** – Спомени от Иванка Василева Стойчева за основаването през 1970 на синоптична станция в Благоевград и дейността ѝ до 1987г., 5 л.; **Сп. G1147**-Спомени от Димка К. Стоянова - Серафимова за **създаването на Историческия музей** в Благоевград през 1951 г. и за първите 20 г. от функционирането му, 61 л; **Сп. №285** – Спомени от Добра Маркова за дейността на радиовъзела в гр.Благоевград, 16л. Машинопис; **Сп. №1257** – Спомени от Вера Начева Христова - първата жена аптекарка в гр. Горна Гжумая- 8 л.

¹⁹⁵ **Петков, Д., Н. Виткова**, Проблеми и перспективи в развитието на движението „Народната памет разказва” в Русенския край – Архивен преглед, Архивен преглед, 1986, 1, с. 76.

¹⁹⁶ **Мартинова, Й.**, Организационно-методическата помощ на Окръжния държавен архив в Сливен - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 67.

¹⁹⁷ **Borneman, J.**, Belonging in the Two Berlins: Kin, State, Nation. Cambridge university press 1992, p.46 – Цит. по: **Колева, Д.**, Върху храстите на падат мълнии. Комунизъмът – житейски съдби. Предговор, Издание на Институт за изследване на близкото минало, София, 2007 - <http://www.dibido.eu/bookdetails.aspx?bookID=90b6cfaf-1fd0-4b45-8aef-606f8e2ebadc>, 23.12.2009.

(Не)споделената памет на късния социализъм

¹⁹⁸ **ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е.49, л.63** – ГУА, Доклад за дейността на архивите в страната през 1983 г.

¹⁹⁹ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.27** – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

²⁰⁰ **Пак там, л.28-29. .**

²⁰¹ **Пак там.**

²⁰² **Пак там.**

²⁰³ **Калъпчиева, Е., „Народната памет разказва”** – цели, структура, статут и органи – Архивен преглед, 1986, 1, с. 60.

²⁰⁴ **Даскалов, Р.,** От Стамболов до Живков. Големите спорове за новата българска история, ИК “Гутенберг”, 2009, с.295.

²⁰⁵ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.27** – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

²⁰⁶ **Христов, Ал.,** Медии и медиен конструктивизъм: изграждане образа на комунистическия герой - http://litternet.bg/publish13/al_hristov/mediii.htm, 2005, 18.09.2009.

²⁰⁷ **Воденичаров, П.,** България през 70-те години – национализъм, модернизация, еманципация? Критически дискурсивен анализ на тоталитарните политики на паметта – Балканистичен форум, 1-2-3, 2004, с.110.

²⁰⁸ **ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.27** – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

²⁰⁹ **Балев, М.,** Историческата памет на Партията. Реч пред съвещанието на работниците на архивното и музейното дело, април 1982 – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986, с.14 – Цит. по: **Popova, K.,** Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001.

²¹⁰ **Даскалов, Р.**, От Стамболов до Живков. Големите спорове за новата българска история, ИК “Гутенберг”, 2009, 171.

²¹¹ **Воденичаров, П.**, Език, пол, власт. Дискурсен анализ на българските модернизации (30-те и 60-те години), Благоевград, 1999, с.23.

²¹² **Popova, K.**, Planning and producing memoiries. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001, p.5.

(Не)споделената памет на късния социализъм
Източници и библиография:

Frison-Roche, Fr., Managing the Past in Bulgaria – In: Henry Rousso (Ed.), Stalinism and Nazism. History and Memory Compared, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1999.

Furet, Fr., “Un sujet tabou,” in Furet and Ernst Nolte, Fascisme et communisme, Paris, Plon, 1998.

Lavabre, M.-Cl., Le fil rouge. Sociologie de la тийmoire communiste. PFNSP, Paris, 1994.

Nora, P., (dir.) 1992. Les lieux de la тийmoire. T. 3: La France.

Popova, K., Planning and producing memoories. Proceedings of the Conference “Text of testimonies”, Liverpool. 2001.

Shastel, A., La nation de patrimoine – In: Nora, P., (dir.), Les lieux de la тийmoire. La Nation, Paris, Gallimard, 1986, 405-450.

XII конгрес на БКП. Доклади и решения. Партизат, 1981.

Адинолфи, Р., Някои наблюдения върху разказа “Автобиография” на Камен Калчев – Балканистичен форум, 1-2, 2008, с.302-307.

Асман, А., Места на памет. Между триумфа и травматата - В: Знеполски (съст.), Около Пиер Нора. Места на памет и конструиране на настоящето, С., 2004, с. 173-187.

Аспарухова, Н., Да съхраним истината - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986.

Балев, М., Историческата памет на Партията. Реч пред съвещанието на работниците на архивното и музейното дело, април 1982 – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва, С., 1986.

Барова, В., Родовите срещи в Смолянско (от „възродителния процес” до наши дни) – Българска етнология, 1, 2008, с. 19–34.

Беличенова, Я., Васил и Сава Кокарешкови - В: Краезнание и обучението по родна история (Из опита на учители от Пиринския край), Благоевград, 1987, с.105–106.

Бозев, И., С повишена отговорност - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 89 – 92.

Бордан, М., Комунизъм и национализъм - Разум, 1., 2005 - www.razum.org/broi11/02Bordan.doc

Воденичаров, П., М. Ангелова, „Партията–майка” и нейните „героични синове”. Ролята на антифашисткия дискурс в едно клиентелистко балканско общество – Балканистичен форум, 1-2, 2008, с. 240 – 250.

Воденичаров, П., България през 70-те години – национализъм, модернизация, еманципация? Критически дискурсивен анализ на тоталитарните политики на паметта – Балканистичен форум, 1-2-3, 2004, с.104-119.

Воденичаров, П., Език, пол, власт. Дискурсен анализ на българските модернизации (30-те и 60-те години), Благоевград, 1999.

Гавезова, К., Любов към изучаването на родния край - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 112 – 116.

Генов, Кр. Нашата мемоарна литература за партизанското движение. София, 1958.

Генова, Я., Националната памет на социализма. Наблюдения върху празничните чествания на 24 май и 2 юни. // Социологически проблеми, 1998, № 3-4.

Груев, М., А. Кальонски, Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическия режим, С.,

(Не)споделената памет на късния социализъм

Институт за изследване на близкото минало, Институт «Отворено общество», 2008.

Давидков, Н., Нашата мемоарна партизанска литература. София, 1955.

Даскалов, Р., От Стамболов до Живков. Големите спорове за новата българска история, ИК “Гутенберг”, 2009.

Дейвис, Н., Европа. История, Изд. “Абагар”, Велико Търново, 2005.

Деянов, Д., Общите места на паметта – В: Пренаписванията на новата българска история в учебниците за гимназията, С., 1995.

Деянова, Л., Очертания на мълчанието. Историческа социология на колективната памет, ИК ‘Критика и хуманизъм’, С., 2009.

Димитров, Ив., Съюз на бойците против фашизма (юли 1945 – март 1951 г.) – Военно-исторически сборник, 1984, кн.2, с.83-98.

Дойнов, Д., Като необходимо явление то ще обхване цялата страна – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва, Благоевград, 1983.

Еленков, И., Културният фронт. Българската култура през епохата на комунизма: политическо управление, идеологически основания, институционални режими. С., Институт за изследване на близкото минало, Институт «Отворено общество», 2008.

Енциклопедия ‘България, том 6, София, 1980. Генова, Я., Националната памет на социализма. Наблюдения върху празничното честване на 24 май и 2 юни в периода 1944-1969 – Социологически проблеми, 3-4, 1998, с.39-55.

Знеполски, И., Комунизмът – място на памет без общиноприета опорна точка. Относно характера на посткомунистическата травма – В: Знеполски (съст.), Около Пиер

Нора. Места на памет и конструиране на настоящето, С., 2004, с.127 – 144.

Знеполски, И., Неволите на историята на сегашното време: посткомунистически употреби на паметта – В: Знеполски (съст.), История. Разказ. Памет, С., 2001.

История на България в мемоарната литература. Част II. Библиографски указател. Ред. П. Митев. София, 1985.

Кабаиванска, С., Задължаващо наследство и насока – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 72 – 83

Калъпчиева, Е., „Народната памет разказва” – цели, структура, статут и органи – Архивен преглед, 1986, 1, с. 60 – 70.

Клаус, Р., Запомненото и забравеното. По следите на социалистическото минало, 2005 - <http://www.nbu.bg/index.php?l=820>

Колев, И., Приемственост в идеалите на поколенията – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.42 – 44.

Колева, Д., Върху храстите на падат мълнии. Комунизмът – житетски съдби. Предговор, Издание на Институт за изследване на близкото минало, София, 2007 - <http://www.dibido.eu/bookdetails.aspx?bookID=90b6cfaf-1fd0-4b45-8aef-606f8e2ebadc>, 23.12.2009.

Константинова, Е., Кр. Куюмджиев, Развитие на разказа и повестта 1944/1956, С., 1979.

Краезнание и обучението по родна история (Из опита на учители от Пиринския край), Благоевград, 1987.

Кралева, Хр., Нефтохимическият комбинат – със свой принос – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет раз-

(Не)споделената памет на късния социализъм

казва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 45 - 47.

Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986.

Лавабр, М.-К., История и памет: някои отправни точки – Социологически проблеми, 1998, 3-4, с. 7-15.

Лилов, А., Слово на съвещанието , посветено на движението „Народната памет разказва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983.

Мартинова, Й., Организационно-методическата помощ на Окръжния държавен архив в Сливен - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 66 - 69.

Минчева, Е., Побратимяване 1987 г. в Девинско. Медийни и етнографски аспекти – В: Социализмът – реалност и илюзии, С. 2003, с. 88-97.

Митрев, Д., С мисъл за утрешния ден - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 93 – 95.

Нора, П., Колективната памет - В: Духът на “Анали”, съст. Л. Деянова, С.1997, 233-237.

125

Пейков, П., От поколение на поколение - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, 30-36.

Петков, Д., Н. Виткова, Проблеми и перспективи в развитието на движението „Народната памет разказва” в Русенския край – Архивен преглед, Архивен преглед, 1986, 1, с. 74-81.

Попов, Б. (Венко), Завземането на властта в Плевенската (XI) ВОЗ – Исторически преглед, 1984, кн.5, с.100-111.

Програма за разгръщане в окръга на движение “Народната памет разказва” във връзка с инициативата на Окръжния партиен архив, на Окръжния исторически музей и на Окръжния държавен архив – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва, Благоевград, 1983

Романов, Р., Осмисляне на народните традиции - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 96 – 100.

Стоев, Й., Краезнанието в извънкласната дейност – В: Краезнание и обучението по родна история (Из опита на учители от Пиринския край), Благоевград, 1987, с.33-34.

Стоянов, Пр., Дълголетна и драгоценна българска традиция - В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, 25-29.

Стоянов, Пр., С принос за решаването на историческите задачи - Народната памет разказва. Среща на първенците от Югозападния регион на страната, БКП, Софийски градски комитет, София, 21 юни 1985.

Точев, С., Движение с благородни цели – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материал от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986.

Хаджилиев, Д. (съст.), Партизаните разказват. Сборник от партизански спомени, С., 1961.

Хаджиниколов, В., Движение, което ще даде богати плодове – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва. (За служебно ползване), Благоевград, 1983, с.23-25.

Христов, Ал., Медии и медиен конструктивизъм: изграждане образа на комунистическия герой - http://litternet.bg/publish13/al_hristov/medii.htm, 2005.

Цели и задачи на програмата “Народната памет раз-

(Не)споделената памет на късния социализъм

казва” – В: Михайлов, Кр. (ред.), Народната памет разказва, Благоевград, 1983.

Шабански, И., С революционен плам – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с. 104 – 106.

Юрукова, М., Ярка проява на социална активност – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.224-225.

Янкулова, Н., Изключително актуален въпрос – В: Кръстев, Й.(съст.), Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.107-111.

Архивни източници:

ДА-Благоевград, ф. 2Б, оп.12, а.е.51 – Материали на отдел “Пропаганда и агитация” при ОК на БКП, Благоевград, 1975-1984 г.

ДА-Благоевград, ф.458, оп.2, а.В56 – ОбС на БПС, Разлог, Планове, отчети, сведения на предприятия в Разложка община по провеждането на инициативата „Героят е винаги в строя”, 1977-1983. 127

ДА-Благоевград, ф.458, оп.2, а.е.60 – ОбС на БПС, Разлог, Планове, отчети, сведения на предприятия в Разложка община по провеждането на инициативата „Героят е винаги в строя”, 1983-1989.

ДА- Благоевград, ф.456, оп.2, а.е.11 – ОбС на БПС – Гоце Делчев. Оценка за състоянието на патронажното движение „Героят е винаги в строя”, 1985 г

ДА-Благоевград, ф.998, оп.5, а.е.4, л.38.

ДА-Благоевград, ф.172, оп.1, а.е.7.

ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е.2, л. 16-29 – Програма за социално-икономическо развитие на Родопския район на Благоевградски окръг за 1981-1985 г. (Програма „Родопи”), 1981 г.

ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е. 13, л. 2-10 – План-програма на ГУА при МС за издиране и поуляризиране на документи по възродителния процес, 1985 г.

ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.38 – Окръжен държавен архив – Благоевград, Годишен план, 1984.

ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е. 41 – Годишен план на ДОДА, 1986 г.

ДА-Благоевград, ф. 1082, оп. 2, а.е.49 – ГУА, Доклад за дейността на архивите в страната през 1983 г.

ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.1-4 – Насоки за организиране на общински, окръжни и национални излижби по тема „Установяване и укрепване на народната власт в България 1944-1948”; Подписано от Зам. председателя на НС на ОФ Кр. Тричков, Зав. ЦПА на ЦК на БКП М. Димитров, Началник на ГУА при МС Д. Дойнов, Зам. председател на КК П. Бербенлиев.

ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.19-30 – Информация за двегодишния етап от реализирането на общественото движение ‘Народната памет разказва’ за сведение, вземане конкретни мерки и преодоляване на възникналите проблеми, 1985.

ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.5-16 – Мероприятия на отдел ‘Идейно-възпитателна дейност’ при НС на ОФ и ГУА за по-натататъшното разгръщане на движението ‘Народната памет разказва’, 5.11.1984.

ДА-Благоевград, ф.1336.оп.1, а.е.29, л.3. – Плакат за Втората национална среща на колективите, носещи името на Димитър Благоев, Велико Търново, 6 юни 1986 г.

ДА-Благоевград, ф.1082, оп.2, а.е.77, л.54 - ?? – Прог-

(Не)споделената памет на късния социализъм

рама на Главно управление на архивите при Министерския съвет за разгръщането на всенародно движение ‘Народната памет разказва’, 24.03.1983 г.

ДА-Благоевград, ф.1169, оп.2, а.У5, л.42 – Отчет за дейността на Окръжния съвет на Българското историческо дружество – Благоевград за 1984 г.

ДА-Благоевград, ф.207, оп.7, а.е.18, л.2 – Общински комитет на ОФ, Благоевград, Среща с жени – участнички в съпротивата, Благоевград, 14.12.1988 г.

ДА-Благоевград, ЧП 251 – Автобиографии на активни борци против фашизма и капитализма от Якоруда.

ДА-Благоевград, Сп.№398, 399, 400 – Спомени ит Тома Шаламанов.

ДА-Благоевград, Колекция „Спомени”, Сп.№ 851 – Спомени от Катерина Калайджиева.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. W1057 – Спомени от Гюргя Василева Ангелова от с.Хърсово, Сандански за участието ѝ в антифашистката борба през 1939 - 1944г., 32 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №128 – Спомени от Естер Лиячева Данон, София - за участието ѝ в антифашистката борба, 19 л., маш.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №200 –¹²⁹ Спомени от Мария Костадинова Цветкова за участието ѝ в антифашистката борба през периода 1941 – 1944 г., 4л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. R352 – Спомени от Райна Н. Парапунова за антифашистката борба, 12л., ръкопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. S353 – Спомени от Неделя А. Дункина за антифашистката борба, 2л. Ръкопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №98 – Спомени от Мария Костадинова Николчева за участието ѝ

в антифашистката борба, снимки на Мария Николова и членове на нейното семейство, 8 бр., 15л., машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №482 - Спомени от Елена Топалова за антифашисткото движение през 1935-1944 г., 2л. Машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №508 - Мария Г.Дринцолова, Якоруда, за участието ѝ в съпротивителното движение през 1943-1944г., 4л. Машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №509 - Спомени от Мария Николова Рашкова за участието ѝ в антифашистката борба, 9л. Машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №519 - Спомени от Зора Л. Катинчарова, Якоруда, за участието ѝ в антифашистката борба 1935-1944 г., 6л., ръкопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №15 - Спомен от Роза Смилянова за брат ѝ Антон Попов, 24л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. № 777- Спомени от Росица Босева от гр. София за участието ѝ в антифашистката борба 1941-1944г., 1 касета 45мин – доклад.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №20 - Спомени от Елеонора Иванова Давчева за дейността ѝ като ремсистка с данни за Никола Калъпчиев, Станой Крекмански, Станке Лисичков, Стефан Миленков, Веса Бараковска, Никола Вапцаров и др., 24л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №208 - Спомени на Кирил Грамев за Веса Бараковска, 4 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №237 - Спомени от Надежда Г. Апостолова за Вела Пеева, 2л., ръкопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. v476 - Спомени от Мария Трифонова - дъщеря на Г. Папалезов - за живота и дейността му, 4л., ръкопис.

(Не)споделената памет на късния социализъм

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. U555 -
Спомени на Варвара Николова Апостолова (Белица) за убийствия ѝ син партизанин, 1 л., машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. X558 -
Спомени от Катерина Костадинова Кошова за арестуването и интернирането и през май 1944г. за участието в съпротивително движение и като съпруга на партизанин - 1л., Белица, машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. x78 -
Спомени от Мария Божикова-Николчева за живота и дейността на брат ѝ Илия Костадинов Божиков – най-малкия партизанин в Петричкия партизански отряд, 13л., машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. C143-
Спомени от Славка Георгиева Кордева за живота на ремсовата организация от юли 1942 г. до декември 1943 г. в град Горна Джумая (Благоевград), 7л., машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. D144 -
Спомени от Славка Георгиева Кордева за напускането на затвора в град Плевен от политическите затворници на 7.09.1944 г. и пътуването до гр. София и гр. Горна Джумая, 4л., машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. E145 -¹³¹
Спомени от Славка Георгиева Кордева за дейността на РМС в Горноджумайската (Благоевградската) гимназия през периода 1939 – 1944 г., 9л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. e465 -
Спомени от Елена Н. Банкова, Белица за участието ѝ в ремсовата група през 1941-1944г. в град/с. Белица.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. № 838 -
Яна Марценкова, Белица за дейността ѝ като ятак, 1 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. I549 -
Спомени от Магда Илиева Карааризанова за участието и в

изработването на дрехи за якорудските партизани през 1943-1944г., 4л. Ръкопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1021

– Спомени от Янка Николова Кокарешкова от гр.Белица за дейността ѝ като ятак на партизаните през 1944г., 1л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №24 –

Спомени от Елеонора Иванова Давчева за майките – героини Елена Калъпчиева, Гина Крекманска, Петра Дерменджиева и Гина Междуречка, 6л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. .1181 –

Биографичен очерк на Божидара Гаджева за най-малката партизанка от Рило - Пиринския партизански отряд „Никола Парапунов”- Тодорка Георгиева Радонова” по спомени от неини близки, 12 л.

ДА - Благоевград, колекция Спомени, Сп. №1117 –

Спомени от Надежда Георгиева Динчева от с.Лозеница, Благоевградско за участието ѝ в младежката бригада на прохода Хайнбоаз- 2 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1228

– Спомени от Елена Петрова Маринчина от с. Добринище,Благоевградско за участието ѝ в младежка бригада през 1949г. в месност „Матан дере”, Разложко - 1 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1230

– Спомени от Кръстана Иванова Люткова от гр.Белица за участието ѝ в Младежката бригада през 1949г. в Разложко - 1 л.

ДА - Благоевград, колекция „Спомени”: Сп. №462 –

Спомени от Надежда Иванова Пундова за участието ѝ в националната бригада в СССР през 1957-1959-3л. ръкопис, 11л.

ДА - Благоевград, колекция „Спомени”: Сп. №1336

– спомени от Катерина Дерменджиева за убиството на Гоце Делчев в с. Баница, Серско, 9 л.

(Не)споделената памет на късния социализъм

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №633

- Спомени от Елена Атанасова Велкова за Яне Сандански и Балканската война, 1л., машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1122

- Спомени от Надежда Кръстева за живота на семейството й след смъртта на баща ѝ - прилепския войвода Кръстю Наумов през 1905г., 4 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №251 -

Спомени от Мария Христова, братовчедка на Христо Стоилов Янков за революционната му дейност в четата на Кръстьо Асенов и живота му след Балканската война, 8л., машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №448

- Спомени от Христина Н. Банкова за Илинденското въстание през 1903г. и Балканската война, 2л., машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1074

- Спомени от Мария Терзиева от с.Калапот за национално-освободителните борби през 1903-1912г., 20 мин. касета.

ДА - Благоевград, колекция Спомени, Сп. №1077 –
Спомени от Мария Лазарова Пелткова от с.Карлъково, Драмско за бежанските години 1912- 1913 г., 1 касета, 15 минути.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1080

- Спомени от Вера Имбрева от с. Просечен (Гърция) за преселването в България, 1 касета, 25минути.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1148

- Спомени от (Борис) Мария Джокова за гр. Кукуш и бежанските години, 1 касета, 60 мин.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №595

- Спомени от Мария Божкова (3 записка) за посрещането на българската армия през 1912г. в гр.Кукуш и за бежанските години, записи + Зл. машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1108

– Спомени от Йорданка Костова Абаджиева от гр. Разлог за работата на околийския комитет на Отечествения фронт в града и участието ѝ в създаването и дейността на женско-то дружество, 12 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №882

– Спомени от Велика Анастасова Бачева за основаването на женско дружество гр.Петрич- 1 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №900 –

Спомени от Венера Димитрова Куртева за създаване на женско антифашистко дружество "Пробуда" в края на 1944г. в с. Лозеница, Благоевградско, 4 л.

ДА - Благоевград, колекция Спомени, Сп. №625-

Спомени от Мария Стоилова Стоева за първите стъпки на пионерската организация"Септемврийче" след 9 септември 1944г. в гр. Неврокоп

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1132

– Спомени от Мария Атанасова Кайнакчиева за създаването на хидрометеорологично бюро през 1972 г. в Благоевград и дейността му до 1987г.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1133

– Спомени от Иванка Василева Стойчева за основаването през 1970 на синоптична станция в Благоевград и дейността ѝ до 1987г., 5 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1147-

Спомени от Димка К. Стоянова - Серафимова за създаването на Историческия музей в Благоевград през 1951 г. и за първите 20 г. от функционирането му, 61 л.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №285 -

Спомени от Добра Маркова за дейността на радиовъзела в гр.Благоевград, 16л. Машинопис.

ДА - Благоевград, Колекция „Спомени”: Сп. №1257

– Спомени от Вера НачеваХристова-първата жена аптекарка_в гр. Горна Гжумая- 8 л.

(Не)споделената памет на късния социализъм

ДА-Кърджали, ЧП 279 – 40 години от създаването на ДПО “Септемврийче” в Кърджали и окръга, 1984 г.

ДА-Кърджали, ЧП 658 – Спомени на Станко Ангелов за дейността му като секретар на Първична партийна организация след 1944 г. в Момчилградска околия.

ЦДА, ф.405, оп.10. а.е.267, л.19-28 – Доклад ‘Основни насоки за развитието на културата в Благоевградски окръг в годините на Осмата петилетка’, 1983.

ЦДА, ф.405, оп.10. а.е.267, л.45-53 – Стенограма от съвместното заседание на Председателството на КК, Бюрото на ОК на БКП и ИК на ОНС, Благоевград, 27.01.1983.

ЦДА, ф.405, оп.10. а.е.267. л.54-56 – Протокол 7 от съвместното заседание на Председателството на КК, Бюрото на ОК на БКП и ИК на ОНС – Благоевград.

Архив на клуб «Народната памет разказва», читалище Благоевград, необработен архив.

ПРИЛОЖЕНИЯ

(Сборник „Народната памет разказва”, Благоевград, 1983, с.58-64)

ПРОГРАМА

ЗА РАЗГРЪЩАНЕ В ОКРЪГА НА ДВИЖЕНИЕ „НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА” ВЪВ ВРЪЗКА С ИНИЦИАТИВАТА НА ОКРЪЖНИЯ ПАРТИЕН АРХИВ, НА ОКРЪЖНИЯ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ И НА ОК- РЪЖНИЯ ДЪРЖАВЕН АРХИВ

136

Икономиката, социалният живот и културата на Благоевградски окръг се развиват динамично. След Двадесетия конгрес на партията окръжното стопанство се преустроява на интензивна основа, което води до дълбоки промени в производството, в труда и живота на хората.

Расте социалната активност на населението в стопанското, обществено и културното строителство. Задълбочава се интересът му към героичното минало на народа, към революционните традиции на партията и работническата класа, към политическите и нравствените ценности на социализма.

Всичко това създава добра възможност да се разгърне широка работа за издирване и събиране на документи от далечното и близкото минало на този край. От друга страна, това дело ще възпитава трудещите се и младежта в патриотизъм и интернационализъм, ще изгражда у тях активна жизнена позиция.

В отговор на много предложения на граждани, изследователи и събирачи на документални материали и по инициатива на Окръжния патриен архив, Окръжния исторически музей и Окръжния държавен архив е подето дви-

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

жение под наслов „Народната памет разказва”, което запазва и развива традицията в това отношение.

Целта на тази програма е културно-историческото наследство на окръга да се обогати и да се използва пълноценно за класово-партийното, патриотичното и интернационалното възпитание на населението.

Програмата ще се осъществява на широка демократична основа, ще се превърне в обществено движение, в което освен специализираните институти и организации ще се включат и много отечественофронтовци, младежи, пионери и всички граждани, на които това дело е близко и скъпо.

Вниманието ще бъде насочено главно към изучаване на:

- **Националноосвободителните борби.** (Кресненско-Разложкото и Илинденското въстание, създаването и дейността на ВМОРО, Балканската война – бежанския проблем.)

- **Работническото и революционното движение.** (Създаването на партийните организации и на революционните младежки и масови организации в окръга, Септемврийското въстание през 1923 г., образуването на Народния фронт – 1936-1939 г., въоръжената борба 1941-1944, деветосептемврийската победа.)

- **Социалистическото строителство:**

Утвърждаването и укрепването на народната власт. (Отечествената война, борбата с опозицията, съпротивата на населението срещу опитите за промяна на националната му принадлежност, кооперирането на селското стопанство.)

Априлския пленум през 1956 г. (Решаването на главните политически, икономически и идеологически проблеми на окръга, ускорената индустрIALIZация на окръга,

формирането на нова социална структура, развитието на образованието и културата, идейно-политическото израстане на населението.)

Осъществяването на програмата “Народната памет разказва” ще ангажира цялата общественост в издирването, събирането и популяризирането на историческото наследство в окръга. В това дело се очаква да се включат и родолюбиви дружества и българи, живеещи в чужбина.

С оглед на това:

- Да се изградят Окръжен и Общински обществен съвет, който да оглавява движението.

- Да се изгради система и да се създаде организация за издирване, събиране, регистриране и използване на всички документи и други ценности за историческото минало на населението от Благоевградски окръг.

- Да се създадат условия за включване на цялата общественост в движението “Народната памет разказва” – чрез записване на спомени, събиране на фолклорни материали, легенди, имена на местности и селища, издирване на документи, снимки и вещи, свързани с историята на населението.

- Да се популяризират делата на бележитите просветни и революционни родове и дейци, важни исторически дати и събития, като от събраните материали се уредят музеини сбирки, изложби, кътове и витрини и се организират предавания по радиото и телевизията, публикации в печата и издаване на сборници и научни трудове.

I. НАСОКИ ЗА РАБОТА

1. Издирвателската, събирателската, научноизследователската, публикаторската и културномасовата работа, която трябва да се извършва за реализирането на основните цели и задачи на програмата, да бъде съобразена със следните по-важни годишници: 110 години от Априлс-

(Не)споделената памет на късния социализъм

кото въстание, 105 години от Освобождението на България от османско робство, 105 години от Кресненско-Разлошкото въстание, 90 години ВМОРО, 80 години от Илинденско-Преображенското въстание, 60 години от Септемврийското въстание през 1923 г. и 40 години от социалистическата революция в България.

2. По райони и селища за целта да се използват и кръгли годишнина на училища, читалища, общини, партийни и комсомолски организации, изявени местни революционни и прогресивни дейци и други.

3. Дейността по събирането, регистрирането и опазването на материалите методически се осигурява от Окръжния партиен архив и Окръжния държавен архив.

Във връзка с това:

- Окръжният исторически музей и дирекция „Окръжен държавен архив“ да разработят методически указания;

- да създадат картотеки на родовете, на земляческите групи и на изтъкнати дейци;

- да актуализират събирателската работа съгласно програмата;

- да заведат на отчет материалите, които остават на съхранение в частни лица, и да запознят собствениците с тяхното опазване и движение съгласно Закона за музеите и паметниците на културата и Закона за Държавния архивен фонд.

4. В училищата, сред комсомолците и пионерите, с активното участие на учители и общественици, на членове на Българското историческо дружество да се разгърне активна събирателска работа.

5. Отечественофронтовските комитети и организации да се включат активно в движението чрез организира-

не на прегледи под надслов „Моята родина България и моят род”.

6. През 1983 и 1984 г. в Благоевград да се организират срещи с представители на родове, взели участие в Илинденско-Преображенското въстание, в Септемврийското въстание от 1923 г. и въоръжената борба 1941-1944 г.

7. Специални внимание да се обърне на бежанците на територията на окръга, в страната и извън страната, свързани с историческото минало на района.

8. По селища и общини да се организират срещи с активни участници в утвърждаването на народната власт и в строителството на социализма.

9. Препоръчва се по общини да се разработят и приемат оперативни програми за работа по движението „Народната памет разказва”.

10. Окръжният обществен съвет да подготви издаването на поредица от материали, свързани с резултатите от работата на движението.

II. ОРГАНИЗАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ

1. В Окръжния и общинските обществени съвети да се изберат представители на всички масови организации, специализирани учреждения и активни научни и обществени дейци, граждани от окръга и столицата.

2. Общинските съвети да се ръководят от оперативни бюра. По преценка могат да се изградят комисии в големи селища и предприятия.

3. Обществени съвети да работят по годишни и шестмесечни планове.

4. Към Окръжния партиен архив, Окръжния исторически музей и Окръжния държавен архив да се създаде информационен център със задача да подпомага изпълнението на програмата.

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

III. МОРАЛНО И МАТЕРИАЛНО СТИМУЛИРАНЕ

1. Окръжният обществен съвет да учреди грамота, значка и почетна книга.

С грамота да бъдат удостоевани колективи, организации, селища и отделни лица, изявили се активно в събирателската и популяризаторската дейност на движението.

Със значката на Окръжния обществен съвет да удостоава най-изявилите се дарители, обществени дейци, краеведи и специалисти, постигнали значими резултати в изпълнение задачите на движението.

В почетната книга на движението да се вписват името на граждани, дали особено висок принос в организирането и пропагандирането на движението.

Дарители на материали, документи и вещи с висока стойност да се стимулират и материално.

2. Общинските обществени съвети могат да използват и свои морални и материални поощрения за най-изявените участници в движението.

IV. ПОПУЛЯРИЗИРАНЕ НА ДВИЖЕНИЕТО

1. Чрез средствата за масова информация – радиото, телевизията и в. „Пиринско дело” – широко да се популяризират целите и задачите на движението.

За целта да се открият специални рубрики под надслов „Народната памет разказва”, в които да се отразяват и изпълнението на програмата.

141

V. ОТЧИТАНЕ НА РАБОТАТА

1. Обществените съвети по селищни системи периодично да правят оценки за изпълнението на задачите, произтичащи от програмата, и да информират Окръжния обществен съвет.

2. Всяка година Окръжният обществен съвет да пра-

ви оценка на резултатите и да определя задачите за бъдещата работа.

Първият етап от изпълнението на програмата да се отчете по повод 80-годишнината от Илинденско-Преображенското въстание и 60-годишнината от Септемврийското въстание през 1923 г., а вторият етап – по повод 40-годишнината от победата на социалистическата революция в България.

В навечерието на XIII конгрес на БКП да се проведе окръжна среща с най-изявилите се участници в движението „Народната памет разказва”, на която да се направи цялостен преглед по изпълнението на програмата.

* * *

Окръжният обществен съвет да се обръща към всички обществени организации с призив да набележат свои мероприятия за популяризиране на движението и за изпълнение на програмата „Народната памет разказва”

ОКРЪЖЕН ОБЩЕСТВЕН СЪВЕТ

(Не)споделената памет на късния социализъм

(Сборник „Народната памет разказва”, Благоевград,
(За служебно ползване), 1983, с.67-90)

МЕТОДИЧЕСКИ ПРЕПОРЪКИ ЗА ИЗДИРВАНЕ, РЕГИСТИРИРАНЕ И СЪБИРА- НЕ НА ДОКУМЕНТИ ОТ ЛИЧЕН ПРОИЗХОД И НА МУ- ЗЕЙНИ МАТЕРИАЛИ В БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ ПО ПРОГРАМАТА „НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА”

ВЪВЕДЕНИЕ

Архивните и други материали от личен произход са ценен изворов материал при разработването на различни проблеми от политическата, икономическата и културна история на всяка страна. Със своето разнообразно съдържание и индивидуално отразяване на фактите и събитията те значително допълват историческите извори, съдържащи се във фондовете на учрежденията, предприятията и организации.

В настоящите методически препоръки са разработени проблемите за издирването, регистрирането, обработката и комплектуването на събраните архивни документи и музейни експонати от личен произход. Отделено е специално място на въпросите на експертизата на събраните материали, критериите за определяне стойността на съдържащата се в тях информация, подхода за подбор на източниците, с които трябва да се работи за извлечение на данни, чрез които се осветляват ажни исторически събития, въпросите на отчетнат регистрация и др.

Настоящите методически препоръки са предназначени за участниците в движението, които пряко ще се занимават с изпълнението на задачите, отразени в програмата „Народната памет разказва”.

Кръгът на разработените въпроси в тях е силно стеснен с оглед да се улесни работата на низовите звена при реализирането на издирвателската и събирателската дейност.

Не са обхванати умишлено въпросите за фондира-нето, научно-техническата обработка на документите, даването определение на понятията личен фонд, колекции от документи, тематичното разкриване, каталогизацията и популяризирането на фондовете и документи от личен произход.

Всички тези и други незастъпени въпроси по методиката на събирателската дейност ще бъдат реализирани чрез Методическото указание на Главното управление на архивите при Министерския съвет за комплектуването на архивни материали от личен произход и нормативните документи на дирекция „Музеи“ към Комитета за култура.¹⁴⁴

I. ОРГАНИЗИРАНЕ НА ИЗДИРВАНЕТО И СЪБИРАНЕТО НА ДОКУМЕНТИ ОТ ЛИЧЕН ПРОИЗХОД НА ТЕРИТОРИЯТА НА БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ ВЪВ ВРЪЗКА С ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПРОГРАМАТА „НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА“

A. ОБЕКТ НА СЪБИРТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ

1. Ценните архивни документи, лична собственост на граждани на НРБ, изтъкнати представители на отделните обществени и социални групи на населението (обществено-политически и стопански дейци, видни представители на българската наука, литература и изкуство, рационализатори, новатори, ударници на комунистическия труд, изтъкнати спортници, духовни лица, колекционери и др.), които имат значение за политико-обществената, икономическа и културната история на България, влизат в със-

(Не)споделената памет на късния социализъм

тава на Държавния архивен фонд и се съхраняват като архивни фондове от личен произход.

2. Архивният фонд от личен произход се състои от документи, образувани в резултат от живота и дейността на отделно лице, семейство или род.

3. Източници за комплектуване на фондове и отделно документи от личен произход в архивите са:

- личните архиви и сбирки на български граждани.
- комисииите при съответните административни органи за уреждане наследството на починали дейци.
- комисииите за събиране на документи за написване на краеведчески и други проучвания, комисии за културно наследство, охрана на паметниците и др.
- архивите на отделните учреждения, творчески съюзи и институти, които съхраняват лични документи на свои сътрудници.

4. Фондовете от личен произход биват:

4.1. Личен архивен фонд – състоящ се от документи, образувани в резултат от живота и дейността на отделно лице.

4.2. Семеен архивен фонд – състоящ се от документи, образувани в резултат от живота и дейността на видни представители на едно семейство (не повече от три едновременно съществували поколения – основния фондообразувател, родителите и децата му).

145

4.3. Родов архивен фонд – състоящ се от документи, създадени в резултат от живота и дейността на сменящите се по права линия 2-3 поколения от един род или представители по съребрена линия, свързани с основния род по имуществени и други отношения.

4.4. Към фондовете от личен произход се приравняват колекциите, създадени в резултат от събирателската дейност на отделни лица, от членовете на рдно семейство

или род. Колекция може да се създаде и в държавния архив от отделни документи от личен произход, постъпили от различни източници.

5. Единични документи от личен произход, които на са достатъчни, за да образуват личен фонд или колекция, се завеждат в държавния архив като частични постъпления.

6. Архивният фонд от личен произход не подлежи на деление на части. Документите от всеки отделен фонд се съхраняват само в един държавен или ведомствен архив съобразно неговия профил или в къща музей, когато се касае за фонд на патрона й.

7. Наименование на архивния фонд от личен произход се състои от фамилното, собственото и бащиното име на лицето фондообразувател, званието, титлата или псевдонима, ако фондобразувателят притежава такъв, крайните дати на неговия живот и вида на основната професия или служебното му положение.

Б. ИЗДИРВАНЕ, ОРГАНИЗИРАНЕ И КОМПЛЕКТУВАНЕ НА ДОКУМЕНТИТЕ

1. Издирването и комплектуването на лични фондове и документи, запазени у граждани, минава през следните етапи:

- издирване на имената на известни дейци с помощта на творческите съюзи, обществените организации, учрежденията и предприятията, фирмените отделения на съда, различни справочници (енциклопедии, алманаси, телефонни указатели, ведомствени издания) и в хода на обработката на вече комплектувани в архива лични и учреденски фондове;

- съставяне на списъци на фондообразувателите – лица, от които ще се издирват лични фондове или спомени;

(Не)споделената памет на късния социализъм

- поддържане постоянен контакт с издирените фондообразуватели чрез телефонни връзки, лични срещи, посещения в домовете и провеждане на разяснятелна дейност за целесъобразността и необходимостта от предаването на личните им документи в държавните архивохранилища – приемане на документите;

2. С цел да се приучат съвременниците към опазване на личните фондове и документи и да се осигури предаването им се използват следните форми:

- изпращане на служебни писма, апели, призови и други до определени лица, творчески съюзи, обществените организации и др.;

- провеждане на съвместни разяснятелни мероприятия с творческите съюзи, обществените организации, учебните заведения, радиото, телевизията и пресата;

- използване на юбилейни чествания и тържества;

- използване на подходящи мероприятия на партийните, комсомолските и профсъюзните организации в министерствата, останалите учреждения и предприятията;

- популяризиране на приети вече фондове и документи от личен произход;

- използване на доброволен сътруднически апарат и Дружеството на приятелите на паметниците на културата и музеите.

3. За доброволни сътрудници се привличат обществено-политически, културни и стопански деятели и представители на пионерски и комсомолски организации, административни учреждения и културни институти.

Привличането на доброволни сътрудници се съгласува между архивите и музеите в дадено населено място чрез Дружеството на приятелите на паметниците на културата и музеите.

4. Доброволните сътрудници се насочват към издир-

ването на лични фондове и документи в отрасъл, в който са работили, като се използват връзките им в съответните среди и компетентността им.

5. За сътрудниците от доброволния сътруднически апарат в архива се изгражда картотека.

6. Разпределението на работата по комплектуването на лични фондове между архивистите се профилира с оглед на това всеки архивист съобразно своята квалификация да комплектува фондовете от един или няколко отрасли на дейност.

7. Основни форми на постъпление на лични документи на граждани в Държавния архивен фонд са дарение, завещание или продажба от техните създатели или от лицата, които по някакъв начин са ги придобили.

8. Когато фондовете от личен произход се предават на органите за управление на ДАФ като дарение, на дарителите се изказва служебна или публична благодарност в печата, връчват се благодарствени грамоти и адреси, вписват се даренията в специални книги за дарителите, а при особени случаи дарителите се предлагат за правителствени награди или за възнаграждение с парични суми.

Органите за управление на ДАФ са задължени да спазват предявените от дарителя искания по отношение на обработването и използването на документите от фонда, ако това не предизвиква големи отклонения от изискванията на архивистиката...

В. ОЦЕНКА НА ЗНАЧЕНИЕТО И ЦЕННОСТТА НА ИЗДИРЕНИТЕ ДОКУМЕНТИ

1. Научната и практическата ценност на документите от личен произход се установяват посредством извършването на научна експертиза или подготовката им за предаване на архива. Окончателната експертиза на ценност-

(Не)споделената памет на късния социализъм

та на документа се провежда при научно-техническата им обработка.

2. В процеса на експертизата на документите от личен произход се изхожда от основните принципи за исторически и партиен подход и всестранна и комплексна оценка на документите и следните основни критерии за определяне ценността на личните документи, подлежащи на приемане в архива:

- роля и място на лицето фондообразувател в стопанския, обществено-политическия и културния живот и значение на документите, образувани от неговата дейност;
- епоха и събития, отразени в документите;
- степен на запазеност на личния архив (цялостен фонд, част от фонда или отделни документи);
- физическо състояние на документите...

Г. ОТЧЕТНА РЕГИСТРАЦИЯ

1. ...

II. МАТЕРИАЛНА И ДУХОВНА КУЛТУРА

За да бъдат пълни резултатите от участието на населението в издирването, събирането и регистрацията на културно-историческото наследство, трябва да се спазват следните изисквания:

При приемането на предмети се взема в писмена форма историческа справка (легенда) от предаващия: за произхода на предмета, на кого е принадлежал преди това, с какви исторически събития или лица е свързан, времето на изработване, битуване, начин и условия на условия на употребяване и други. Снимките да бъдат придружени с пълна анотация, която да съдържа точни описание за датите и годината на събитието, лицата или моменти, които отразяват, кратки данни за лицето (ако е единична), къде-

то да бъдат посочени биографични данни, заслуги и успехи на лицето.

След обработка предметите се вписват в инвентарна книга по образец. Предметите, съставляващи част от комплекс, се вписват в един номер, номерата на отделните част се дават в дроб.

За да бъде събирателската работа по-целенасочена и резултатна е необходимо да се спазват следните указания за периодите, както следва:

A. ПРОСВЕТНО ДВИЖЕНИЕ В БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ

- Възраждане:

1. Най-ранни сведения за развитието на просветното дело в селището.

2. Килийни училища – първи учители, спомени, снимки на учители, на ученици, на училищни настоятелства, учебни помагала.

3. Светски училища – първи сведения за преминаване от килийни към светски училища. Първи учители, спомени, снимки на учители, ученици, училищни сгради, училищни настоятелства. Учебници и учебни помагала.

4. Има ли някаква връзка училището с националосвободителното движение?

5. Има ли някаква връзка училището с други селища в България и Русия? Получавало ли е някакви помощи за развитие на просветното дело?

- Просветното движение в Благоевградски окръг в периода 1912-1944 година:

1. Кратка историческа справка: за построяването на училищната сграда (с чии средства, от кои майстори), за първите учители, за броя на основните предмети; за курса на обучение, използвано ли е училището за културни прояви или не; използвана ли е училищната сграда от фа-

(Не)споделената памет на късния социализъм

шистката власт за инквизиции на прогресивни хора и местното население (кога и във връзка с кое събитие); с каква материална база е разполагало училището; сведения за учителския състав; за ученици, участници в революционното движение; за успеха на учениците.

2. Снимков материал:

- а) снимки от строежа на сградата и на самата сграда;
- б) на първите учители и учителския колектив през отделните учебни години;
- в) на учителски съвещания и конференции;
- г) на учители – участници в революционното движение;
- д) на учители – народни представители и кметове на комуни;
- е) на ученици – участници в революционното движение;
- ж) на ученически класове;
- з) на моменти от масови културни прояви, учителски и ученически колективи;
- и) на ученически хорове, гимнастически дружества, есперантски дружества;
- к) на учителски театрални и други трупи.

3. Веществен материал:

- а) материали и пособия, използвани при обучението;
- б) калем и плоча;
- в) вещи на народни и заслужили учители и участници в революционното движение;
- г) вещи на ученици отличници, участници в революционното движение (напр. Чинове, на които те са седели).

– Просветното движение в Благоевградски окръг след 9.IX. 1944 година:

За изучаване историята на просветното движение в окръга след 9.IX. 1944 година и опазването на материали-

те, които ще спомогнат за това, е необходимо събирателската работа да бъде насочена главно към изготвяне и събиране на следните материали:

1. Кратка историческа справка – да съдържа данни за строителството и откриването на училището (ако това е станало след 9.IX. 1944 година), за условията на работа в първите години на народната власт, за учителския състав и дейността му по установяване и укрепване на народно-демократичната власт, за състоянието на материалната база, непосредствено след 9.IX. 1944 г. и даже за броя на учениците и успехите на училището в учебното дело. Ако училището е взело участие в акциите за подпомагане на военнослужещите от фронта и техните семейства през Отечествената война, това да бъде отразено със съответните факти, данни и документален материал. Да бъде посочена ролята на учебното заведение по изпълнението на двегодишния народостопански план по линията на бригадирското движение. Да съдържа сведения за прояви на бдителност на ученици от пограничните райони, за всички високи постижения в областта на ученическото творчество, културномасовата дейност и художествената самодейност, в областта на спорта. Справката да бъде придружена със сведения за изключително заслужили учители, удостоени със звание "Народен учител". Най-общо казано, тя трябва да съдържа най-разнообразни сведения за всестранната учебно-възпитателна, културномасова, обществено-политическа дейност на съответното учебно заведение.

2. Снимки – необходимо е да бъдат издирени и съхранени снимки, отразяващи следните моменти: строителство и откриване на новите учебни сгради и материална база на училището; от кръжочната и културномасовата и спортната дейност, от дейността на клубовете на ТНТМ (със снимки на изтъкнати участници в движението); от юби-

(Не)споделената памет на късния социализъм

лейни тържества и чувствования; от училищни прегледи и фестивали; на заслужили народни учители; от многообразната пионерска и комсомолска дейност; от участие в празнични манифестации.

3. Ученическо творчество – включва най-добрите разработки в клубовете на ТНТМ, особено наградени в окръжни и национални прегледи, творби на ученици и студенти (стихотворения, разкази, изключително усърдно и прилежно водени ученически тетрадки); ...

4. Веществени и печатни материали – включва всички стари учебници и учебни помагала, награди на учебното заведение и заслужили учители с ордени, медали, грамоти, знамена и трудове на научни работници в училищата...

Б. РЕВОЛЮЦИОННИТЕ БОРБИ В БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ

- Възраждане

1. Какви песни, предания има за съпротивата срещу турците при покоряването на България?

2. Какви сведения има за помохамеданчването на населението и съпротивата? Известни борци за запазване на християнската вяра.

3. Има ли сведения за писмени оплаквания по турски документи и народни песни? Кои известни хайдути са действували в района на селището? Има ли сведения за въстания и сражения?

4. Има ли запазени турски и български документи – тапии за притежаване на земя, документи за самоличност, търговски тефтери, писма и други?

5. Какви борби са водени в района за самостоятелна българска черква? Известни дейци. Запазени документи, снимки, лични вещи.

6. Има ли сведения за участие на хора от района в

борбите за освобождението на Гърция и Сърбия, в Руско-турските войни и в двете легии на Раковски?

7. Има ли участници от района в Априлското въстание? Образуван ли е революционен комитет?

8. Има ли запазени вестници, списания, черковна и светска литература от периода на Възраждането?

9. Имало ли е от вашия район писатели, художници, резбари и други? Запазени ли са от тях документи, снимки, произведения на изкуството, ръкописи, лични вещи и други?

10. Има ли участници от вашето селище в Руско-турската освободителна война 1877-1878 година? Запазени ли са снимки, документи, оръжие, спомени от тях?

11. Взема ли участие вашето селище в Кресненско-Разложкото въстание? Посочете имената на участниците! Има ли запазени от тях снимки, документи, оръжие? Кога и къде са се водели по-важни сражения по време на въстанието?

12. Има ли сведения за въоръжената съпротива във вашето селище в периода 1879-1903 година? Сражения? Участници и сведения за тях?

13. Образуван ли е в селището революционен комитет на ВМОРО, кога и от кого? Има ли запазени някакви снимки и документи?

14. Взема ли участие вашето селище в Илинденското въстание 1903 г? Има ли отделни участници във въстанието на други места? Има ли запазени снимки, документи, оръжие?

15. Какви сражения са се водили в района на селището след Илинденското въстание и кои чети са участвували? Има ли участници от вашия край в тези сражения?

16. Има ли от вашия край участници в Македоно-Одринското опълчение 1912-1913 година? Запазени ли са

(Не)споделената памет на късния социализъм

от тях документи, снимки, ордени, медали?

– Борбите в годините на капитализма и фашизма:

Материали, свързани с дейността на всеки активен борец – ятак, политзатворник, концлагерист, изпратен в черните роти, сптемвриец, партизанин или просто партен и ремсов деятели.

1. Веществени материали: оръжие (бомби, патрони, пушка, пистолет), дрехи, раница, канче, нож, кожа (постелъчен материал), черги, чанта, бръснарски принадлежности, таблица, музикални инструменти (мандолина, кавал, гайда, китара, устна хармоника и пр.), джобно фенерче, фотоапарат, кожени мехове за съхраняване на вода и храна, гърнета, гърнета, гюмове, котли, чували, торби и др. за пренасяне и пригответяне на храна и др., които фактически представляват бита на партизанина. Трофеи и вещи, взети при провеждане на различни акции.

2. Нелегална литература с партийно и прогресивно съдържание от партийни и комсомолски функционери – вестници, позиви, апели, резписки, резолюции, издавани от ВМРО за високи суми под формата на глоба за участие в Септемврийското въстание, Дъбнишките събития и др. наложи.

3. Снимков материал – от единични и масови младежки излети, чествания на именни дни, излети, походи, форми на провеждане на нелегални срещи, съвещания, конференции и други.

4. Награди на народното правителство на загинали антифашисти, връчени посмъртно – медали, ордени и други отличия, документи за производство във военни чинове.

5. Спомени на участници в борбите против фашизма и капитализма.

В. КОЛЕКТИВИЗАЦИЯ НА СЕЛСКОТО СОПАНСТВО

1. Снимков материал:

- снимки от учредяването на ТКЗС (първи председатели, учредители);
 - от разкопаването на синори;
 - от строителството на първите кооперативни сгради;
 - на първата кооперативна техника (на първия трактор, комбайн и други);
 - от производствената дейност непосредствено след учредяването – показващи техническата съоръженост;
 - от спртната и културномасовата дейност;
 - от посещения на изтъкнати наши обществени, партийни дейци и държавници.

156

2. Веществени материали: награди на ТКЗС, ордени на труда, употребявани непосредствено след учредяването, лични вещи на първите председатели на ТКЗС в с. Лъки, Бачево, Бело поле като пионери в колективизацията на селското стопанство в окръга (напр. Метър, с който е била измервана земята, тефтери или други подобни, на които са били водени трудодните на кооператорите и други).

3. Печатни издания: програми, телеграми, покани, печатни отчетни доклади и всякакъв друг вид печатни материали, произлизящи от ТКЗС.

4. Спомени на първите кооперативни деятели като първи председатели на ТКЗС, членове на управителните контролни съвети. Необходимо е същите да бъдат издирени и поканени да напишат или да направят запис на магнитофонна лента за колективизацията на селското стопанство.

5. Кратка историческа справка – да съдържа сведения за създаването на ТКЗС, за постиженията, за техни-

(Не)споделената памет на късния социализъм

ческата съоръженост и производствената дейност, за количеството обработваема земя и др. данни.

Г. СЪБИРАТЕЛСКАТА РАБОТА ПО ИСТОРИЯ НА МЛАДЕЖКОТО РЕВОЛЮЦИОННО ДВИЖЕНИЕ В БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ

- Зараждане и развитие на младежкото революционно движение в окръга

1. Историческа справка – откога съществува младежко дружество в селището, кои са неговите учредители (поименно), къде и при какви обстоятелства е учредено, докога е съществувало, неговият числен състав в отделните поделения, кои са неговите ръководители – секретари или отговорници.

2. Спомени от живи – за участието им в борбата против капитализма и фашизма в различните акции, ръководени и провеждани от партията, участие в защита на Октомврийската революция, събиране на помощи за гладувашите в Поволжието, за изгонването на врангелистите от България, участие в Септемврийското въстание, участие в масовите организации, участие в международен антифашистки фронт, в изборите, в Соболевата акция, във въоръженната борба 1941–1944 година като ятаци, партизани или помогачи.

3. Документален материал: вестници, списания, учредителни протоколи, бюлетини, позиви, апели.

4. Снимков материал – от младежки екскурзии, походи, срещи, съвещания, конференции – с точно описание кога, къде е направена и кои са на снимката и пр. Обвинителни актове и присъди от съдебни процеси.

5. Лични вещи: комсомолска униформа от 20-те години: червени рубашки с червен колан за мъжете, блузка и пола за жените; комсомолско знаме; инструменти от мла-

дежка духова музика, печат на организацията; оръжие: пушка, пистолет, патрони, бомба, ножове; дрехи: палто, панталони, риза; раница, фотоапарат, обувки от съответното време; циклостил, печатарска машина или части от нея; правителствени отличия (за загиналите и починалите) – ордени, медали, значки, грамоти; членски книжки, дипломи за завършено образование, майсторски свидетелства за занаяти, инструменти от съответните знания – шивачки, обущарски, дърводелски; белезници.

– История на Окръжната комсомолска организация в периода на социалистическото строителство.

1. Кратка историческа справка (отнася се за всяко съществуващо комсомолско дружество) – необходимо е тя да съдържа данни за годината, от която съществува организацията, за ролята ѝ в укрепването на народнодемократичната власт, в младежкото бригадирско движение, по изпълнение на двегодишния и петгодишния нароностопански план, по ликвидирането, по ликвидирането на неграмотността, също така най-разнообразни данни за успехите на комсомолските организации в социалистическото строителство.

2. Снимков материал:

- снимки от бригадирското движение;**
- снимки на изтъкнати участници в бригадирското движение в окръга в периода 1945-1948 година;**
 - снимки на комсомолци – първенци в производството, рационализатори, новатори, ударници, орденоносци, челници, изпълнили предсрочно петилетните си планове, взели активно участие в разгрома на буржоазната опозиция през период 1944-1948 година и в откриването и разгромяването на вражески диверсионни групи и лица през същия период;**
 - снимки, отразяващи моменти от различни мероп-**

(Не)споделената памет на късния социализъм

риятия, организирани и провеждани комсомолските организации (манифестации, митинги, демонстрации, протести събрания, трудови инициативи, фестивали, прегледи на ТНТМ, курсови, спортни състезания, туристически излети, походи по стъпките на партизански отряди, отчетни събрания и конференции и други);

- всякакъв друг вид снимков материал, илюстриращ всестранната дейност на комсомолските организации в строителството на социализма в окръга.

3. Печатни материали: афиши, позиви, плакати, лозунги, диплънки, футляри, научни издания, програми, покани и всякакъв друг вид печатни материали, издавани от комсомолските дружества по всяко време.

4. Веществени материали – включват награди на дружествата по всякакъв повод, награди на изтъкнати членове и ръководители на тези дружества (ордени, медали, грамоти, значки), веществени материали на видни комсомолски деятели, ръководни документи и всякакъв друг вид документален материал от изключително значение за историята на комсомолската организация.

Д. СЪБИРАТЕЛСКАТА РАБОТА ПО ИСТОРИЯ НА ПРОФСЪЮЗНОТО ДВИЖЕНИЕ В БЛАГОЕВГРАДСКИ ОКРЪГ

159

- Профсъюзното движение в Благоевградски окръг в периода 1912-1944 година:

1. Кратка историческа справка – за основаване на синдикалните сдружения; ръководители на професионалните органи, задачи, участието на професионалните организации в борбата на населението срещу официалната власт; участие на Профсъюзите в борбата против фашизма и капитализма; участие в установяването на народната власт на 9.IX.1944 година.

2. Снимков материал:

- на ръководителите на профсъюзните дружества;
- на учредителите;
- на общи синдикални чествувания и събрания;
- от манифестации;
- от митинги;
- от работни процеси.

- История на праофсъюзното движение в промишлените предприятия в окръга след 9.IX.1944 година

За промишлените предприятия:

1. Кратка историческа справка за основните моменти от историята на предприятието – да бъдат отразени датите на първа копка , откриване, да се посочат важни постижения в изпълнението на петилетните планове, да съдържа най-важните статистически данни.

2. Материали от производствената дейност.

- първи производи;
- юбилейни производи (десетохилядни, стохилядни, милионни и т.н.);
- производи, получили висока оценка в национален и международен мащаб или с голямо значение за валутния принос на страната;
- производи, показващи кулминационни моменти от производствената дейност на предприятието.

3. Награди: ордени, юбилейни значки, медали, грамоти, флагове, знамена, дадени от министерства, обединения, ведомства и обществено-политически организации.

4. Снимков материал – необходимо е да отразява различни моменти от историята на предприятието като:

- моменти от първата копка и откриване на предприятието;
- от юбилени тържества и посещения на ръководители от окръга, министерства и изтъкнати наши ръково-

(Не)споделената памет на късния социализъм

дители и общественици;

- герои на труда (орденоносци, рационализатори, новатори, първенци в производството);
 - от спортната и културномасовата дейност;
 - от производствена дейност (снимки на цехове, важни пунктове, техническа съоръженост);
 - от начало на разширение или реконструкция;
 - показващи помощта на СССР и другите социалистически страни за строителството и производствената дейност на предприятието;
 - показващи социално-битовите придобивки на работниците.

5. Печатни издания: каталоги, реклами, албуми, диплънки, футляри, научни издания на работници от предприятието, юбилейни вестници, покани, телеграми, програми за тържества и др. и всякакъв вид печатни издания, произлизщи от самото предприятие.

6. Магнитофонни записи на тържества и чествувания, спомени за историята на предприятието, веществени материали от откриването на предприятието (кирката, с която е направена първата копка, лентата и ножицата от откриването), таблица с изписани обещания на трудови колективи, таблица с резултати от социалистическото съревнование.

7. Материали във връзка с перспективите за развитието на предприятието, представени макети, диаграми, сравнителни таблици и други.

- История на профсъюзното движение в окръга след 9.IX.1944 година:

1. Кратка историческа справка за дейността на профсъюзната организация от времето на основавнето ѝ до днес.

2. Снимков материал – да се събират снимки на мо-

менти от събрания, демонстрации, митинги, юбилейни чествувания и тържества, провеждани под ръководството на Професионалните съюзи (особено на тези, провеждани по време на установяване и укрепване на народнодемократичната власт); снимки на моменти от културната, спортната и други видове дейности, организирани и провеждани под ръководството на Професионалните съюзи. Снимки на изтъкнати дейци на БПС.

3. Награди: ордени, медали, юбилейни значки, знаци от държавни ведомства и организации, дадени на профсъюзните организации или на изтъкнати нейни дейци.

4. Спомени за историята на профсъюзното движение.

Да бъдат поканени да напишат такива всички най-видни деятели на профсъюзното движение в окръга.

5. Печатни издания: афиши, програми, диплънки, футляри и всякакъв друг вид печатни издания от Професионалните съюзи.

Е. СЪБИРАТЕЛСКАТА РАБОТА, СВЪРЗАНА С ДРУЖБАТА НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД СЪС СЪВЕТСКИТЕ НАРОДИ СЛЕД 9.IX.1944 Г. И ИСТОРИЯТА НА БСД

1. Кратка историческа справка – да съдържа данни за датата на основаване на Българо-съветското дружество, за дейността му по укрепване на българо-съветската дружба, за мероприятията, проведени от него в това отношение, за изтъкнати дейци на БСД, за посещение на съветски делегации, за връзки със Съветския съюз и други основни статистически данни.

2. Снимков материал:

- снимки на учредители на БСД;
- на изтъкнати дейци на БСД;

(Не)споделената памет на късния социализъм

- снимки от митинги, събрания, демонстрации, юбилейни чествувания и други мероприятия, провеждани от БСД;

- снимки от посещения на делегации и лица от СССР;

- снимки, илюстриращи помощта на СССР за промишленото и културното развитие на окръга след 9.IX.1944 година;

- снимки на съветски специалисти, взели участие в социалистическото изграждане на нашия окръг;

- снимки на посещения на делегации на БСД в СССР.

3. Печатни материали; брошури, диплънки, футляри, афиши, албуми, лозунги, плакати, програми и други печатни материали, издавани от БСД, на тема българо-съветската дружба.

(Реч на Милко Балев пред съвещание на работници-те на архивното и музейното дело, проведено през април 1982 г., посветено на 25-годишнината от създаването на окръжните партийни архиви – В: Народната памет разказва. Материали от зоналните срещи, проведени през 1985 г., С., 1986, с.5-24.)

ИСТОРИЧЕСКАТА ПАМЕТ НА ПАРТИЯТА

Уважаеми другарки и другари,

Драги ревностни откриватели, пазители и оползотворители на документалната основа на нашата партийна история,

Позволете ми по случай навършването на двадесет и пет години от създаването на окръжните партийни архиви да ви приветствувам най-сърдечно от името на Политбюро и Секретариата на Централния комитет на партията. Току-що бях при др. Тодор Живков и му разказах за предстоящата наша среща. И той, вдъхновения и опитен кормчия, който повече от четвърт век начело на Централния комитет насочва партийно-историческия процес, процес – смисъл и съдържание и на вашата благородна документална работа, ме помоли да ви предам и неговите най-сърдечни, най-топли дружески пожелания за нови успехи, за здраве, за щастие на вас и на вашите семейства.

Политбюро, Секретариатът на Централния комитет и лично др. Тодор Живков дават висока оценка на дейността на окръжните партийни архиви, на техните постижения през този четвърт век ото създаването им до днес. С решението за провеждането на самата тази среща, с награждаването на окръжни партийни архиви с държавни отличия Политбюро и Секретариатът на Централния комитет отдават дължимото на този сектор на партийната работа, изразяват своето уважение към вашия труд, към ва-

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

шата апостолска всеотдайност за развитието на партийното архивно дело.

Другарки и другари,

Моля да ме извините, че в своето изказване може би в известен смисъл ще повторя обстойния и съдържателен доклад на завеждащия Централния партиен архив др. Мирчо Димитров и началните мисли, с които др. Продан Стоянов – завеждащ отел „Деловодство“ на ЦК на БКП, откри нашата среща. Но тук аз разчитам на вашия професионален навик и, надявам се, ще погледнете на нас тримата като на архивни единици: вярно е, че номерацията на документите е различна; има обаче случаи, когато няколко архивни единици имат еднакво съдържание, но въпреки това вие проявявате интерес към всяка една от тях.

Съвпадението на четвъртвековния юбилей на окръжните партийни архиви с 26-годишнината от историческия, паметния Априлски пленум на Централния комитет на партията нито е случайно, нито има само символично значение. Окръжните партийни архиви, възникнали само една година след Априлския пленум, са истинска рожба на ленинската априлска генерална линия на партията. Тяхното създаване, развитие и утвърждаване е неразделна част от априлския курс, от неговия творчески порив, от онзи сътворителен акт, който обедини миналото на партията и на целия народ с тяхното настояще и бъдеще. Раждането и израстването на окръжните партийни архиви преминава през цялото творческо напрежение, през проблемите и духовния подем на утвърждаването и непрекъснатото обогатяване и развитие на нашата априлска линия.

В своята реч на срещата на Секретариата на Централния комитет на партията с актива на Българското историческо дружество, състояла се през октомври 1976 г., др. Тодор Живков заяви, че многовековната история на на-

шия народ ни помага да вникнем по-дълбоко в смисъла и съдържанието на политическото настояще и да погледнем по-ясно към комунистическото бъдеще; че историята на България вдъхва увереност в бъдещето, възпитава истински патриоти и интернационалисти – борци за победата на комунизма. Тези думи на др. Живков с пълна сила се отнасят и за партийната история, и за нейната документална основа, и за архивното дело в нашата страна.

Вие, драги другарки и другари, служите на едно дело, което ни помага да разберем по-дълбоко съвременните процеси в партията и което ни вдъхва увереност в зрелостта, в исторически дестойността и историческата мисия на нашата партия, в блестящата реализация на нейната ръководна роля в нашето социалистическо общество; служите на дело, което възпитава комунисти, патриоти и интернационалисти, борци за претворяване на партийната политика в дела, борци за великото комунистическо бъдеще на целия наш народ.

Вие сте продължители и заедно с това творци на една ценна културна и родолюбива традиция. Ние знаем с каква безпределна саможертва българите съхраняваха цели пет века своите книги от посегателствата на нашественика. Ние знаем с какво себеотрицание и чувство за отговорност пред историята и бъдещето много знайни и незнайни дейци на партията, наши симпатизанти по време на капитализма и фашизма опазваха скъпи за нас документи.

Но ние знаем също, че трябаше да се измине значителен и нелек път, за да се утвърди и извиси тази традиция, за да се преодолее липсата на вкус към документа сред част от населението и обществеността, за да се преодолее тази, ако мог атака да се изразя, вековна непричастност към архивната дейност, за да се развие тя като отговорно и изключително важно дело. Исторически е приносът и в

(Не)споделената памет на късния социализъм

това отношение на Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г. През последните десетилетия – и това е един азто заслугите на априлската линия, на априлското отношение към историята – се култивира все по-успешно правилно отношение към архива като национално социално-културно богатство. Върху тази основа архивното дело бе издигнато в ранг на партийна и държавна политика.

На нашата среща присъствуват ветерани на окръжното архивно дело и на архивното дело въобще у нас. Те най-добре могат да разкажат за родилните мъки, за трудния, но осветен от успехи път на окръжните партийни архиви. Трудностите идваха от липсата на богата традиция и опит в събирането, опазването и обработването на документите, от отсъствието на подходяща материално-техническа база, от недостатъчната подготовка на кадри за тази специфична дейност. Трудностите идваха, нека си го кажем направо, и от неоправданото подценяване по време на култа към личността на архивите като социална и културна ценност.

Както знаете, в постановлението на Централния комитет на партията и на Министерския съвет за по-нататъшното развитие и усъвършенстване на архивното дело в Народна република България от април 1977 г. бе дадена висока оценка на политическото, идеологическото и научнопрактическото значение на националното документално богатство, на неговата роля за развитието на нашето общество и преди всичко за комплексното информационно обслужване на социалното управление и научната сфера. Очертани бяха основните насоки за утвърждаване на архивите като важни информационни и идеологически институти, за по-целенасоченото използване на документалните източници в различните области на обществено-икономическия, политическия, научния и културния живот в

страната, за разширяване използването на архивните материали в работата за комунистическото възпитание на народа.

Днес можем да кажем: огромна е работата, извършена от окръжните партийни архиви. Постигнати са значителни успехи в комплектуването, в обработката и съхраняването на документалните материали. В редица окръзи са обзаведени съвременни архивохранилища, сравнително добра е цялата страна материално-техническата база. Немалко са постиженията в съставянето на научно-справочен апарат, в каталогизирането на най-ценните документални фондове.

Днес информационната дейност на окръжните партийни архиви е обширна. Оперативното използване на документалните източници за нуждите на партийните органи и организации се превръща в част от текущата ръководна работа. Окръжните партийни архиви се утвърдиха като звена с важна информационна, идеологическа и политическа функции. Чествувајки 25-годишнината от тяхното учредяване, можен с пълно основание да отбележим, че те напълно оправдават възложените им задачи от Централния комитет на партията и сега са уважавани и търсени средища за общопартийна работа, за развитие на историческата и историко-партийната наука.

Другарки и другари,

Съдбата не е била много благосклонна към нашето минало. Много от онова, което е станало и би могло да осветли редица днешни проблеми, не е запазено в историческите източници – този „екран на историята”, както беше казал някой. Много от онова, което би могло да бъде днешна наша гордост, се е изгубило през изминалите десетилетия и столетия. Историците трябва да мастерят мозайка от отломъците на най-разнодни източници, за да възста-

(Не)споделената памет на късния социализъм

новят живота на нашия народ през отдавна минали времена. Все още много са „белите петна“ в това отношение. Затова и триждо благородна, триждо значима е работата на всички, които са се посветили на делото да издирват и да правят достояние на обществото изгубените следи от миналото. Това в пълна степен се отнася и за вашата работа. От вас най-вече зависи непреходни ценности от нашето минало и настояще да бъдат запазени, да бъдат събрани и изпратени в бъдещето.

Тук особено важна е активността, особено важно е творчеството, особено важна е инициативата – лична и колективна. Без тях не може да се мине. Вашата работа е не само ровене в готови документи. Тя е и търсачество. Да! Нашата партия е с богато и ценно минало и то трябва да се събира частица по частица и да се съхранява.

Работата за издирването и комплектуването на нови документи и спомени трябва да придобие още по-голям размах, и бих казал, би следвало да прерасне в широко обществено движение, опиращо се на широк обществен актив.

Особено полезни в това отношение са кръглите годишници на събития и личности от историята на Българската комунистическа партия, които са естествен повод не само за популяризиране на архивните източници, но и подходяща възможност за използването на обществената атмосфера за увеличаване на партийното архивно богатство.

Още по-интензивно следва да бъде събирането на спомени от видни участници в революционната история на партията, в осъществяването на прехода от капитализма към социализма у нас, в съзиждането на зрялото социалистическо общество. Във връзка с това трябва да се увеличават фондовете със спомени на и за видни политически, стопански и културни дейци, като се полагат усилия те

да бъдат максимално обективни. Времето, както знаем, е безжалостно. Онези, които изнесоха на гърба си въоръжения сблъсък с врага преди деветосептемврийската победа, които минаха през ентузиазма, криволиченията и трудностите непосредствено след това, са вече на около осемдесет, седемдесет и шестдесет години. С всеки от тях, както казва Хайнрих Хайне, си отива и един човешки свят. От вас зависи този свят да остане по-гълен, по-цялостен за следващите поколения.

И от историята на нашата партия е известно, че истинският комунист никога не е търсил спокойствие и почивка, стремял се е да крачи в общия боен стро до сетния си дъх. В партийното дело, както казва др. Тодор Живков, пенсия няма: щом си годен да работиш, щом можеш – няма пределна възраст за активна дейност. Затова често става така, че редица от най-видните участници в революционното движение, в политическия живот, в строителството на социализма не успяват да напишат своите спомени.

Вярно е: мемоарът като чели изисква да се спреш, да отправиш поглед към изминатия път и да оценяваш миналото. А когато човек е свикнал цял живот да гледа само напред, да зама своето място в строя, това е трудно, то изглежда като че ли напускаш този строй. А пък когато човек се разболее, когато грохне, вече трудно се пишат мемоари, а и доста неща вече са се заличили в паметта му. И често за съжаление се случва така, че човекът си отива, а с него и безценни неща от живота на партията.

Затова смятам: вашата функция е не само търсаческа, тя трябва да бъде и стимулираща, подтикваща, запалваща към по-голяма отговорност към миналото на партията. Да няма нещо, което би могло да се запази, и то да не е съхранено.

Вие, драги другарки и другари, събирайте не само ми-

(Не)споделената памет на късния социализъм

налото. Вие запазвате и настоящето за бъдещето. Вие сте събирачи на непрекъснато отлитащите мигове на съвремието на партията. Между съвременност и архивност има много тясна връзка. Не ще бъде грешка, ако кажем, че съвременността непрекъснато преминава в архивите, а архивите се връщат да служат на съвременността. Затова вашата отговорност е много голяма. Знайно е, че дистанцията на годините променя мащабите на събитията. Неща, които днес изглеждат обикновени, незначителни, могат да придобият голяма стойност след време. Някогашни, като че ли дребни факти днес са особено важни за патриотичното възпитание, в борбата против нихилистичното отношение към нашата история, против опитите да се използва нашето минало и т.н.

Не смятайте, че подхождам като троянски или ловешки патриот, ако взема за пример Втората троянска комуна, на която тази година се чествува половинвековен юбилей; или пък нека посоча първата червена столица в условията на буржоазния строй – спечелването преди 50 години на общинските избори в София от Трудовия блок начело с Работническата партия; всичко, което е дошло от тези събития до нас през годините, и най-дребни фактчета дори, днес за нас е вълнуващо, може да има и историческо значение.

Затова е и голяма вашата отговорност към днешните факти. Те трябва да се мерят и с мерките на бъдещето, а не само с днешните мерки. Иска се прозорливост, за да се открият и запазят и ония на пръв поглед дребни факти, които утре ще се окажат безценни. Нужна е способност в обикновеното, както и да се вижда малкото в голямото и голямото в малкото. Без това не е възможно да се извърши правилен подбор и анализ на документите, да се избягнат емпиризмът и схематизъмът в тяхното тълкуване. И това

няма нищо общо със субективизма, защото това е логиката на историята, логиката на обективните факти.

Затова, колкото и чудно да изглежда, архивният работник, на когото често гледат като на човек като че ли изцяло отдръпнат в миналото, е и човек, който трябва да бъде в бъдещето, да преценява днешния ден с бъдещето. Ако използвам една крилата мисъл, архивният работник трябва да бъде и съвременник на бъдещето, да гледа на настоящето и през призмата на бъдещето. Той е длъжен да предоставя на бъдещето автентичната картина на проблемите, с които партията е живяла. Негов дълг е да съхрани съвременността в окръга, изкристиализира в документи, за изследователите, за бъдещите комунисти, за бъдещите синове и дъщери на нашия народ.

Когато утрешните поколения попитат с жадния въпрос на Вапцаров: „Какво ще ни дадеш, историйо, от пожълтелите си страници?”, историята чрез съхранените документи трябва да им представи и миризмата – нека си послужа с израза на др. Тодор Живков – на „зелевата чорба и спарените навуща и цървули”, и бутменето на булдозерите и тракторите, и грохота на заводите, и безшумния устрем на цифрите в екранчето на електронноизчислителната машина, и на нашите мъки и радости, всеотдайност и успехи, да им даде онова, което ще им помогне да вървят още по-уверено и по-бързо напред.

Според мен архивните работници от окръжните комитети са свързани и трябва да бъдат още повече свързани най-тясно със съвремието, с днешните задачи, които изпълняват партията и народът. Даже бих казал, че колкото по-близо и непосредствено живеят те със задачите, с патоса, с трудностите и болките на деня, толкова по-добре ще изпълняват своята роля пред пред миналото и бъдещето,

(Не)споделената памет на късния социализъм

толкова по точна, по-вярна ще бъде тяхната подборка и оценка на архивните материали.

Затова и конгресните задачи са задачи и на работниците от партийните архиви. Затова правилно и архивите си правят съответни изводи и си набелязват практически мерки за своята непосредствена работа в светлината на решенията на историческия Дванадесети конгрес на партията и последвалите го бележити речи на др. Тодор Живков пред Националното октомврийско съвещание, пред студентите и пред конгреса на профсъюзите, търсят и анализират „омагъсаните кръгове“ в своята деност, които е наложително да разсекат.

Сега, когато говорим за интензификация на всички дейности, това означава също и издигане на социалната ефективност и качеството на архивната дейност.

Кои са, другарки и другари, някои от основните направления в това отношение?

С неизбежния риск да повторя казани вече неща и аз желая да насоча вашето внимание към някои проблеми и задачи, без да ги подреждам по значимост, нито пък да ги изчерпвам.

На първо място, по-нататък трябва да се развива сътрудничеството между архивните и научните работници, да се повишава научната квалификация на самите архивни дейци.

От това сътрудничество се нуждае самото архивно дело, защото по този начин ще бъде повишено качеството на архивната дейност, ще се засили нейната целенасоченост.

То, това сътрудничество, е необходимо и за плодотворното развитие на историческата и историко-партийната наука върху базата на солидна документална основа, необходимо е и за издигане на ролята на емпиричната обоснованост на нашето обществознание. Трябва да се преодо-

лее погрешното схващане, че вашата дейност е полезна само за занимаващите се с историята на партията.

То, това сътрудничество, е необходимо и на другите обществени науки – исторически и теоретически, и не за „изкопаване“ на „сензационни факти“, а за разкриване на трайни тенденции, за анализ на започнали преди време и равиващи се в момента процеси.

Ще дам един пример.

Преди няколко години на конференцията за социалистическия начин на живот др. Тодор Живков, говорейки за важните задачи, които стоят пред нашето обществознание, изтъкна необходимостта от много сериозно изследване на социалистическия характер на нашата революция. „... Обществените науки като цяло още не са си завършили работата в това отношение – подчертва той. – И още нещо: историческата истина за характера на нашата революция е предмет на фалшификации от някои „историци“ в чужбина (Тодор Живков, За априлската линия, т. II, Партизат, 1981, с.441).

Знаете каква важна роля изиграха във връзка с това сборниците с документи, които бяха публикувани.

Втората голяма задача, която тогава др. Тодор Живков поставил пред обществознанието, е да върви към още по-задълбочено осветляване на нашето минало в някои наши покранини и – във връзка с някои спекулации – на тяхната история изобщо, на историята на нашата Комунистическа партия и нейния вклад в развитието на комунистическото движение и извън нашата страна.

Могат ли тези задачи да бъдат изпълнени без нашия Централен партиен архив, без окръжните партийни архиви, без другите наши архиви? Не, не могат. Отнасят ли се те и за нашите работници от архивите? Да, и трябва да кажа, че тепърва предстои напрегната работа в тази област.

(Не)споделената памет на късния социализъм

Използвам случая, за да кажа нещо и по въпроса за взаимното сътрудничество, един въпрос, който все още не навсякъде е решен докрай и понякога създава излишно напрежение, предизвиква взаимни неприятности и дори сблъсъци. Думата ми е за отношенията между партийните архиви, архивите въобще и „потребителите“ на тяхното богатство.

С оглед максимално да се използва голямото документално богатство на архивите за развитие на науката, за комунистическото, патриотичното и интернационалното възпитание на нашия народ трябва така да се подобри режимът за ползване на архивите, че да дава по-широк достъп на нашата културна и научна общественост и особено на научните работници до съответните архивни материали.

Партийните архиви не са и не бива да бъдат своеобразни „феодални крепости“, оградени с непристъпни стени от научната и културната общественост. Тяхното богатство не е и не бива да бъде монополно владение само на отделни архивни работници, които под булото на извънредна „секретност“ да го пазят само за себе си и да го ползват в отделни случаи само за свои лични изследвания и трудове.

Същевременно, трябва веднага да добавя, партийните архиви не са и не могат да бъдат и свояго рода „универсални магазини“, в които всеки може да си влеза, да си взема, каквото му душа иска, и да го използва и оповестява в своите публикации. От „клиентите“ на архивите се изисква партийн аи гражданска добросъвестност и чисти научни ръце. Не е нужно в някои случаи, ако има такива, да се оповестяват отделни факти заради „сензацията“ на момента, да се гъделечка „научно“ еснафското любопитство и чрез това именно да се търси шумна реклама за евентуален труд.

От вас, от архивните работници, се изисква още по-добре и всеотдайно да подпомагате нашата научна историческа мистъл с документалното богатство, което се съхранява в архивите.

Простете ми, ако има пресиленаст в сравненията и изразите, но по този начин искам да подчертая: колко само е необходимо да се укрепват нормалните, творческите взаимоотношения между архивите и „потребителите“ на тяхното богатство върху основата на утвърдените правилници; колко само е нужно с разбиране и творчески да се подхожда към това изискване; колко само е потребно публикуването на факти и материали, почерпени от архивите, да се преценява и от позицията на политиката на партията и страната, от позициите на политическата целесъобразност.

Моля в случая добре да бъда разбран. Това в никакъв случай не означава отстъпването от позициите на обективността, не означава отстъпване от научната истина, не означава конюнктурност, изкуствено нагаждане към момента. Нашата партийност, нашите партийни принципи не противоречат на научността, на обективната истина. Именно нашата партийност, нашите партийни принципи съвпадат с научността, предполагат и изискват търсенето и установяването на обективната истина.

На второ място, по-нататък трябва да се издига ролята на партийните архиви в пропагандната дейност, в патриотичното и класово-партийното възпитание на нашия народ и особено на нашата младеж.

Идват нови поколения. Неща, които за нас, по-възрастните, са били кръвна съдба, не са преживени от тях. Някои минали събития могат да им останат неизвестни и далечни. На вас се пада отговорността да съдействувате ак-

(Не)споделената памет на късния социализъм

тивно за съществяване в съзнанието на младите поколения на непрекъсната връзка между революционното минало, изтеклите години на социалистическо строителство и днешните проблеми и действителност.

Известно е например, че в Полша един от факторите, кото привлече на страната на антисоциалистическите елементи значителни младежки маси, бе дълго време пре-небрегваната връзка между класово-партийно поднесението и изяснени факти от изминалата история на партията и страната и нейното настояще.

Иако ние нямаме подобни провали, а напротив – имаме безспорни успехи в това отношение, би трябвало да се подчертава, че те са резултат на правилната, априлската линия на партията към героичното минало на народа, на класовата марксистко-ленинска оценка и отношение към миналото на партията и народа.

Дванадесетият партиен конгрес подчертава: основно и много важно направление на идеологическата работа и за-напред следва да бъде патриотичното и интернационалното възпитание; „идеологическата работа трябва още по-системно и трайно да формира у всички български граждани високо патриотично съзнание, национална гордост и отговорност пред родината, любов и признателност към революционните традиции на народа и завоеванията на реалния социализъм, непримиримост към всякакви прояви на национализъм и национален nihilизъм“ (XII конгрес на Българската комунистическа партия. Доклади и решения. Партиздат, 1981, с. 253).

Ето такава е и програмата за работа на нашите партини архиви.

На трето място, издигането на равнището на вашата дейност има съществено значение и за развитието на нашата художествена култура, за художественото изображе-

ние на пътя и борбите на партията и на нейни отделни отряди.

Като казвах преди малко колко голяма може да се окаже след време ролята и на наглед дребните и като че ли днес незначителни факти, имах предвид и особеността на изкуството и начина, по който то изобразява действителността. При характерното за него образно изображение, изискващо правдивост в пресъздаването на цялостната атмосфера на миналото и особено на съвременността, тези факти са от особено значение.

Именно затова трябва да бъдем прецизни, даже, бих казал, „педанти“ в събирането на фактите и от нашето партийно минало, и от сегашните дела на партията. Затова и сами трябва да проявяваме инициатива и да насочваме вниманието на творците към интересни факти и събития, като им предоставяме съответните материали.¹⁷⁸

На четвърто място, партийните архиви могат значително да допринесат за написването на последните глави от многотомната история на България; за написването на многотомна история на БКП, на историите на окръжните партийни организации и за тяхното усъвършенствуване, прецизиране и обогатяване там, където са написани; за изпълнение на националните научноизследователски програми „Добруджа“, „Родопи“, „Странжа–Сакар“, „Благоевград“ и други; за разширяване на краеведческите изследвания, за по-задълбоченото изучаване и популяризиране на историята на родния край изобщо.

Позволете ми във връзка с непосредствените задачи на партийните архиви да поставя още един въпрос, по който преди около две години са водени разговори и с първите секретари на окръжните комитети на партията. На този въпрос сега би следвало да погледнем по-широко, по-всекохватно. Става дума за следното.

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

Струва ми се, че архивите, в това число и окръжните партийни архиви, следва да отделят специално внимание и грижи за издирването и събирането на нови документи и материали:

Първо, за основателя на нашата партия Димитър Благоев. Необходимо е да се събере всичко, което е останало от и за Димитър Благоев и неговите съратници – Георги Кирков, Гаврил Георгиев и други.

Второ, за Георги Димитров, особено във връзка с честването на 100-годишнината от рождението му. По по-вод на това честване вероятно и по места ще се разкрият някои нови и интересни материали. В това отношение вече се върши доста, нарупан е опит, има и традиция.

Трето, за живота и дейността на др. Тодор Живков. Към това ни задължава и резолюцията на Дванадесетия партиен конгрес за 25-годишнината на Априлския пленум на ЦК на БКП и решението на Политбюро за 70-годишнината на др. Тодор Живков. Аз искам да изкажа специална благодарност за извършеното и от окръжните партийни архиви във връзка с отбелязването на този общонароден юбилей.

Трябва обаче да се посочи, че тук нашите архиви все още са в дълг пред партията, пред народа, пред историята. В дълг са и окръжните партийни архиви. Става дума да се събират организирано и системно материали не само за живота и изключителните дела на една изключителна личност, а всъщност за историята на партията, тъй като целият съзнателен живот и дейност на др. Тодор Живков са неотделими от историята на партията, от историята на България.

Тук носим голяма историческа отговорност и ако не изпълним задачите си в тази област, ще сторим непростим пропуск към бъдещето, към утрешните поколения.

Известно е например, че др. Тодор Живков системно посещава всички краища на страната, всички окръзи, посещава десетки местни партийни организации, селища, провежда много срещи с различни слоеве на нашия народ.

А всяко негово посещение, всяка негова среща оставя след себе си и интересен, пълен с поуки не само за окръга архивен материал. И нека си признаям: към това богатство ние често пъти не се отнасяме като грижовни стопани, допускаме то да се разпилява.

Или да вземем революционната дейност на др. Тодор Живков преди Девети септември. Интерес тук представляват доста райони на страната: Ботевградският край, София, старата Софийска област, Лесичево, Дъскот, Годдарци и пр. и пр.

Или пък да вземем трудните години на социалистическото преустройство на селското стопанство, годините на култа към личността и личния принос на др. Тодор Живков в отстраняването на извращенията и деформациите, свързани с т. нар. Кулски събития и т.н. не знам имат ли във Видинския, във Врачанския окръжен архив материали за това. Да не говорим за непосредственото участие на др. Тодор Живков за утвърждаването на априлската линия и в отделни окръжни партийни организации, в организацията на отделни селища, сред различни отряди на народа и т.н.

Могат да се изброят още много събития, свързани с дейността на др. Тодор Живков, за които все още не е издаден и съхранен съществуващият архивен материал.

Във връзка с това не може да се отмине и събирането на архивни материали за д-р Мара Малеева-Живкова – една изключителна комунистка, пламенна революционерка, патриотка и интернационалистка, изключителен обра-

(Не)споделената памет на късния социализъм

зец на партийност, на чувство за дълг и отговорност, на пословична скромност и човечина.

Струва ми се, че би било добре, ако в окръжните архиви, а може и това да е сторено някъде, се разкрие специален дял, специален архивен фонд, в който да се събират и съхраняват материали за творческите възгледи на др. Тодор Живков с дадения окръг, с неговото население, с неговите ръководни органи. Вероятно на някои места това вече го има, но защо например да не се състави животописна хроника за посещенията на др. Тодор Живков в един или друг окръг през времето преди и след Девети септември.

Четвърто, необходимо е да се активизира работата по събирането на документи и опазването за поколенията на всичко, което е останало и остава от живота и делата на видни строители на партията и държавата преди и след Девети септември 1944 г. като например Васил Коларов, Христо Кабакчиев, Станке Димитров-Марек, Антон Иванов, Владимир Поптомов и Георги Дамянов, чиято 90-годишнина ще отбележим тази година, и още много други.

Пето, струва ми се, че все във връзка с това трябва поставим специално още един въпрос – да се събират материали за живота и дейността на Людмила Живкова.

Тук нашите архивни работници трябва да проявят особена настойчивост, упоритост и воля. Защото нейният живот беше много кратък – в края на юли тази година по достоен начин следва да отбележим нейната 40-годишнина и една година от смъртта ѝ, а дейността ѝ е изключително забележителна, тя остави такава дълбока и трайна диря, с каквато малцина ръководни дейци на партията и държавата могат да се гордеят. Деноност, която е национално и международно завоевание на нашата партия, на нашата страна.

Затов акато истински скъперници следва да изди-

рим и съхраним всички факти и събития, свързани с нейната изключителна работа и в страната, и в окръзите, и особено зад граница, в света. Специални усилия следва да се положат за съхраняването на извършеното от нея зад пределите на родината. Не искам да се отклонявам, но всички знаете на каква висота издигн атя името да България. Нейната смърт е загуба не само за нашата, за целия народ, загуба не само за България, но е загуба и за човечеството. И това го изтъкват най-авторитетни обществени, държавни и културни дейци от различни нюанси, във всички страни на света. Задачата да издирим и съхраним наследството на Людмила Живкова следва да бъде актуална задача и на Централния партиен архив, и на окръжните партийни архиви, да кажем, в София и Софийски окръг, във Варненски окръг, където тя беше народен представител, в Кюстендилски окръг, в Смолянски окръг и другаде.

За успешното изпълнение на тези пет задачи, на които се спрях, особено нужна е непосредствената дейност и методическа помощ на Централния партиен архив, на Държавния архив, на музея „Георги Димитров“; нужни са единни, съгласувани търсения.

Може би ще бъде целесъобразно, ако това не е сторено досега, Централният партиен архив да подготви и изпрати до окръжните архиви и специално методическо указание за организирането и извършването на тази дейност.

И още нещо. Аз смятам, че вие разбираете: своето дело вие трябва да вършите тихо, без помпозност, без шумотешница, да го вършите като важно наше партийно задължение, като важна наша и национална, и интернационална задача.

На пето място, когато говорим за приноса на партийните архиви и в изпълнението на задачите, които постави Дванадесетия конгрес на партията, безспорно трябва

(Не)споделената памет на късния социализъм

особено внимание да обърнем на ролята на архивната дейност за осигуряване информация на управленските органи, за подпомагане на практическата работа по окръжните комитети на партията, а и не само на тях.

Дванадесетия конгрес на партията посочи като едно от основните направления на интензификацията използването на челния опит. Има ли тази идея и задача отношение към дейността на партийните архиви? Има, и то, бих казал, огромно значение. Защото челният опит не е нещо, което трябва да се схваща само като съществуващ в момента и пренасян от едно място на друго. Челният опит се пренася не само пространствено, той се пренася и трябва да се пренася и във времето. В партийните архиви се събира много ценен опит, събират се много ценни поуки на партията; и винаги, когато е необходимо, този опит, тези поуки трябва да бъдат на рапортуване на партийните органи за решаването на текущи задачи. Може би е нужно дори специално да се помисли за по-активни форми на извлечане и ползване на такъв опит, за повишаване ролята на партийните архиви в тази посока, в осъществяването на тази „тиха революция“, както я нарече др. Тодор Живков.

За интензификацията на архивната дейност немалко значение има подобряването на координацията на окръжните партийни архиви със сродните звена, а на тази основа – и мултилициране на ефекта от тяхната работа.

Тук според мен от значение са такива проблеми като по-голямото сътрудничество на окръжните партийни архиви с окръжните държавни архиви, с историческите музеи, с другите идеологически и културно-просветни звена на територията на съответния окръг, още по-пълното и резултатно прилагане на съветския и на други страни опит в методиката и методологията, в научно-техническата обработка и използването на архивните единици.

Тук според мен благоприятна възможност за обогатяване на нашите партийни архиви разкрива и побратимяването на наши окръзи, градове и институти с области и селища в Съветския съюз, с другите социалистически страни, а и в някои западни и развиващи се държави. Тези възможности трябва най-пълно да се използват.

На шесто място, необходимо е да намерят разрешение и такива задачи като; разработване на дългосрочна план – програма за повишаване на квалификацията на архивните работници; разширяване издателската дейност на архивите; увеличаване на фондовете със спомени на политически, държавни, стопански и културни дейци; съставяне на повече и по-разнообразни каталози, справочници, пътеводители, бюлетини, указатели, тематични прегледи и т.н. и т.н.

На седмо място, искам специално да обърна внимание на необходимостта от въвеждане на нова съвременна техника в архивната система, от по-смело навлизане на научно-техническия прогрес в архивното дело. Паметта на човека е свързана с най-сложни, най-деликатни и в същото време най-съвършени тъкани, органи, механизми. Съвременната електроника ни дава възможност за използване на най-сложни, деликатни и съвършени средства за усъвършенствуване на паметта на партията. Необходимо е постепенно, на етапи да се въвежда електронна и друга съвременна техника в архивното дело, да се използват възможностите на електронните машини за обхващането отначало на най-важните архивни фондове. За това обаче ще е нужно да се разработят нови методики, нови виждания, нови решения.

Другарки и другари,

В заключение бих искал да кажа още няколко думи за архивния труженик и за архивното дело.

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

Новите високоотговорни задачи повишават и ролята на работника от архивното дело. Някога Елин Пелин ни остави образа на свития, притеснения, без каквото и да е социално самочувствие архивар Душко Добродушков. Смятам, че Душко Добродушков отдавна почива в земята, без да е оставил наследници. Той е рожба на едно друго време, на едно друго отношение към архивите, към архивното дело. Нашият априлски период издигна на качествено нова висота отношението към архивите, към архивното дело. Нашият априлски период издигна и все повече ще издига отговорностите и социалната роля на архивния работник. За душкодобродушковци днес у нас няма място. На партията добродушковци не са нужни.

Вие вероятно знаете, че някога Петър Първи, вземайки за първи път решение за създаване на държавни архиви в стара Русия, отбелязал в своя декрет: "За архивари се избират хора с трезво житие, неподозителни, незабелязани да имат пороци и други пристрастия." Още тогава царят реформатор е забелязал колко важна е личността на архивния работник, какво е значението на неговите морални качества. И Петър Първи е искал царска пристрастност от архивните работници. Разбира се, ние също си имаме и не можем да нямаме пристрастия. Нашето свято причастие е комунистическата вяра, а тази вяра съвпада с обективната истина, с най-великата жизнена правда, с най-великия социален идеал.

Вие, драги другарки и другари, сте, така да се каже, пазители на паметта. Защото наистина архивите са историческата памет на народа. От вас зависи дали партията ще има силна, дълбока памет, от вас в немалка степен зависи какво от настоящето ще остане, кое ще получи социално безсмъртие и кое не. Даже, да си призная, човек може малко да го е страх от вас – нали от вас зависи какво, кого

и как ще го пуснете в голямата история. Вие правите експертизите, вие подбирате материалите. Очевидно с вас човек трябва да бъде в добри отношения. И това се отнася не само до историците, не само до научните работници, които, ясно е, следва да се съобразяват с тази важна особеност.

Вашата дейност, дейността на окръжните партийни архиви, е доста подробно регламентирана от правилници и указания. И това е хубаво, полезно. Но в същото време вие, другарки и другари, сте не само научни, не само архивни дейци, но и партийни работници и към своите задачи и задължения следва да се отнасяте именно като партийни работници – творчески, с класово-партиен подход към фактите и събитията и към материалите, в които те се отразяват.

Вие, тружениците в архивите, не сте Гоголови плюшкиновци, които събират безразборно всичко, каквото им попадне – нужно и ненужно. Вие далеч не сте суhi закостенели параграфисти като Салтиков-Шчедриновия губернатор, който, ако зависеше от него, би закрил новооткритата Америка, тъй като не била записана в параграфите на неговия инвентарен списък на континентите и планетите.

Ние сме не само сигурни, но сме дълбоко убедени: вие в своята дейност проявявате и ще проявявате размах и творчество; на вас субективизъмът ви е чужд и ще ви бъде чужд. Сигурни сме и сме дълбоко убедени: на вас ви е добре известна ролята на правилната методологическа и методическа постановка на работата в окръжните партийни архиви.

Това именно потвърждават и фактите.

Израстването на партийното архивно дело в окръзите е в същото време и израстване на методологията и методиката в тази дейност. Вие сте, така да се каже, изстрав-

(Не)споделената памет на късния социализъм

дали целия методологически напредък, осъществен в тази област.

В непрекъснатото усъвършенствуване на своята дейност вие сте се ръководили, ръководите се и ще се ръководите от предначертанията на партийните конгреси, от решенията на Политбюро и Секретариата на Централния комитет на БКП. В своята практическа работа вие сте се опирали, опирате се и ще се опирате на близката помощ на Централния партиен архив. И това е напълно естествено, защото окръжните партийни архиви са своеобразно продължение на Централния партиен архив.

Ние гледаме на различните звена и равнища в партийното архивно дело като на единна, цялостна система, защото ние имаме наистина единен партиен архив, който има единни задачи, служи на едно общо дело.

В същото време и тъкмо затова е необходимо правилно разпределение на задачите вътре в системата на единния партиен архив. Отделните звена и равнища имат и своя специфика, относителна самостоятелност и без отчитане на тов атяхно своеобразие не може да се върви напред, не може успешно да се изпълняват задачите.

Разграничението във функциите и задачите, в подхода се отнася не само до отношението между окръжните партийни архиви и Централния партиен архив. Известна специализация може би се налага и сред самите окръжни архиви. Например активизирането, което трябва да се осъществи в досъбирането и комплектуването на документи, спомени, снимки и други материали относно изпълнението на националните научноизследователски програми “Добруджа”, “Родопи”, “Странджа-Сакар”, “Благоевград”, се отнася с най-голяма сила за окръжните партийни архиви в Благоевград, Пловдив, Хасково, Бургас, Смолян, Кърджали, Толбухин, Силистра и други.

Изобщо непрекъснатото подобряване на методологията и методиката в партийното архивно дело е едно от важните средства за издигане на неговото равнище на височата на изискванията на Дванадесетия партиен конгрес.

Другарки и другари,

Вашите досегашни успехи, изминатият двадесет и пет годишен път, сегашното и утешното наше развитие възлагат нови, много по-големи отговорности върху вас.

Ние сме уверени, че местните партийни архиви под ръководството на окръжните партийни комитети, с методическата помощ на Централния партиен архив ще се заемат с още по-големи сисли и ентузиазъм за изпълнението на отговорните и актуални задачи. Това ще бъде и вашият принос в общонародната борба за изпълнение решенията на Дванадесетия конгрес на партията.

Моля да ме извините, другарки и другари, че вместо приветствие към вас, каквото ми предложиха да произнеса на сегашната среща, се получи нещо като съдоклад. Но в случая аз разчитах на вашето велико търпение и на великото ви благородство, защото търпението и благородството са едни от отличителните черти на тихите, мълчаливите, но самоотвержени труженици на архивното дело.

В деня на 25-годишнината от създаването на окръжните партийни архиви още веднъж от сърце ви пожелавам крепко здраве, щастие и нови успехи във вашата високоблагородна и високопатриотична дейност.

(Не)споделената памет на късния социализъм

(ЦДА, ф.405, оп.10. а.е.67, л.79 – 80)

Стенографски протокол от заседанието на Втория разширен пленум на Комитета за култура ‘1300-години България’ – резултати, цели, перспективи, 28 декември, 1983 г.

(откъс)

Изказване на Йордан Топалов (Заместник-председател на Окръжен народен съвет - Благоевград и председател на Общинския съвет за култура - Благоевград

... Органическо продължение на родолюбивите почини, свързани с 1300-годишнината на българската държава, и форма за широко въвлечане на населението в събирането и опазването на всичко ценно от миналото, за възпитанието и самовъзпитанието на трудещи-те се и младежта в добродетелите на народа, на работническата класа е зародилото се от началото на тази година широко обществено движение в окръга ‘Народната памет разказва’. Както е известно, Благоевградски окръг има богато минало, в което блестят събития и личности с национално значение, народна култура и динамично социалистическо съвремие, които представляват богата територия за широка събирателска и дарителска дейност в целия окръг е истински извор за свидетелствата за нашето развитие през вековете, за прогресивните борби на народа, за революционното и работническо движение в окръга и за социалистическото строителство.

Движението ‘Народната памет разказва’ разкрива не само националните добродетели, но се изявява като извор и фактор на патриотичното, класово-партийното и интернационално възпитание и самовъзпита-

ние на населението и особено на младежта и децата. Тази дейност, освен към историята, е обърната и към социалистическата действителност. Досега са събрани повече от 3000 материали: спомени, веществени материали, звукозаписи и пр., като само за социалистическия период са комплектовани 711 материала.

Изключително голям е емоционалният заряд на движението, защото засяга свещени за нас неща. Работата, която вършим ще продължи и тя ще обогатява нашето културно – историческо наследство – ще предадем за следващите поколения народната памет за важни събития в миналото, за прехода и строителството на новия живот. Плодовете на това движение и дарителство са наистина достойно народно дело за 1300-годишнината на българската държава и ние ще правим всичко, което е по силите ни, за тяхното още по-широко разгръщане...

(Не)споделената памет на късния социализъм

(Костадинов, В., Въпроси, очакващи най-бързо решение – Пиринско дело, Рубрика „Народната памет разказва”, 1986, 3.06.1986, с.6.)

Развитие и проблеми на движението в Санданска селищна система

И в Санданска селищна система, както и в целия Благоевградски окръг, когато преди 4 години се захваша това всенародно движение, работата, свързана с него, бе много активна и обширна. Оттогава още отговорникът и тук е сътрудникът към Градския музей Костадин Василев, а от скоро негов помощник е секретарят на читалището в село Лешница Илия Кръндаров. Те са двамата събеседници, с които разговарям надълго по въпросите на движението „Народната памет разказва”, по проблемите му, кото не са малко. И за успехите му.

АКО ПО ТРАДИЦИЯ ЗАPOCHНЕМ С УСПЕХИТЕ

ще трябва да завършим с трудностите, а не бива така да се разглежда този сложен процес, защото в него нещата са взаимно свързани и трудно се отделят едно от друго. Всеки е запознат с целите на движението „Народната памет разказва”. Ще спомена най-важната му – да събира ценните свидетелства на миналото чрез живите съвременници на събитията и чрез тези исторически свидетелства да възпитава в днешните и бъдещите поколения любов и преданост към родината, към нейните героични синове и дъщери... И така, самата цел вече предполага движението да бъде масово – изисква го и обемът на работата, и възпитателното ѝ значение. Но тук веднага се получава и противоречието, защото освен в моменти на чествуване на големи годишнинии за страната, дейността в повечето време се ограничава само до определени хора.

Така е и в град Сандански, където активно работят

К. Василев и И. Кръндаров. Срещнали са се със стотици възрастни хора, в папките на малко неу碌едния им архив се намират десетки спомени, разкази, оригинални документи, снимки... и сега продължава дейността им. Особено напрегната е тя през летния период: „**Работим така: сутрин тръгваме към избрано село, към хората, с които сме решили да разговаряме още отрано** – разказва за своя работен ден Костадин Василев – Знаем, че цял ден трябва да обикаляме, да убеждаваме, някъде и да увещаваме старците, че разказите им отиват на сигурно място. Сега е лято и ни е по-лесно. Намираме ги пред домовете им, седнали на пейките. По-рядко е някой да не иска да говори за миналото. Трудностите идват после, когато трябва да презпишем материала – нямаме ни машинописка, ни даже собствена пишеща машина. А и колегата трябва постоянно да търси разрешение за тези наши целодневни командировки.”

ETO KAK PROBLEMITE SE ZAPLITAT

От една страна работата трябва да се свърши, от друга – има редица пречки. Явно за да се избегнат те, нужна е и подкрепата на партийните организации по места, на Отечествения фронте, на ДКМС и изобщо на всички масови организации.

От разговора в гр. Сандански стана ясен още един въпрос: голятата роля в движението са играли и могат да играят учениците в различните кръжочни форми на краезнание, история и литература. „**Много активно ни помагаха отначало учениците кръжочници, но сега като че ли се поотделиха от нас** – споделя Илия Кръндаров – а учениците могат всичко – като тръгнат за един ден разговарят със старите хора на цялото село. Пък и често знаят повече от нас”.

(Не)споделената памет на късния социализъм

(ДА-Благоевград, ф.2б, оп.12, а.е.43, л.1-11)

Материали от различен характер по възродителния процес в Благоевградски окръг, Отдел „Пропаганда и агитация” на ОК на БКП, 1984 г.

Среща в гр. Гоце Делчев

.... По „Народната памет разказва”

Работата се подема добре. Активно работи другарката Балева. На открити партийни събрания активът излезе с материали, подгответни от ОбПК. Постоянно се работи и в кварталните организации на ОФ. Особено внимание се обръща на бежанците – предимно възрастни хора. От над 150 души от тях са събрани спомени, архиви, снимков материал.

Предвижда се в отдел „Пропаганда и агитация” на ОбК на БКП да се внесе информация за събраната история на някои от промишлените предприятия в града. Вече е излязла от печат книга за Тютюнева промишленост. Подготвят се за издаване такива за ТПК „Ат.Тешовски”, Завод „М.Антонов” и Опитна станция по тютюна.

От 40 души активни борци са събрани спомени, но които от тях не задоволяват.

Предстои откриването на музейна сбирка в с. Корница. Необходимо е музеят да помогне за изготвяне на експозиционния план.

193

Среща в с. Сатовча

.....

Комисии по населени места са изградени. До сега са събрани 143 документа, 51 спомени, 17 легенди, 10 снимки. Няколко пъти потавяме въпроса за репортажен магнитофон, но все още не е доставен.

Събират се стенографски материали и готовим пос-

тоянна музейна сбирка, но трябва да получим правото на експониране. На 23 февруари т.г. е проведено съвещание с участие на партийните секретари. Някои задържат намирация се у тях архив. Иван Попов има ценни документи, които задържа у себе си. Изчаква се да мине районния преглед „Пирин пее”, за да се съберат показаните на тях ритуали, обичаи, игри и други.

Проблеми: Трябва да дойде комисия, която да определи кои от събраните материали, каква стойност имат.

Трябва да се уреди заплащането на организационния секретар на обществения съвет.

.....

Среща в с. Хаджидимово

.....

Забавя се отчетността. Има какво да се отчита, но материалите и отчетите на постъпват своевременно там, където е необходимо. Има събрани съхранени много материали.

Проблем: Преди няколко години 360 експоната етнографски са били предадени за изложба на ОИМ, но някои от тях и сега не са върнати. Хората се страхуват вече да дават такива вещи.

.....

Среща в с. Гърмен

Работи се по утвърдена програма на Общинския народен съвет. На всички учреждения и органи са поставени задачи.

Крайна цел: Всяко населено място в продължение на 1-2 години да изготви история на селото, включваща традиции, обичаи, култура, които до сега не са изучени.

Поради некомпетентност или подценяване ликвидирахме някои християнски елементи на родопската сватба.

Проблеми: Притежаваме много материали, ото кои-

(Не)споделената памет на късния социализъм

то трябва да се отсият най-важните. Между 1 и 10 април очакваме комисия.

Необходими са ни повече ролки. Скъпи са, а представата не достигат.

Необходимо е да се осигурят по 15-20 ролки за всяка община.

Многократно се поставя въпросът пред музея за разработване на обекти, които носят данни за християнския характер на населението в този край.

Процесът се развива неравномерно. В някои села – Ковачевица, Огняново, Скребатно, Гърмен нещата се подемат добре.

.....

Среща в гр. Якоруда

.....

Събрани са 70-80 архивни документи, 180 снимки.

Описът не е направен на постъпилите документи.

В момента изчакваме да постъпят много архивни документи.

....

18 април 1984 г.

Благоевград

196

Милена Ангелова

(Не)споделената памет на късния социализъм

**(НЕ)СПОДЕЛНАТА ПАМЕТ НА КЪСНИЯ СОЦИАЛИЗЪМ -
ДВИЖЕНИЕТО "НАРОДНАТА ПАМЕТ РАЗКАЗВА" (1983-1989)**

Милена Ангелова, автор

Рецензенти: ст.н.с. Анелия Касабова
доц. д-р Михаил Груев

Формат: 86/16/8, тираж 300

Предпечат: Н. Муратова
Печат: Семарш

197

ISBN 978-954-9590-12-8

ИМЕ Илиена
БАЩИНО Иванова
ФАМИЛНО Ангелова
РОДЕН (А) НА 27.06.1974 г.
МЕСТОРОЖДЕНИЕ гр. Смолян
Зимитров

КОГА Е ПРИЕТ В ДКМС

1989 г.

КОЙ КОМИТЕТ Е ИЗДАЛ
ЧЛЕНСКАТА КНИЖКА

ОДК на ЗКМС
гр. си. Зимитров

ДАТА 24.03.1989 г.

ПОДПИСИ

СЕКРЕТАР

КОМСОМОЛЕЦ